

TARTALOM Mécses a te igéd

ROMÁNNÉ BOLBA MÁRTA: *Jézus ezt mondta: Elvégeztetett* 81

Tanulmányok

MATTHIAS PÖHLMANN: *Miért fontos az apologetika? Egyházi profilt a vallási-világnézeti pluralizmusban* 82

SZAKÁCS TAMÁS: *Természettudomány-teológiai arcképcsarnok V. Thomas Forsyth Torrance és a Maxwell-egyenletek* 84

KOCSIS PÉTER: *Lehetséges-e a teológiai béke az iszlám és a kereszténység között?* 88

STEFAN RHEIN: *„Párbeszédre születünk”. Philipp Melanchthon politikafelfogása* 94

Figyelő

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

D. SZEBIK IMRE: *Emlékezés Sárkány Tibor evangélikus lelkész szolgálatára (1927–2018)* 102

D. SZEBIK IMRE: *Igehirdetés Sárkány Tibor nyugalmazott esperes koporsója felett (Zsolt 100,4b–5)* 103

Az igehirdető műhelye

SZÜCS ESZTER: *Böjt 6. vasárnapja (Palmarum) (Jel 1,4–6)* 105

FARKAS SÁNDOR: *Nagycsütörtök (Jel 3,20–22)* 107

ITTZÉS JÁNOS: *Nagypéntek (Zsid 5,1–9)* 110

JOHANN GYULA: *Nagyszombat (Jel 4,1–11)* 112

RIBÁR JÁNOS: *Húsvét ünnepe (Mt 28,1–8)* 114

GREGERSEN-LABOSSA GYÖRGY: *Húsvét 2. napja (Mt 28,9–15)* 117

Jézus ezt mondta: Elvégeztetett

Jn 19,30a

■ ROMÁNNÉ BOLBA MÁRTA

János evangéliumát az eukharisztia szervezi szöveggé. A bor és a kenyér bőségcsodájával kezdődnek a Jézus istenségére utaló jelek. Az evangélium végén mégis mintha hiányozna az utolsó vacsora, vagy mégsem? Mintha a páská a Golgotán elevenedne meg. János elemeli ezzel az ünnepet a hétköznapitól. Minden apró részletet egyben tart. Szertartásos a történet. A keserű fű, a bor is megjelenik. Izsópra tűzve kínálja az ecetes bort Jézusnak a katona.

Nem szeretjük a befejezetlenül maradt dolgokat. Hiányérzetünk van utána. Az életünk nem teljes. Jézus befejezte az életét. Megölték, megfeszítették, megszégyenítették, teljesen kiszolgáltatták. Mégis úgy látjuk őt, mint aki ura a helyzetnek. Nem harcol a halál hatalmával, hanem uralja.

Jézusban ott van a békesség. Benne ott, a kereszten szemlélhetjük a teljes embert. Az utolsó szó: *Elvégeztetett*, itt áll a maga egyértelműségében, befejezettségében. Kész. Megismertük az Istent a maga teljességében. Talán így mondta: *nishlam*, egészen kifizetve, nem tartozom többel. Szabodon meghalni ilyen lehet. Mindent tudunk már Istenről, ami tudható és ami szükséges.

Minden vasárnap Krisztus halálát és feltámadását ünnepezzük: halálotat hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz. Kivégzésről beszélünk. A Jézus-mozgalmat el akarta fojtani a vallási és politikai vezetés, karöltve a megszálló hatalommal. Kínhalálról beszélünk, János tollán mégis elemelkedik a testiségől a szöveg. Az események mögé látva örökérvényűvé lesz a mondanivaló. Minden élet végén megelevenedik újra Jézus utolsó szava a kereszten: „*Elvégeztetett*”, úgy is mondhatnánk, kiteljesedett. Céljához ért, értelmet nyert. Isten fia így befejezte az életét. Talán azért, hogy legyen társunk a halálban. Hogy ott se legyünk egyedül.

Amikor édesapám beteg lett, tudtuk, hogy csak hónapjai vannak hátra. Ahogyan egyre gyengült, egészen krisztusnak láttam az arcát. Elfogyott ez az erős ember. Törékennyé és elesetté vált. Szépült, emelkedett ebből a világból. Minden nagy szót kimondtunk egymásnak. *Szeretlek lányom, szeretlek, apa*. A testvérem nem tudta mondani

neki, férfiak közt ez nem szokás. Engem küldött be a szobába, és én mondtam: *Apa, a fiad nagyon szeretet. Tudom, lányom*. És sírtunk. Boldog, szomorú sírással.

A nővére lánya évek óta nem látta, de akkor eljött. Apám még egyszer ki akart menni a kertbe, kérte, hogy vigyük ki. Nem vittük. Túl megterhelő lenne, határozott az anyám. De a lány határozottan állította: a haldokló szava szent. Azóta is bánom, hogy nem vittük ki. Ebből értettem meg, hogy az utolsó szó szent szó, teremtő szó. Amit a haldokló mond, annak meg kell lenni. Ha mégsem, akkor hiányában elkísér egy életen át. A testamentum szent.

Apám a halála előtt még egyszer mindenkit végiglátogatott. A bátyja csak panaszkodott, magáról beszélt, apám nem mondta neki, hogy haldoklik, nem mondta, hogy most látja utoljára, csak hallgatta hosszasan. Nem vette észre, hogy az öccse előbb fog meghalni, mint ő. Az idősebb testvérnek jólesett a figyelem, az asztaltársaság. A hűgához is elment, össze is esett az úton, már nagyon gyenge volt. A címét sem tudta, az előző lakásra ment, de lassan, lépésenként meg-megállva eljutott hozzá is.

Krisztus is elrendezett mindent, egymásra bízta a szeretteit. *János, íme a te anyád*. Mária, íme a te fiad. Ezzel mindent elvégzett. János haláláig ezt ismételtette minden tanításában: *Szeressétek egymást*. Ez a testamentum.

Ott akartam lenni, amikor meghal. Apám mondta, hogy nem lehet, egyedül lesz. Az utolsó napon már nem tudott beszélni, hangosan zihált a kórteremben. Énekelni akartam, de nem volt nálam semmi. SMS-ben küldték nekem a *Hadd menjek, Istenemet* öt versszakkal. A mobilomról néztem a szövegét. Teátrálisnak tűnik, de akkor nagyon is valódi volt. A dallamon keresztül még egyszer utoljára összeért a lelkünk. Tudom, hogy eljutott hozzá a dallam, mert megnyugodott a légzése, és a homlokán a görcsös ráncok kisimultak. Valóban egyedül halt meg, ahogy előre megmondta, még aznap éjjel.

Azóta, amikor rá gondolok, tudom, hogy a kapcsolatunk örök. Ezentúl a lelkünk Istenben érintkezik. Ez valódi kapcsolat. Tudom, hogy öbenne vagyunk. Tudom, hogy a szeretet örök. Hiszem a test feltámadását és az örök életet. Ámen.

Miért fontos az apologetika?

*Egyházi profilt a vallási-világnézeti pluralizmusban**

■ MATTHIAS PÖLHMANN

Az egyházi apologetika ma az egyház, a társadalom és a nyilvánosság feszültségének terében mozog. Megjelenik a vallási felvilágosításban, a lelkigondozásban, a tanácsadásban és képzésben, továbbá az egyházi sajtóban. A különböző világnézetek, mind a szekuláris, mind az új vallási mozgalmak, de a vallásosság megbotránkoztató formái, továbbá a teljes alávetettséget követelő csoportok kihívást jelentenek számára. Nap mint nap érkeznek a kérdések mind a protestáns, mind a katolikus egyház világnézeti megbízottjaihoz telefonon, e-mailben vagy levélben. A paletta az információigénytől a tanácskérésig terjed. Néhány példa:

- Aggódo férj telefonál, mert felesége egy ezoterikus gyógyító csoport tagja lett. Háttér-információkat és tanácsot szeretne kérni a helyzet kezelésére.
- Egy újságíró e-mailben kér értékelést a szcientológiáról.
- Egy gyülekezet előadást szeretne hallani a keresztény fundamentalizmus témájában.
- Egy lelkész az iránt érdeklődik, hogy az evangélikus egyház elismeri-e a Keresztény Közösség Egyház keresztységét.¹
- Az oktatási hivatal munkatársa kiértékelést kér egy coaching-ajánlatról.
- Egy teljes alávetettséget követelő csoportból kilépett nő egy tanácsadóval szeretne beszélgetni.

Ez csak kicsiny szelete az egyházi világnézeti megbízottak mindennapi munkájának. Tájékoztatásra és különbségtételre a gyülekezetekben is szükség van. A lelkészek a gyülekezet

mindennapjaiban a keresztelési, esketési és temetési megbeszélések során, a konfirmandusok szüleivel való munkában, a lelkigondozásban és oktató tevékenységük folyamán találkoznak olyan emberekkel, akik különböző vallási-világnézeti áramlatokkal, gyülekezetekkel kerültek kapcsolatba. A saját környezetében szinte mindenki találkozik ezoterikus és új vallási vagy ateista meggyőződésű emberekkel. Ebből következik, hogy az egyház munkatársai, önkéntesei és minden keresztény számára sok és sokféle helyzet adódik a beszélgetésre, amelyek kihívást jelentenek számukra a hit kérdéseiben.

Az apologetika apológiája

Meglepetésként hatott, amikor a Németországi Egyesült Evangélikus Egyház (VELKD) 12. zsinatának 2015. novemberi záróülésén az egyházvezetés által kiadott új *Világnézetek, vallási közösségek, szabadegyházak kézikönyve* bemutatása alkalmából az egyház feladataként kiemelték az apologetikai munkát, mivel „a keresztény hit egyik alapvető dimenzióját tükrözi”. Összefoglalásképpen megállapították: „Ahhoz, hogy nyitottan és megítélésre képesen találkozhassunk más világnézetekkel, szükséges, hogy tisztában legyünk a saját hitünkkel, és felvilágosítást is tudjunk adni róla. Társadalmunk egyre növekvő pluralizmusára tekintettel fontos, hogy az apologetikai munkát megfelelő személyi forrásokkal folytassuk a világnézeti kérdések területén.” (*Entschließung der Generalsynode der VELKD*, 43. o.)

Ezek szerint az apologetika arra a kompetenciánkra emlegettet, hogy kapcsolatba léphetünk másokkal, és a saját hitfelfogásunkat párbeszédre készen és kritikusan viszonyíthatjuk más világmagyarázatokhoz. Figyelemre méltó, hogy az apologetika és annak gyakorlatba való átültetése – az apológia – egyáltalán egy aktuális egyházi dokumentum témájává lett. Mindamellet ez a szakkifejezés évtizedeken át inkább a gyanús teológiai fogalmak közé tartozott,

* A tanulmány eredetileg megjelent: PÖLHMANN 2016. Köszönet Reinhard Hempelmann-nak, a Protestáns Világnézeti Központ (Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen, EZW) igazgatójának a közlés engedélyezéséért. (A szerző a Bajor Evangélikus Egyház szekta- és világnézeti kérdésekben illetékes megbízottja.)

¹ A Keresztény Közösség Egyház önálló, független hitújító mozgalom 1922-től. Lelkészeik dogmatikai szabadsággal tanulhatnak. <https://anthrowiki.at/Christengemeinschaft#Lehrfreiheit>.

amelynek háttérében tudálékosságot, térítő buzgalmat és az üdvüzenet győzelméért való aggodalmat vélték felfedezni.

Ma mire jó az apologetika? Talán elavult? Akadályozza, sőt zavarja a vallásközi párbeszédet? Elvben különbséget tehetünk a tudományosan átgondolt, elméleti hitvédelem és a gyakorlatorientált apologetika (apológia) között. A teológiai tárgyak kánonjában az apologetika a rendszeres teológia része volt. Ma a katolikus teológiához hasonlóan néha-néha a fundamentálteológiában helyezik el. Ezzel szemben a gyakorlati hitvédelem az evangélium kommunikációjának és ezáltal az egyház nyilvános megbízatásának része. Szeizmográfként észleli az aktuális lelki és vallási áramlatokat. Az apologetika annyiban szükséges és vonzó, amennyiben a teológiai megítélés számára valós vonatkozásokkal szolgál a jelenlegi szekuláris, azaz vallási, világnézeti helyzetről. Mégpedig azért, hogy lehetővé tegye az evangélium közlését.

Manapság úgy tűnik, hogy ez a hitvédelmi dimenzió nem téma a tudományos teológiában. A jelenlegi vallási kultúrával kapcsolatos tanulmányokat – ide tartoznak például az ezoterikus tanok, reinkarnációs elképzelések, új vallások, az életnek értelmet ígérő ajánlatok és az új ateizmus különböző megközelítései – kevés kivételtől eltekintve hiába keressük a teológiai karok kínálatában.

Mennyire készítik fel a lelkészeket, vallás- és hittantanárokat a vallási-világnézeti pluralizmusra? Képesek-e felvilágosítást nyújtani és különbséget tenni? Tudnak-e kritikus párbeszédet folytatni a spirituális érdeklődésűekkel? A Németországi Protestáns Egyház (EKD) ötödik, az egyháztagok körében végzett felmérése szerint az ezoterikus meggyőződések nem maradnak kívül a templom falain (*Engagement und Indifferenz*, 40. kk.). Egyre gyakrabban találkoznak a lelkészek a szekuláris és individualizált szinkretista felfogások különböző megjelenési formáival a gyülekezeti élet mindennapjaiban, a felügyelésben vagy az oktatásban. A vallási-világnézeti pluralizáció kínálata már régóta nem korlátozódik a városokra. Bizonyára érdemes lenne a gyülekezeteknek és egyházmegyéknél vallási-világnézeti „térkép” készíteniük a saját környezetükről, azért, hogy jobban felfogják és felmérjék a helyi sokszínűséget. Ennek ismeretében lehet misziói-apologetikus célokat kitűzni a gyülekezeti munkában.

Az apologetikának ma társadalmi diakóniai feladata is van: többé-kevésbé az egyház és társadalom közötti feszültségben kell mozognia. Egy olyan világban, amely mindenféle életlehetőséget, egymással versengő életértelmezéseket és üdvigéreteket kínál, a protestáns apologetikának az a feladata, hogy néven nevezze az isten- és emberkép különbségeit, és segítsen a különbségtételben.

Az apologetika etikája

A népegyháznak a vallási-világnézeti pluralizmusban kell képviselnie a maga ügyét. Ehhez tartozik, hogy érthetővé tegye üzenetét az egyéb vallási és spirituális kínálat

szemben. Az életnek értelmet kínáló ajánlatok piacán különösen is keresettek az önoptimalizáló és teljesítményorientált sikert ígérő coachingok. Azonban ezek figyelmen kívül hagyják az emberi határokat, és egyszerűen csak tagadják az emberi lét törekenységét. Az egyházi apologetika azért aktuális, mert kritikusan szembeállítja a megigazulás üzenetét az ilyen spirituális, többnyire egocentrikus sikerideológiákkal, és síkra száll az irgalmasság és a felebaráti szeretet kultúrájáért.

Az egyházi apologetika nem kizárólag egyes szakértők vagy az ezzel megbízottak különleges ügylete. Az apologetika éberem emlékezteti a teológiát és az egyházat arra, hogy a keresztény hit kifejező és felvilágosító képességéhez a valóság-világnézeti sokszínű környezetben sokkal inkább szükség van tisztázásra és segítségnyújtásra, mint korábban bármikor. Ez az egyházra és a gyülekezetekre is vonatkozik, nem utolsósorban pedig minden egyes keresztény emberre, hogy a korral való beszélgetésben számot adjanak a bennünk élő reménységről (1Pt 3,15). Ez az igehely az apologetika locus classicusának számít. A következő verset már nem idézik, vagy egyáltalán figyelembe sem veszik. Ez bizonyos mértékben az apologetika etikáját fejt ki: a válasz és a számadás „szelíden és tisztelettudóan, jó lelkiismerettel” történjen, vagyis „békésen, ne agresszívan jelenjen meg” (BROX 1979, 160. o.). Ezt az újabb apologetika történetében sajnos nem mindig szívlelték meg.² Ma meggyőző, érvelő, de ugyanakkor önkritikus vitára van szükség. Következésképpen az apologetika „felelős azokért az embertársainkért, akik tudni akarják, hogy mit, miért és hogyan remélnek és hisznek a keresztények” (ROSENAU 2012, 17. o.).

Változóban az apologetika

A mai apologetika jelentős változáson ment keresztül az előző évtizedekhez képest. Vagyis a korábbi évekkel, évtizedekkel szemben „nagyobb alázattal” kell művelni. Mit jelent ez? Egyre inkább kell figyelni arra, hogy differenciáltan, tárgyyszerűen, de semmi esetre sem öntelten fogalmazzuk meg a kritikát az új vallási mozgalmakkal és pszichocsoportokkal szemben. A szervezett világnézeti munka feltételei azonban az EKD-ban regionálisan különbözőek. Az egyházi megbízottak száma folyamatosan csökken ezen a munkaterületen. Egyes tartományi egyházak százalékosan csökkentették az állásokat, vagy már teljesen lemondtak a világnézeti megbízott alkalmazásáról.

Az ilyen fejleményeknek messzemenő következményei vannak: ha az egyház egyre inkább visszahúzódik az apologetika, a nyílt beszélgetések, a vallási-világnézeti viták területéről, akkor adósa marad önmagának és a nyilvánosságnak azzal, hogy segítsen a vallási felvilágosításban,

² Vö. ezzel kapcsolatos kutatásomat: PÖHLMANN 1998.

a lelkek megkülönböztetésében. Feladja a nyilvánosságot, és eljuttatja annak esélyét, hogy segítsen a vallási téren való eligazodásban. Önmaga felé fennáll a veszélye annak, hogy a vallási-világnézeti pluralizmus nyomán feláldozza azt a dialogikus-apologetikus diskurzust, amely szükséges az önmeghatározásához. Ennek az a következménye, hogy nem lesz képes felvilágosítással szolgálni a nyilvánosság számára. Más szóval: az evangélium hirdetésével kapcsolatban a vallási-világnézeti kontextus – Ernst Lange megfogalmazásában az „általános időjárási helyzet” (Großwetterlage) – az apologetikára szóló megbízással kerül szemünk elé. Ma a teológiának a kiélezett vallási-világnézeti pluralizmusban is naprakésznek kell lennie abban, hogy mi is a különösen és megkülönböztetetten keresztény. Az egyház éppen ezért ne kockáztassa könnyelműen azt, hogy ő az illetékes az apologetikában.

Hivatkozott művek

BROX, Norbert 1979. *Der erste Petrusbrief*. Benziger Verlag, Zürich; Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. (Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament XXI.)

Entschließung der Generalsynode der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands zum Thema „Reformationsjubiläum 2017 – Christlicher Glaube in offener Gesellschaft”. 2015. november 7. In: *Texte der VELKD*, 173. sz. 2015. november. Web: <http://www.velkd.de/publikationen/texte-aus-der-velkd.php?publikation=383&kategorie=22>. (Letöltés: 2018. február 1.)

Evangelische Kirche in Deutschland (szerk.): *Engagement und Indifferenz. Kirchenmitgliedschaft als soziale Praxis*. V. EKD-Erhebung über Kirchenmitgliedschaft. Hannover, 2014. Web: https://archiv.ekd.de/download/ekd_v_kmu2014.pdf. (Letöltés: 2018. február 1.)

PÖHLMANN, Mathias 1998. *Kampf der Geister. Zur Publizistik der „Apologetischen Centrale” (1921-1937)*. Kohlhammer, Stuttgart. (Konfession und Gesellschaft 16.)

PÖHLMANN, Matthias 2016. Warum Apologetik nötig ist. Plädoyer für ein kirchliches Profil im weltanschaulich-religiösen Pluralismus. *EZW Materialdienst*, 79. évf. 3. sz. 100–103. o.

ROSENAU, Hartmut 2012. *Vom Warten – Grundriss einer sapientialer Dogmatik. Neue Zugänge zur Gotteslehre, Christologie und Eschatologie*. LIT Verlag, Berlin. (Lehr- und Studienbücher zur Theologie 8.)

Fordította: Garai Szilvia – Jakab Johanna – Szentpétery Péter – Veczán Zoltán

Természettudomány–teológiai arcképcsarnok V.

Thomas Forsyth Torrance és a Maxwell-egyenletek

■ SZAKÁCS TAMÁS

Bevezetés

A sorozat előző részeiben szereplők a tudomány birodalmából érkeztek a lelkeszi és teológusi létbe. Ezúttal azzal a ritkább esettel találkozunk, amikor valaki teológusi mivoltában válik elkötelezetté a tudomány felé is. Thomas Torrance a Skót Egyház felszentelt lelkészeként az igehirdetés szolgálatát elengedhetetlennek tartotta. (Alister McGrath írt életrajzot róla.) A múlt század második felének legkiemelkedőbb és legnagyobb hatású skót teológusa volt (WEBSTER 2014), aki hírnevét éppen a természettudomány és teológia közös ösvényeinek „kezdeti kitaposásával” alapozta meg.

Életút

Thomas Forsyth Torrance 1913. augusztus 30-án látta meg a napvilágot mint a lelkész Thomas Torrance és Annie Elizabeth Torrance legidősebb fia. Szülei mindketten skót misz-

zionáriusok voltak Nyugat-Kínában (Csengduban) (Thomas F. Torrance, *Wikipedia*). Itt élt 13-14 éves koráig, amikor is szülei 1927-ben egyéves szabadságra utaztak vissza Skóciába (COLYER 2001). Anyja kifejezetten erős teológiai hatással volt Torrance-re, különösen azután, hogy apja a szabadság lejártával visszatért a misszióba további hét évre.

1931-ben az Edinburghi Egyetem hallgatója lett, eleinte a klasszikus nyelvekre és a filozófiára koncentrált, később a teológiai karon folytatta tanulmányait. 1934-ben oda jutott, hogy megkérdőjelezze Schleiermacher teológiai módszertanát a tudományos objektivitás hiánya miatt. Torrance számára ez az objektivitás azt jelentette, hogy a teológia nem különbözik a tudománytól; különbségük csak tárgyak különböző természetéből fakad. Ez a látás vezette őt oda, hogy a dualizmus minden formáját elutasítsa, mert azok mindig hajlamosak arra, hogy Istent megakadályozzák abban, hogy kölcsönhatásba kerüljön velünk a történelem során.

Ösztöndíj révén lehetősége volt 1936-ban a Közép-Keleten tanulnia. Amikor visszatért Skóciába, a rendszeres

teológiára szakosodott, és summa cum laude minősítéssel diplomázott.

Az edinburghi New College-ban H. R. Mackintosh vezette őt be Barth teológiájába 1935-ben. Nagyon megragadta Barth nézete Isten ígéjének ontológiájáról és objektivitásáról. Egy ösztöndíj lehetővé tette számára, hogy hároméves posztgraduális képzésben vegyen részt – úgy döntött, hogy Bázelen tanul Barth mellett. Disszertációjának témája *A kegyelemtan az apostoli atyáknál* lett.

1938–1939-ben a New York állambeli Auburn Teológiai Szemináriumról John Baillie meggyőzte, hogy vegye át az ő korábbi posztját. Így az előadásokra készülve lehetősége volt alkalmazni mindazt, amit Barhtól tanult. Egyúttal a keresztény teológia és a természettudomány közötti kölcsönhatásról is előadott, elkezdve tisztázni az alapokat egy olyan keresztény teológia számára, amely kifejezhető egy értelmes rend keretén belül. 1939 húsvétja után az európai helyzet baljós volt – már a háború fellegei gyülekeztek. Torrance hamarosan hazautazott Skóciába, hogy tábori lelkész legyen.

Azonban két évet várnia kellett még a lelkésszé szentelésig; ezalatt (1939 és 1941 között) az oxfordi Oriel College-ben tanult, és disszertációján dolgozott. 1940. március 20-án szentelték lelkésszé, és elfogadta a szolgálatot Perthshire megyében az alythi plébánián. 1943-ban ismét Edinburgh-be ment azzal a reménnyel, hogy tábori lelkész lesz. Néhány nap múlva a Szentföldre utazott tábori lelkésznek. Hat hónappal később pedig már Olaszországban szolgált egészen a háború végéig. A háború után visszatért alythi parókiájára. Itt fejezte be disszertációját 1946-ban.

Ugyanezen évben eljegyezte Margaret Edith Speart, aki anglikán volt, majd októberben összeházasodtak. Három gyermekük született. A következő évben (1947) Aberdeenben lett lelkész (szeretett professzora, Hugh Ross Mackintosh nyomdokaiba lépve). 1950-ben a Torrance család Edinburgh-be költözött, hogy egyháztörténeti professzorként elinduljon oktatói pályája a New College-ban. Két évvel később a keresztény dogmatikai tanszékre váltott, pozícióját 1979-es nyugdíjazásáig töltötte be. Nyugdíjazását követően évtizedekig igen aktív életet élt, mind publikációk, mind utazások és előadások tekintetében. Ugyanakkor utolsó éveit idősek otthonában kellett töltenie, ereje fogyásától frusztráltan ugyan, de családja által támogatottan. 2007. december 2-án hunyt el 94 évesen.

Munkássága

Nehéz összefoglalni T. F. Torrance szerteágazó tevékenységét – a teljességre még csak törekedni sincs mód. 1945-ben elindította a Skót Egyház Teológiai Társaságát. Megalapította a *Scottish Journal of Theology* című folyóiratot, amelyet J. K. S.

Reiddel együtt szerkesztett több mint harminc éven át (1948–1982). Ezáltal nagymértékben részt vett a skót egyházi oktatásban és teológiai megújulásban. Miközben legalább nyolc tiszteletbeli doktori címmel is rendelkezik, meglepő, hogy az adományozók között nincs egyetlen angol egyetem sem.¹

1952-ben megszervezte tudósok egy csoportját, amely elkezdte előkészíteni Barth *Egyházi dogmatikájának* angol fordítását. Barth azt akarta, hogy ő legyen az utódja Bázelen, de Torrance képtelen volt elfogadni a felkérést, mert nem akarta kitenni gyermekeit a kultúra és a nyelv váltásának.

1952-től kezdve Torrance óriási irodalmi életművet hozott létre. Egyik legfontosabb könyve, a *Theological Science*, egy trilógia első kötete, amelynek célja, hogy előkészítse az utat a modern tudomány kontextusában kifejezett szigorú dogmatikának. Jelentősen hozzájárult a reformatori és patrisztikus kutatásokhoz is. 1969-ben a Vallásos Tudományok Nemzetközi Akadémiájának tagja lett, két év múlva pedig annak elnöke. 1976-ban lett tagja a Tudományfilozófia Nemzetközi Akadémiájának. (Azon kevés teológus egyike, akik szerkesztettek tudományos szöveget, mégpedig Maxwelltől *Az elektromágneses mező dinamikus elméletét.*)

Az ökumenikus mozgalomban is részt vett az Egyházak Világtanácsának égisze alatt. 1950 és 1958 között részt vett a Skót Egyház és az Anglikán Egyház párbeszédében. Kulcsfigurája volt a Református Világszövetség és a Görög Ortodox Egyház párbeszédének. Az ortodox egyházzal való ökumenikus munkássága elismeréseképpen 1973-ban az alexandriai patriarchátusban protopresbiterre (végső soron pappá) szentelte az axumi érsek. Református teológusként egész életében fáradhatatlanul munkálkodott a felekezetek ökumenikus harmóniáján. Jelentősen hozzájárult a református és római katolikus eszmecserékhez a hit és kegyelem általi megigazulás kérdésében. Lelkészként a Skóciai Egyház közgyűlésének elnöke volt 1976–1977-ben.

1978-ban elnyerte a Templeton-díjat. 1979-től tagja az Edinburghi Királyi Társaságnak és 1982 óta a Brit Akadémiának.

Elmondható róla, hogy miközben a tartalom tekintetében szigorú, stílusában egyedi, ugyanakkor teológiája mélyen pásztori, megnyerő és evangéliumi (HABETS 2014). Halála után is tartó hatásának jele, hogy nevével fémjelzett tudományos társaságot alapítottak 2004-ben. Fel se lehet sorolni, hány tudós teológusra volt hatással gondolkodása, teológiája, amely sok doktori disszertáció témáját ihlette.

1995-ben esszégyűjteményt publikált (1995), amelyben a hermeneutika és az ismeretelmélet történetét tárja fel,

¹ Lásd a *Telegraph* nekrológiáját: <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1572041/The-Very-Rev-Professor-Thomas-Torrance.html>.

amelynek célja a „a modern bibliaértelmezés összeomlása”, mert az szerinte „alapvetően hibás”.

Teológiáját „mélyen niceainak” vallotta, amellyel mindenekelőtt alexandriai Athanaszioszra és Kyrillre utalt, két fő „patrisztikus mentorára”. Fontos volt számára a tudományosság és a módszertan, amelyek egész tudományos pályáját jellemzik. Többször kijelentette, hogy munkássága arra való kísérlet, hogy tisztázzon-előkészítsen egy kifejezetten keresztény ismeretelméletre vezető utat. Ez az ismeretelméleti kapocs vezette Torrance-t a természettudományokkal (különösen is a fizikával) való együttműködéshez és a hermeneutika koncentrált tanulmányozásához.

Torrance hozzájárulása a természettudomány és teológia párbeszédéhez

Az Egyesült Államokban töltött éve olyan témát hozott elő, amely karrierje során végig elkísérte: a teológia és természettudomány közötti párbeszéd szükségességének és egy olyan tudományos teológia szükségességének igényét, amely módszertanilag éppoly szigorú, mint a tudományok.

Olyan tudós rokonai voltak, mint például Sir Bernard Lovell, felesége unokatestvére. A tudományról és teológiáról folytatott egyik beszélgetés során Lovell megkérdezte Torrance-t a teológiában használt tudományos módszertanáról. Ez vezette arra, hogy húsz éven át szorgalmasan tanulmányozta a tudományt, különösen is a fizikát és a tudományfilozófiát. *Theological Science* című, áttörést jelentő könyvében (TORRANCE 1969a) amellel érvel, hogy a teológia tudománya és a természettudományok ugyanazon a szükségleten osztoznak, amikor a valóságot igyekeznek megérteni, és nem engedhetjük szubjektív tapasztalatainknak és ismereteinknek, hogy eltorzítsák az objektív valóságot. A két terület kapcsolatának mély értelmű kifejeződése Torrance gondolkodásában, hogy „[a] teológiai megállapítások tudományos funkciója abban van, hogy használja a tudomány közismert fogalmait, és így racionális összegzést ad azokról az ismeretekről, melyek az empirikus tapasztalatok határán túl vannak” (PÁSZTOR 2009, 222. o.).

A Space, Time and Incarnation (1969b), valamint a *Space, Time and Resurrection* (1976) című könyveiben megmutatta a két tudományterület közötti kapcsolatot azáltal, hogy megengedte a teológiának, hogy megértse, mit jelent Istenre gondolni, aki új és megkülönböztetett módokon cselekszik a teremtett térben és időben. Remekül érvelt a teológia és a természettudomány nem dualista és nem monista nézőpontja érdekében. A híres természetfilozófus és teológus, Philoponosz iskolájában példát látott erre, akinek a gondolkodása éles ellentétben állt az arisztotelészi és neoplatonista gondolkodással. Torrance szerint ezek károsak voltak mind a tudományra, mind a teológiára. Ezekből is kiejlik, hogy „Torrance munkásságának nagyon fontos aspektusa az,

hogy gondolatai mélyen bele vannak ágyazva a korai egyházatyák szellemi küzdelmébe, különösen az athanaszioszi-niceai gondolatvilágba, aminek része volt az akkori tudományokkal való beszélgetés” (PÁSZTOR 2009, 235–236. o.).

Hitet és tudományt egységben látta. Teológiája pontosan szemlélteti, miként tehető ez meg, különösen is a Szentírás értelmezésére vonatkozóan. Lehetetlen Jézust úgy megismerni, ahogyan önmagában létezik. Csak úgy ismerjük Jézust, amint követőinek megmutatkozott, és ez nyitva hagyja az ajtót afelé, hogy újra és újra megteremtődhessen Jézus az emberek hitének megfelelően. A dualizmus elvetése és az isteni kinyilatkoztatás hangsúlya adja számára a világmindenség egységét: „Itt a kijelentés világának igen mély megragadásával van dolgunk, melyben a teológia és természettudományok világa integrált egységet alkotnak.” (PÁSZTOR 2009, 220. o.)

Torrance Einsteinhez fordul, mint egy igazán tudományos módszer példájához, amely megengedi, hogy a tárgy természete határozza meg tanulmányozásának módszerét. Korán felismert Einstein munkájában egy módszert, amely segít felismerni a valóság természetét, és amely (komplementárisan) kiegészíti a keresztény teológiát.

Torrance érdeklődése a természettudományok iránt oda vezetett őt, hogy eltávolodott Barth természeti teológia iránti ellenszenvétől. Torrance más irányt vett, fenntartva, hogy a természeti teológia lehet egy pozitív teológia alárendelt kiterjesztése, amely felvázolja az utakat, amelyben a teremtett valóság az isteni kinyilatkoztatás által megvilágíthatja a Teremtőt.

Az olvasóban kérdések is felmerülhetnek Torrance szemléletével kapcsolatban. Vajon minden dualizmus hellenista gyökerű és téves, valóban olyan nagy az egység természettudomány és teológia között? Vajon megvalósítható-e egy olyanfajta egységes szemlélet, amely – úgy tűnik – nem képes különbséget tenni immanens és transzcendens valóság között és azok megismerésének módszertani különbsége között? Ő is tud az immanens-transzcendens különbözőségében is megvalósuló egységéről. Ezt az egységet védi az inkarnáció mitológiai felfogása ellenében is. Elengedhetetlenek tartja a transzcendens és immanens megkülönböztetését anélkül, hogy a kettő mentén szétszakítanánk a valóságot.

Torrance és a fény teológiája

Torrance felfogásának egyik legkiválóbb szemléltetését *A fény teológiája*² című előadásából nyerhetjük (TORRANCE 2011, 71–100. o.). Szerinte az Einsteinnel összekapcsolódó kozmológiai forradalom egyedülálló lehetőségeket nyújt arra, hogy Kopernikusz és Newton mechanisztikus fiziká-

² A fizikában használt fénynek a teológiában sokszor a világgosság felel meg – angolul mindkettő kifejezhető a *light* szóval.

ja fölé fejlődünk, amely komolyan gátolta a természeti valóságról szóló teológiai kijelentéseket. Egy olyan rétegesen felépülő univerzum koncepciója iránt vonzódott, ahol az alacsonyabb szintű jelenségek magasabb rendű szintekre utalnak, és e magasabb szintű célok szerint szerveződnek.

A dualizmussal szemben Torrance az egységet képviseli, amely a teremtés egységében valósul meg. A fizikára tekintve ezt Maxwell elektrodinamikai munkásságában, majd Einstein relativitáselméletében látta leginkább megvalósulni. Az elektrodinamika írja le a fényt mint elektromágneses hullámot, a relativitáselmélet pedig a fénysebesség invariáns voltát tekinti kiinduló alapnak. Ezért kap munkásságában fontos helyet a fény teológiája. Hazánkban Gaál Botond foglalkozott sokat Torrance-szel is, Maxwell-lel is, relativitáselmélettel is, írásai sok segítséget jelenthetnek Torrance jobb megismerésében.

A teremtett fény invarianciáját kapcsolja össze Isten változhatatlan voltával, akit ezúttal „a nem teremtett és határtalan Fénynek” nevez. A fény invarianciáját összehasonlítja a világ Világosságával, Isten nem teremtett Fényének megtestesülésével is – azáltal például, hogy „Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz” (Zsid 13,8).

Isten állandóságának alapvető jellemzője az ő igazsága, amely a kizárólagos standard, minden más igazság mértéke. Ezzel áll párhuzamban, hogy a relativitáselméletben ezt a standardot a fény nyújtja. Isten azonban nemcsak a fizikai fény Teremtője, hanem az emberi elmében levő világosság is – ezért kapcsolódnak össze a természettudományos fogalmak a teológiaiakkal. Isten állandóságának másik tulajdonsága a kegyelem, amely éppoly részrehajlás nélkül működik, mint ahogyan a fény sebessége minden rendszerben azonos.

A fény paradox tulajdonsága, hogy általa látunk – magát a fényt azonban nem látjuk. A fény eme jellemzője segítségével igyekszik szemléltetni és érthetővé tenni Isten láthatatlan voltának teológiai tanulságait. Az egyházatyáknál már a korai egyházban megjelent a fény teológiája.

Nyugaton Augustinus emelkedett ki „a fény teológusaként”, aki a fény korábban említett tulajdonságait szimbolikusan alkalmazta. A fényhez, a megvilágosodáshoz való kötődését leginkább akkor érthetjük meg, ha a megtérésnek a *Vallomásokban* leírt világossággal és sötétséggel kapcsolatos összefüggéseit tekintjük, amint Pált olvasta (Róm 13,12–13a). LAFONT szerint (1998, 90. o.): „Ezért is gondolkodik Ágoston hit és értelem viszonyáról a fényfizika és a színről színre látás perspektívájában.”

Keleten Joannes Philoponosz emeli ki „a fény teológusaként”. Azon az alapon, hogy Isten minden látható és láthatatlan teremtője, elutasította a kozmológiai kettősséget menny és föld között. Philoponosz a tér és idő kapcsolatára, valamint a mozgásra vonatkozó fogalmakat lefordította a tapasztalatok nyelvére: a nem teremtett, legmagasabb rendű Fény sugárzása eredményeként a teremtett

fény szétszóródott az univerzumban. Ez a fény áthatja és egyben formálja a teret. (Látható hát, hogy hasonlóságot fedezhetünk fel a relativitáselmélettel, kozmológiával.) Végző lépésként pedig Philoponosz a fényből vett tulajdonságokat visszatükrözteti Istenre, hogy az isteni Fényt próbálja meg általa jobban értelmezni.

Keresztes Szent János szerint Isten láthatatlan Fénye Fiában, Jézus Krisztusban válik láthatóvá a bűnös ember számára. Irenaeus is így magyarázza János evangéliumát.

Míg a teremtett fény nem hallható, addig Isten Fénye *hallható fény*, mert bensőséges kapcsolata van az Igével. Isten Igéje és Fénye összetartoznak, együtt alkotják minden felfoghatóságának forrását. A fény a leggyorsabb üzenet-hordozó az univerzumban. A fény révén távoli égitesteket is megismerhetünk, általuk pedig az univerzum szerkezetét – de ehhez jelüket meg kell értenünk és szavakká formálnunk. Ellenben az univerzum Teremtőjének üzeneteit, amelyeket Fénye továbbít, nem kell átalakítanunk, hogy felfoghassuk, mert azok az Ige formájában érkeznek. Istenben a Fény és az Ige oszthatatlan – a *látható Ige* és a *hallható Fény* által tárulkozik fel a Mindenható. Torrance egy kissé módosítva idézi Jn 1,14-et: „észrevettük sugárzását, mint az Atya egyszülött Fiának sugárzását”.

Irodalom

- COLYER, Elmer 2001. Torrance's life & achievement. *T F Torrance Theological Fellowship*. <http://www.tftorrance.org/bio.php>. (Megtekintés: 2017. november 27.)
- HABETS, Myk 2014. Thomas Forsyth Torrance: Scientist, Evangelist, Theologian, Christian. *Catalyst. Contemporary Evangelical Perspectives for United Methodist Seminarians*. 2014. január 29. <http://www.catalystresources.org/thomas-forsyth-torrance-scientist-evangelist-theologian-christian/>. (Megtekintés: 2017. november 27.)
- LAFONT, Ghislain 1998. *A katolikus egyház teológiatörténete*. Atlantisz, Budapest.
- PÁSZTOR János 2009. *Természettudomány és teológia T. F. Torrance gondolatrendszerében*. In: Béres Tamás (szerk.): *Történet – metafora – párbeszéd. Előadások, írások és beszélgetések a tudomány, hit és vallás kapcsolatáról*. Kálvin Kiadó, Budapest. 218. o.
- The Very Rev Professor Thomas Torrance. *The Telegraph*. 2007. december 10. <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1572041/The-Very-Rev-Professor-Thomas-Torrance.html>. (Megtekintés: 2017. november 27.)
- Thomas F. Torrance. *Wikipedia. The Free Encyclopedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_F._Torrance. (Megtekintés: 2017. november 27.)
- TORRANCE, T. F. 1988. *The Trinitarian Faith: The Evangelical Theology of the Ancient Catholic Church*. T & T Clark, Edinburgh.
- TORRANCE, T. F. 1994. *Trinitarian Perspectives: Toward Doctrinal Agreement*. T & T Clark, Edinburgh.

- TORRANCE, T. F. 1969a. *Theological Science*. Oxford University Press, London.
- TORRANCE, T. F. 1969b. *Space, Time and Incarnation*. Oxford University Press, London.
- TORRANCE, T. F. 1971. *God and Rationality*. Oxford University Press, London.
- TORRANCE, T. F. 1976. *Space, Time and Resurrection*. Handsel Press, Edinburgh.
- TORRANCE, T. F. 1988. *The Trinitarian Faith: The Evangelical Theology of the Ancient Catholic Church*. T & T Clark, Edinburgh.
- TORRANCE, T. F. 1995. *Divine Meaning: Studies in Patristic Hermeneutics*. T & T Clark, Edinburgh.
- TORRANCE, T. F. 1996. *The Christian Doctrine of God, One Being Three Persons*. T & T Clark, Edinburgh.
- TORRANCE, T. F. 2008. *Incarnation: The Person and Life of Christ*. Szerk. Robert T. Walker. InterVarsity Press, Downers Grove.
- TORRANCE, T. F. 2009. *Atonement: The Person and Work of Christ*. Szerk. Robert T. Walker. InterVarsity Press, Downers Grove.
- TORRANCE, Thomas Forsyth 2011. *Keresztény teológia és természettudományos kultúra*. Kalligram, Pozsony.
- WEBSTER, John 2014. *Thomas Forsyth Torrance. Biographical Memoirs of Fellows of the British Academy*, XIII. sz. 417–436. o. <https://www.britac.ac.uk/sites/default/files/19%20Torrance%201808.pdf>. (Letöltés: 2017. november 27.)

Lehetséges-e a teológiai béke az iszlám és a kereszténység között?

■ KOCSIS PÉTER

Bevezetés

Nem vagyok muszlim. Keresztény vagyok. Amiről ebben a tanulmányban szó lesz, azzal egy hívő muszlim valószínűleg nem ért egyet. Az iszlám tévedhetetlenségre, felsőbbrendűsége és totalitásra törő világképéből fakadóan a hívő muszlim nem nyitott a vallásával kapcsolatos kritikai gondolkodás irányában.¹

Ennek következtében az iszlám nem muszlim kutatója kettős kihívással néz szembe. Egyrészt az iszlámmal kapcsolatos források döntő része maga sem épül felvilágosult, kritikai gondolkodásra, hanem alapvetően az iszlám hitigazságai, világszemlélete és jogrendje védelmének, illetve terjesztésének feladatát kívánja ellátni. Ez – a maga keretein belül logikára és racionális érvelésre épülő – rendszer minden olyan gondolatot és kérdést negál, ami az ő világán kívülről érkezik. Így pedig nagyon nehéz nyugati, tudományos értelemben objektív képet alkotni az iszlámról, hiszen a források döntő többsége hitvédő, hiterjesztő indíttatású. Ugyanakkor az érem másik oldala is igaz, hiszen a nem muszlim források tekintélyes része ellenkező előjellel ugyan, de hasonlóan elfogult az iszlámmal szemben.

Ahhoz, hogy ebben a helyzetben tisztán lássunk, először az iszlámnak az ortodoxia szerinti önképét és világ-

¹ Az iszlám vallásosság központi irata saját közlése szerint kizárólag Allah Gábiel közvetítésével Mohamednek leküldött szavait tartalmazza, s így az isteni közlések csúcscsaként és megmásíthatatlan törvényként mutatja be magát (Korán 2:285, 16:64). Épp ezért még a szövegkritikai szempontú Korán-tanulmányozást is a legtöbb muszlim érthető módon eretnekségnek tekinti.

képét kell megértenünk, hogy ne saját, nyugati, keresztény optikánkon keresztül értelmezzük e tőlünk különböző civilizációt. Vizsgálatunk során külön foglalkozunk a sokat vitatott dzsihád jelentésével és muszlim percepciójával. Ezt követően van esélyünk a kereszténység és az iszlám közötti megbékélésre látszólag lehetőséget adó két tanbeli hasonlóság, az egyistenhit és a szűfizmus alapjainak elemzésével és a megbékélés esélyeinek mérlegelésével megbirkózni. Vizsgálódásunkat azzal a megállapítással zárjuk, hogy az iszlám lényegi megváltozása nélkül nem látunk esélyt a kereszténységgel szemben megfogalmazott és kialakult iszlám és pendant-ja, a kereszténység közötti megbékélésre.

A hit és értelem viszonya az iszlámban

Az iszlám szó az Allah akaratával kapcsolatos „feltétlen odaadást, belenyugvást, megbékélést jelenti” (GERMANUS 1973, 191. o.). Az iszlám tanítás *nem* ismeri sem az eredendő bűn, sem a bűnre való hajlam fogalmát; az embert alapvetően jó, illetve jóra képes lényként definiálja. A közvetlenül Allah által teremtett első ember Allah „helyettese”, akinek ő minden tudást átadott, „megtanította Ádámnak az összes nevet” (Korán 2:30–31).² Így Ádámnak és utódainak nem volt szükségük egyébre, mint a már megkapott tudás megőrzésére és használatára. Ezzel viszont lehetővé vált és

² A tanulmányban található valamennyi Korán-idézet Simon Róbert 1987-es fordításából származik.

máig is lehetséges a tökéletes élet, nincs szükség folyamatos megjobbulásra.³ Ádám bűne és engedetlensége nem öröklődött utóaira, mivel Ádám magáévá tette a megbánás szavait, amelyeket szintén Allahtól kapott, és amire ő kiengesztelődött iránta (Korán 2:37). Az iszlám elfogadása, „a megtérés” ezért nem jelenthet egyszersmind újjászületést is. A hívő muszlim ezért nem újjászületett ember, nem új teremtés, mint a megtért keresztény. Az iszlám követője eredeti integritásában megőrzött vagy ahhoz visszatért lény (NAGEL 2014, 126., 149. o.).

Az iszlám követői szerint az emberi lélek természetes hajlama szerint muszlim, és minden újszülött ezzel a természetes hajlammal érkezik erre a világra. Ezért minden, ami idegen az iszlámtól, az idegen az emberi természettől is. Az iszlámban épp ezért nincs semmi olyan, ami ellenkeznék az emberi értelemmel vagy szemben állna a természetes gondolkodással. Az emberi értelem feladata annyi, hogy felismerje és kövesse Allahnak azt a parancsát, hogy a Koránban leírtak szerint vezesse életét (uo. 75. o.). A muszlimok felfogása szerint tehát a hit és az értelem ezért sohasem kerülhetnek konfliktusba egymással. Így a hit és az értelem – az önátadás és törvénykövetés – összefonódása révén lesz az iszlám zárt egész. Olyan egység, amelybe a muszlim beilleszti testi és lelki világát, és teljesen átadja magát annak a beléje nevelt, illetve átvett szellemiségnek, hogy minden jelenséget ebből az előre meghatározott szemszögből nézzen (GERMANUS 1973, 45. o.).

Az iszlám fenti logikájából következően a hívő muszlimnak azért a legjobb egy olyan közösségben (államban) élnie, amelyet az iszlám jog, a saria szervez, irányít, mert az maradéktalanul lehetővé teszi és segíti az egyén üdvkeresését és megszentelődését. Hiszen a hívőnek ilyen közegben van leginkább lehetősége a rítusok betartására, amelyeken keresztül egyéni engedelmissége, önátadása (iszlám) megvalósul. Ugyanakkor a közösség (állam) irányítójának a legfőbb feladata, hogy a saját és a közösség minden egyes tagjának üdvössége érdekében az iszlámmal lehetőleg mindig a legnagyobb összhangban kormányozza a rábízott közösséget. Azt pedig, hogy egy-egy adott helyzetben hogyan valósulhat meg az iszlámmal való összhang, illetve mi az iszlám közösség érdekének megfelelő döntés, az iszlám jog tudósai (ulema) mondják meg (NAGEL 2014, 148., 163. o.).

Az ortodox iszlámból, amely az igazi tudást a fentiek szerint kizárólag a Koránban és a hadíszokban véli felfedezni, hiányzik az észnek a hellén hagyomány szerinti szerepe. Ez a megállapítás meglepő lehet, mivel szinte közhelyszerű ismeret, hogy az antik műveltség a középkori Európá-

ba arab közvetítéssel került (vissza).⁴ Ezt az ellenmondást úgy tudjuk feloldani, ha figyelembe vesszük, hogy a középkori iszlám világban az iszlám tudományok és az idegen tudományok között dichotómia állt fenn. Az előbbi a hagyományos mintákat követő, intézményesített tanulást jelentette, és abszolút túlsúlyban volt, míg az utóbbi a racionalista mintákat követő, nem intézményesített tanulást fedte le (GOLDZIJER 1881, 26. o.). A tökéletes és megmásíthatatlan isteni rend kutatói csak a tradicionális, a Koránon és a hagyományon keresztül vezető ismeretszerzést tartották elfogadhatónak, és elleneztek mindenféle újítást. Így kapcsolódott nyelvükben az innováció (bidá) fogalmához az eretnokség fogalma. Az innovációval szemben a hagyomány jó, az attól való eltérés elítélendő eretnokség. A megoldás minden esetben az ősök (szalaf) útjára való visszatérés (TIBI 2003, 136–167. o.).

A dzsihád

Manapság az iszlám öt alappillérén⁵ kívül értelmezett dzsihádnek az igaz hit terjesztéséért folytatott küzdelmet nevezik. Ez az „Allah ... útján való hadakozás” (Korán 9:24). Ennek a meghatározásnak és bővebb szövegkörnyezetének alapján a küzdelem jellegét illetően nem lehetnek kétségeink, hiszen ettől a verstől kezdve „a szúra nagyobbik része a bizánci fennhatóság alatt állt szíriai határvidék ellen indított *hadjárattal* foglalkozik” (SIMON 1983, 199. o.). E medinai szúrának a 29. verse a jelenleg ismeretes, 25 vezető Korán-magyarázat szerint erőszakosan értelmezendő. Vagyis a helyes értelmezés szerint a muszlimoknak a győzelemig kell harcolniuk a nem muszlimokkal, mely esetben a következő három lehetőséget ajánlhatják fel: áttérés, dzsizja (fejadó) fizetése vagy halál (HIRSI ALI 2015, 94. o.). Külön figyelmet érdemel a 9. szúra ötös számú, a „kard verse” címet viselő verse: „Ha tehát a szent hónapok letelnek, akkor öljétek meg a pogányokat, ahol csak föllelitek őket! Fogjátok el őket! Ostromoljátok meg őket! Állítsatok nekik csapdát az összes leshelyről! Ha azonban megbánással fordulnak [Allahhoz], elvégzik az istentiszteletet és zakatot adnak, akkor hagyjátok őket szabadon az ő útjukon! Allah megbocsátó és kegyes.”

A Korán legalább 109 olyan verset tartalmaz, amely a

⁴ Az arab-iszlám civilizáció fejlődéséhez az is nagyban hozzájárult, hogy Justinianus császár (527–565) és utódai kiüldözték birodalmukból a pogány filozófia művelőit. A nagy kiáramlás menekültjei Mezopotámiában és Perzsiában letek menedéket. Az ókori művek szír nyelvű fordításai ekkor keletkeznek, majd később az Abbászida kalifák udvarában (8–10. sz.) keletkeztek az arab nyelvű fordítások.

⁵ Ezek a hitvallás, az imádság, a böjtölés, a zarándoklat, az alamizsna. GERMANUS Gyula 1936-os művében a dzsihád az öt alappillér egyikéként szerepel. Ő a hitvallás helyett a dzsihádöt tünteti fel, amelyet vallásháborúként értelmez. A hitvallást pedig az imádsággal vonta össze, amelyet ő istentiszteletnek nevezett (283. o.).

³ A hitnek és az értelemnek a fentiek szerinti harmóniája és az emberi értelem teremtett rend szerinti nagyra értékelése azt eredményezi, hogy az iszlám minden muszlimnak kötelességévé teszi, hogy az isteni törvényt tudja és értse. Ennek hiányából fakad a bűn.

muszlimokat a nem muszlimokkal szembeni háborúra szólítja fel azért, hogy az iszlám uralkodhasson.⁶ Ennek ellenére az iszlám a magáról alkotott képe szerint a „béke vallása”. Ez a béke akkor fog előállni, ha már az egész világ az iszlám uralma alatt lesz, ami azonban nem jelenti mindenki megtérését az iszlámba. A Korán 34:28-as versében megfogalmazottak szerint, illetve a Sahih muslim 31:5917, valamint különösen a Sahih al-Bukhari 2:24 hadíszok szerint az ortodox muszlimoknak kötelességük, hogy az iszlám kinyilatkoztatást az egész világon elterjesszék (ez a daava). Amennyiben ellenállásba ütköznek, erőszakot kell alkalmazni (TIBI 2003, 69. o.). Másképp fogalmazva, iszlám szemszögből nézve a háborút valójában az iszlám terjesztése ellen kezdik és folytatják a nem muszlimok, hogy a muszlimokat megakadályozzák missziójuk (daavájuk) teljesítésében. A muszlim terjeszkedés közben folytatott háború belülről nézve tehát nem agresszió, hanem önvédelem.

Az iszlám mint a „béke vallása” értelmezésnek szintén ellentmond Mohamed medinai (622–632), vallási értelemben második, élete végéig tartó, politikával, erőszakkal és háborúkkal fémjelzett korszaka. Ez idő alatt összesen 82 háborút vezetett az iszlám közösség. Ezek közül 28-ban maga Mohamed is részt vett.⁷ Ezzel párhuzamosan az erőszak alkalmazására vonatkozó medinai felszólítások fokozatosan jelentek meg a Koránban. A számos erőszakos medinai verset tartalmazó 29 szúra és a korábbi, békésebb 85 mekkai szúra közötti ellentmondás kezelésére, vagyis a korábbi Korán-versek hatályon kívül helyezésére, „eltörlésére”⁸ a Korán is ad útmutatást.⁹ Az eltörlések száma a különböző tudósok szerint 5 és 250 között ingadozik. Az eltörléseket a gyakorlati életből érkező kérdések, másrészt az iszlám közösség növekvő ereje teszi szükségessé, illetve lehetővé (SIMON 1983, 33–35. o.). A későbbi, medinai versek már Mohamed kompromisszumokra és toleranciára egyre kevésbé kényszerülő, illetve hajlandó korszakából származnak. Ez különösen a kilencedik, már idézett, a hagyomány szerint Mohamed halála előtti vagy utolsó előtti szúra kapcsán szembeötlő. Amellett, hogy ez az egy szúra nem tartalmazza a szokásos „Allah, a könyörületes és az irgalmas nevében” feliratot, a 626-tól kezdődően már háborúkat vezető, illetve indító iszlám erőszakos fellépését kiemelkedően igazolja. A korábban már idézett, „öljétek meg a pogányokat” kezdetű 9:5-ös Korán-verssel kapcsolatosan Ibn Salama (megh. 1020) úgy érvelt, hogy ez a vers 124 korábbi, békés mekkai verset töröl el.¹⁰ A számok nagyságrendje érzé-

kelteti, hogy a szúrák keletkezési idejének és az „eltörlés” intézményének ismerete nélkül nem szabad készpénznek venni egy-egy Korán-vers tartalmát, hiszen előfordulhat, hogy az adott verset már felülírta egy későbbi kinyilatkoztatás.

A PEW Research Center legutóbb 2017 augusztusában frissített kutatása szerint az egyes muszlim többségű országok lakosságának 1-11%-a támogatja az Iszlám Államot.¹¹ A medinai szúrákat életfilozófiájuk alapjává tevő harcias fundamentalisták a muszlimok többségéhez hasonlóan fokozottan vallásosak, olyannyira, hogy igyekeznek szigorúan a hitvallás betűje szerint élni, és utánozzák a Koránban jelen lévő harcias medinai magatartást. Szemükben a „mekkai” többség tagjai megalkuvó eretneknek és aposztatának (HIRSI ALI 2015, 18. o.). Velük szemben a mekkaiak passzívok és az agresszivitásukkal szemben megengedőek. Nem tudják ugyanis, hogyan álljanak ellen az „autentikus” iszlámot hirdetőknél. A mekkaiak dilemmája abban áll, hogy az iszlám egysége és saját hithű státuszuk nyilvános veszélyeztetése nélkül nem szállhatnak szembe a medinaiakkal, de még csak nem is kritizálhatják a próféta legkegyesebb és önfeláldozó követőit. Az ortodox iszlámba ágyazottságuk révén a mekkai muszlimok jelentős része még akkor is az erőszakos cselekedetek áldozataira hárítja a dzsihád felelősségét – amivel az elkövetőket valójában felmentik –, ha amúgy magát az erőszakot elítéli. Ne feledjük el, hogy évszázadok teltek el úgy (sőt több mint egy évezred), hogy az intelligencia és az ész mindig megadta magát az iszlámmal szemben.

Az egyistenhit mint híd az iszlám és kereszténység között?

Miroslav Volf, a Yale Egyetem északi származású professzora, a keresztény–muszlim megbékélés elkötelezett híve azt javasolja, hogy a vallások közötti különbözőségek helyett koncentráljunk az egyezőségekre. Még ezt a kategóriát is tovább szűkíti az ún. elégséges egyezőségekre, amelyeket a vizsgálódásai alapján a következőképpen azonosít:

1. Csak egy isten van.
2. Mindent Isten teremtett, ami nem Isten.
3. Isten nagyon különbözik mindentől, ami nem Isten.
4. Isten jószágos.
5. Isten azt parancsolja, hogy szeressük őt teljes valónkkal.
6. Isten azt parancsolja, hogy szeressük felebarátunkat, mint magunkat. (VOLF 2011, 110. o.)

Azonosulni tudunk Volffal abban, hogy a muszlimok és keresztények többsége vélelmezhetően tényleg egyetértene ezekkel a pontokkal, vagyis – a fenti, első három pont szerinti, „technikai” értelemben – ugyanazt az egy istent

⁶ <http://www.dzsihadfigyelo.com/koran/eroszakos-versek/>.

⁷ <http://islam.stackexchange.com/questions/589/how-many-wars-did-the-prophet-saw-lead>.

⁸ A hatályon kívül helyező eltörlés ellenére a kérdéses szövegek továbbra is a Korán részét képezik.

⁹ <http://www.quran-institute.org/articles/makkan-and-madinan-revelations>.

¹⁰ HIRSI ALI 2015, 98. o. és további megegyező régi és kortárs muszlim eredmények, illetve mindezek tagadása: BUKAY 2004.

¹¹ <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/02/27/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/>.

vallanak meg. A Korán ugyanakkor értelmetlennek és így bűnnek tartja a keresztények vallását, mivel a Szentháromságot – bár a személyeket illetően téved – három és nem egy istenként értelmezi. Ugyanezen okból utasítja el Jézus istenfiúságát is (Korán 5:116, 4:171–172). Ennek ellenére a keresztényekkel és a zsidókkal kapcsolatban azt a megállapítást teszi a Korán, hogy *ugyanazt* az istent tisztelik, mint a muszlimok (Korán 2:62, 5:82). Ugyanakkor azt is olvashatjuk, hogy a zsidók *meghamisították* írásaikat, a keresztények pedig *tévelyegnek* (Korán 5:65–66).

A Volf listájában négyes számú egyezőséggel kapcsolatban ugyanakkor megjegyzendő, hogy míg a keresztények Istent a szeretettel azonosíthatják (1Jn 4,8: „Isten szeretet”), a muszlimok nem beszélnek Isten szeretetéről. Bár a Korán 85:14 és 11:90 versei szerint Allah 99 attribútuma között is szerepel, hogy „szeretetteljes”, a Korán ennél sokkal többször ír Allah kegyelméről.¹² Ennek az az oka, hogy bár a muszlimok egynek ismerik Istent, nem lehetnek biztosak a hozzá fűződő viszonyukban és abban, hogy mit várhatnak tőle. VOLF maga is elismeri, hogy az iszlámban – Szentháromság nélkül – Isten önszeretetéről van szó (2012, 176. o.). Míg a Korán istene azokat szereti, akik neki engedelmeseek, addig a Biblia Istene – lévén maga a szeretet – mindenki, még az istentelen felé is szeretettel fordul, ami által viszontszeretetet teremt az emberben.

A hatos lista utolsó két pontjában Volf Jézusnak a Bibliában feljegyzett kettős, nagy parancsának (Mk 12,29–31) keresztény-ökumenikus szemüvegén keresztül láttatja az iszlámot. A felebaráti szeretet – amely a Biblia szövegéhez hasonló, bár korlátozott megfogalmazásban megtalálható a Korán 59:9-es versében –, mint korábban, különösen a dzsihád kapcsán láttuk, a más vallásúakkal szemben megfogalmazott, sokféle konkurens és ellenkező tartalmú parancsolattal együtt érvényes. Ezzel szemben az Újszövetségben a felebaráti szeretet hármias értelemben radikalizálódott: megjelent az ellenség szeretetének, az idegenek iránti szeretetnek és a bűnösök iránti szeretetnek a parancsa. Mindezekén túl Jézus a szeretetparancsolatot mindenképp a pozitív cselekvés kívánalmával értelmezi és határozza meg követendő elvként (THEISSEN 2006, 233–260. o.).

Volf kísérletével kapcsolatban tehát meg kell állapítanunk, hogy célkitűzésével ellentétben nem sikerült a két vallást – azokat saját rendszerükben érintetlenül hagyva – „elégségesen” közös nevezőre hozni. Isten mindenhatósága, örökkévalósága és talán még egyedülvalósága is, mint technikai-filozófiai kategória, egyformán értelmezhetők a két vallásban. Isten jellemét és az ebből következő, ember felé irányuló szeretetét illetően viszont a felszíni hasonlóság mögött eltérő teológiai tartalmat láthatunk a két vallásban. Úgy tűnik, az egyezés útjában a Szentháromság tana áll.

A szúfizmus téves és voluntarista értelmezése a keresztény teológiában

A máig kiható, 19. századi válsághoz hasonlóan a szunnita iszlám a 10–11. században is mély válságban volt. A tanítása szerint mindenben Alláhtól származó tudás és gyakorlat egységben kellett volna legyen, ami azonban a valóságban nem jött létre. A válságból kétféle kiút kínálkozott: 1. a valóság felé fordulás és az értelem felszabadítása az elmentmondások elemzése, feltárása és feloldása érdekében; 2. a valóságtól és az értelemről való teljes elfordulás és az Istennel való teljes (misztikus) közösségre való törekvés. Az első úton a mutazilita iszlám teológia, a második úton a szúfi iszlám miszticizmus indult el.

A mutazilita irányzat az emberi gondolkodás lázadása volt az iszlám keretein belül. Ez az irányzat a Bizánctól elfoglalt Szíriában a 8. században jelent meg. Elleneztek az ortodoxia literális hermeneutikáját, és saját hermeneutikájukban hangsúlyozták a metaforák és a retorika értelmezésének fontosságát. Isten transzcendenciájához kapcsolódóan pedig elleneztek Istennek az ortodoxia általi korlátok közé zárását (GOLDZIEHER 1912, 8–12. o.). Politikai értelemben a 9. században jutottak a csúcsra, amikor a kalifák hitvallásukká tették a „szabad akarat” és a Korán teremtett voltának tanát. Végül az ortodox irányzat újra megerősödött, és visszavette az iszlám teológia feletti uralmat, egyrészt a mutazilita türelmetlenség ellenreakciójaként, másrészt az értelemnek a meggyökeresedett rítusokkal szembeni tehetetlensége okán, illetve az ortodoxia addigra elért széles körű elfogadottsága révén. Ettől kezdve nem lehetett az örök Korán tartalmát a normák utáni önálló kutatás tárgyává tenni (NAGEL 2014, 92–93. o.).

Míg a mutaziliták racionalista csapata a 10. század végére majdnem teljesen eltűnt, a velük párhuzamosan, részben az első Omajjádok (661–750) világias uralma elleni tiltakozásként megszületett szúfizmus, az iszlám spekulatív miszticizmus virágkorát élte.¹³

A szúfizmus nemcsak a fenti elvilágiasodás ellen, hanem az iszlám belső inkonzisztenciájából és jogászok merevségéből adódó szétesése alternatívájaként is jelentkezett. Allah személytelen rendjével és a tőle jövő személyes melegség hiányával, valamint az iszlám tanítás és élet ellentétével szemben a szúfik az Istenhez menekülés és a benne történő feloldódás megoldását ajánlják fel. Az egyszerű emberek számára a jogtudósokkal szemben a szúfik adtak gyakorlati és vallásos életükben hasznos tanácsokat. Ugyanígy a szúfik voltak, akik az iszlámot a meghódított területek szélein és azon túl misszionáriusi lelkesedéssel képviselték (LEWIS 1967, 404–405. o.).

¹² <http://www.islamicity.org/quransearch/> és <https://www.whyislam.org/god/names-and-attributes-of-allah/>.

¹³ Ugyanekkor – bár kezdetben mint alternatív politikai mozgalom – jött létre az iszlám ortodoxia utáni második legnagyobb irányzat, a síiták iszlámja.

A tudás és a gyakorlat, a vallás és a valóság az iszlám-ban csak a szúfizmusból tud egységet alkotni. Ennek az egységnek az alapjaként a rituális kötöttségeknek az ortodoxiánál is szigorúbb, a Korán 29:45-ös verse szerinti tartását írja elő.

A szúfizmus szerint éppen Allah egyedülállóságának misztériumát fejezi ki az ő kiismerhetetlensége és akaratának ember általi felfoghatatlansága. Épp ezért fontos Allah kinyilvánított akaratának pontos, szigorú követése a rítusok által, ami az embert a tökéletes önátadás (iszlám) felé vezeti. Ugyanakkor a szúfizmus arra is lehetőséget kínál, s ez a valódi célja, hogy az eksztázis rövid pillanataiban tökéletesen megvalósuljon az iszlám, vagyis a tudás és gyakorlat egysége, a hívő feltétlen önátadása Istennek, az iszlám által Isten és az ember közé vont áthidalhatatlan úr áthidalása, a hívő összeolvadása Allahal (GERMANUS 1973, 250–251. o.).

A szúfizmus valóságának keresztényi túlértékelése két okból is indokolatlan. Egyrészt maga az iszlám ortodoxia is mindig ellenségeskedéssel vegyes gyanakvással állt a szúfizmushoz, különösen annak „nem józan irányzataihoz”, de annak – a mutazilita tanítás nyílt racionalizmusától eltérő, befelé forduló, személyes élményekre irányító – módszertana és gondolatisága, valamint politikai szerepe miatt azt felszámolni nem tudta. Amellett tehát, hogy az iszlám teológiát korántsem lehet azonosítani a szúfizmussal, hiszen az annak legfeljebb megtúrt kisebbségét alkotja, azt is figyelembe kell venni, hogy a szúfizmus a saria szigorú követését írja elő, hiszen ezáltal tud megvalósulni a teljes Allahhoz fordulás és alárendelődés (NAGEL 2014, 58. o.). A szúfizmusról alkotott enyhe és toleráns kép ezért is félrevezető.

A keresztény teológiának az a törekvése tehát, hogy az iszlám szúfizmus istenképén és istenkapcsolatán keresztül építsen hidat a két vallás között, a fenti tényezők okán vezet az ott bemutatott ellentmondásokhoz, és általában reménytelen vállalkozásnak tűnik.

Értékelés és prognózis

Sem az egyistenhit, az ún. közös, ábrahámi eredet, sem a szúfizmus nem szolgáltat szilárd alapot a két vallás közötti kölcsönös elfogadásra. Nem lehet és nem érdemes ugyanis érdemi megbékélésre számítani az iszlám és a keresztény vallás között, amíg iszlám oldalon nem történik változás az alábbi ortodox hagyományokban:

1. A Korán és az iszlám tanok kritikai vizsgálatának elutasítása.
2. Mohamed tévedhetetlen státusza, továbbá életének példaképként való követése.
3. Az iszlámnak a zsidósággal és a kereszténységgel szemben megalkotott öndefiníciója (CRONE–COOK 1977, 74–77., 96–97. o.).

4. Az iszlám világművelődési célja.

5. A dzsihád egyéni és kollektív kötelezettsége.

További akadályt jelent a közös útkeresésben, hogy számolni kell az iszlám felsőbbrendűségi tudat történelmi sértegettségével és a muszlimokat ezzel párhuzamosan ért évtizedes Nyugat- és Izrael-ellenes propaganda mély hatásaival is.

Amennyiben a muszlimok valóban teljes békében akarnának élni keresztény és zsidó szomszédjaikkal, akikkel szemben kialakították az iszlámot, saját vallásukat kellené átalkotni. Ennek a feladatnak a véghezvitele emberileg lehetetlennek tűnik, hiszen nem valósulhatna meg másképp, mint a kritikai gondolkodás és reflexió engedélyezésével és az iszlám önazonosság gerincét jelentő, harcmedinai szúrak eltörlésével. Ezzel azonban az iszlámnak az a célja, hogy a valóságos Jézus Krisztustól a Korán hamis Jézus-képével messze távol tartsa híveit, már nem lenne biztosítható, hiszen az így előálló egyistenhívő vallás lényegét tekintve már csak nevében különbözne a kereszténység antitrinitárius ágazataitól.¹⁴ Egy ilyen helyzetben pedig a két vallás közötti ma létező, lényegi különbségek megszűnének, a maradék eltérések pedig az iszlám elzárkózás és felsőbbrendűségi tudat feloldódásával könnyen átléphetők lennének a Jézust keresők számára.

Másképpen fogalmazva az iszlám vallás belülről történő megváltoztatása annak kifelé való megnyílását is elkerülhetetlenül magában hordozza. Ez pedig a keresztényektől és a zsidóktól való határozott elkülönülés szigorú parancsát tartalmazó, a Korán ötödik és valószínűleg legutoljára kinyilatkoztatott (medinai) szúrájának 51-es versével ellentétes folyamatot jelentene: „Ti hívők! Ne kössetek testvérbarátságot a zsidókkal és a keresztényekkel: Ők egymás testvérbarátai! Ha valaki közületek barátságot köt velük – az közéjük tartozik! Allah nem vezeti az igaz utra a vétkes népet.”

Az iszlám belső átalakulásával kapcsolatos várakozásainkat tovább hűtheti az *A Common Word Between Us and You* című, eredetileg 2008-as, majd 2012-ben újra kiadott, nagy tudományos és vallásközi visszhangot kiváltó muszlim nyilatkozat szövege, amely eddig az iszlám minden ágazatából érkező, összesen több mint 300 muszlim tudós és 460 iszlám szervezet támogatását nyerte el. Ebben a szándéka szerint az iszlám békés természetét hangsúlyozó állásfoglalásban az aláírók többek között a Korán 2:256-os versét („Nincs kényszer a vallásban!”) a felebaráti szeretetet, Jézus Krisztus nagy parancsolatának a második része felől értelmezik: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.” (Mk 12,31) Habár a nyilatkozat aláíróinak megengedhetjük a Korán újraértelmezését, a *Common Word*-ben hivatkozott 2:256-os Korán-vers újszövetségi indíttatású értelmezése, amely a mai, nyugati fülünknek szánva már

¹⁴ A medinai szúrak nélkül Jézusról egy arianus, doketista képük lenne a muszlimoknak.

egyértelműen „vallásszabadság” jelentéssel visszhangzik, nem indokolt. Itt ugyanis nem vallásszabadságról vagy felebaráti szeretetről van szó. Mint korábban a hit és az értelem egymáshoz való viszonyán keresztül bemutattuk, a helyes iszlám hitgyakorlat *nem kényszerből* származik, hanem a tévedés és az igazság közötti különbségtételnek alapvetően a Teremtő által biztosított lehetőségéből és annak az ember általi, teremtett természetéből fakadó, ellenállhatatlan elfogadásából. Amellett, hogy a hivatkozott Korán-idézet nem a vallásszabadságról szól, a szöveggörnyezet, különösen a következő vers az igaz vallást elutasítók tűzben való örök szenvedéséről tudósít. Így a „Nincs kényszer a vallásban!” mondatot akár figyelmeztetésként is értelmezhetjük azoktól, akik tudják, hogy az iszlámot szabad akaratukból elutasítókra mi vár. E burkolt figyelmeztetés mellett azonban a békejobbnak szánt *Common Word* teljesen nyílt fenyegetést is tartalmaz, amikor az iszlámnak a jelen dolgozatban bemutatott logikája szerint elkerülhetetlenül kijelentik, hogy az iszlám pacifizmus addig terjed, amíg „a keresztények a vallásuk miatt nem háborúznak a muszlimokkal, nem nyomják el őket, és nem üzik el otthonaikból”.¹⁵ Ez az állásfoglalás pedig igen nagy teret biztosít a szabad értelmezés számára a tekintetben, hogy ki mit érzel keresztyén agresszióknak vagy elnyomásnak, amellyel szemben a *Common Word* szerint is jogos az iszlám harcos ellenállása.

Ezek az utolsó, gyakorlati példák is azt igazolják, amit e záró szakasz elején állapítottunk meg, vagyis, hogy az iszlám belső átalakításának véghezvitele az iszlám gondolkodás struktúrái és hagyományai miatt emberileg lehetetlennek tűnő feladat.

Bibliográfia

Szakirodalom

- CRONE, Patricia – COOK, Michael 1977. *Hagarism. The Making of the Islamic World*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GERMANUS Gyula 1973. *Allah Akbar!* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- GNILKA, Joachim 2016. *Biblia és Korán. Ami összeköti és ami elválasztja őket*. Szent István Társulat, Budapest.
- GOLDZIER Ignác 1881. *Az iszlám*. Franklin-társulat – Révai testvérek, Budapest.
- GOLDZIER Ignác 1892. *Az iszlám világi fejlődésének szakaszai*. Budapesti Szemle, Budapest.
- GOLDZIER Ignác 1912. *A Koránmagyarázás különféle irányairól*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- HIRSI ALI, Ayaan 2015. *Heretic. Why Islam Needs a Reformation Now*. Alfred A. Knopf, Toronto.

- HUNTINGTON, Samuel P. 2006. *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Kiadó, Budapest.
- KARSH, Efraim 2006. *Islamic Imperialism*. Yale University Press, New Haven – London.
- Korán*. Ford. Simon Róbert. Helikon Kiadó, Budapest, 1987.
- LEWIS, Bernard 1967. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford University Press, London – Oxford – New York.
- NAGEL, Tilman 2014. *Angst vor Allah? Auseinandersetzungen mit dem Islam*. Duncker & Humboldt, Berlin.
- SIMON Róbert 1983. *A Korán világa*. Helikon, Budapest.
- SZALAI András 2012. *Az iszlám kereszténységképe és ennek hatása a két vallás viszonyára*. Kézirat. PhD-disszertáció, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest.
- SZENTPÉTERY Péter – SZALAI András 2012. Világethosz, párbeszéd, egyezkedő szó. Széles távlatok és szűk korlátok. *Vallástudományi Szemle*, VIII. évf. 2. sz. 9–25. o.
- THEISSEN, Gerd 2006. *A Jézus-mozgalom. Az értékek forradalmának társadalomtörténete*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- TIBI, Bassam 2003. *Keresztes háború és dzsihád*. Corvina Kiadó, Budapest.
- VOLF, Miroslav 2011. *Allah. A Christian Response*. HarperCollins Publishers, New York.
- VOLF, Miroslav (szerk.) 2012. *Do We Worship the Same God?* Eerdmans, Grand Rapids, Cambridge.

Internetes források

- A Common Word between Us and You*. (MABDA English Monograph Series 20.) Amman, 2012. Web: <http://www.acommonword.com>.
- BUKAY, David 2004. Peace or Jihad? Abrogation in Islam. *The Middle East Quarterly*, 14. évf. 4. sz. 3–11. o. Web: <http://www.meforum.org/1754/peace-or-jihad-abrogation-in-islam>.
- DENFFER, Ahmad von: Makkan and Madinan Revelations. *The Quran Institute of America*. <http://www.quran-institute.org/articles/makkan-and-madinan-revelations>.
- Erőszakos versek. Erőszak az iszlám „szent” szövegeiben. *Dzsihádfigyelő.com*. <http://www.dzsihadfigyelo.com/koran/eroszakos-versek/>.
- Muslims and Islam: Key findings in the U.S. and around the world. *Pew Research Center*, 2017. február 27. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/02/27/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world/>.
- NÉMETH Pál 2001. Az iszlám. In: Tüske László (szerk.): *Muszlim művelődéstörténeti előadások*. Iskolakultúra, Pécs. 21–45. o. Web: <https://terebess.hu/keletkultinfo/nemethp.html>.
- PANDITH, Farah 2015. The World Needs a Long-Term Strategy for Defeating Extremism. *New York Times*, december 8. <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2015/12/08/is-saudi-arabia-a-unique-generator-of-extremism/the-world-needs-a-long-term-strategy-for-defeating-extremism>.
- The Names and Attributes of Allah. *WhyIslam.org*. <https://www.whyislam.org/god/names-and-attributes-of-allah/>.
- The Ninety Nine Attributes of Allah. *Al-Islam.org*. <https://www.al-islam.org/allah-the-concept-of-god-in-islam-a-selection-yasin-al-jibouri/ninety-nine-attributes-allah>.

¹⁵ <http://www.acommonword.com>; SZENTPÉTERY–SZALAI 2012.

„Párbeszédre születünk”

*Philipp Melanchthon politikafelfogása**

■ STEFAN RHEIN

2017. október 31-én ünnepeltük Wittenbergben a kilencvenötödik évfordulóját. Az istentisztelet és az azt követő ünnepség során állam és egyház közösen emlékezett meg a nyugati kereszténység történetének e fontos dátumáról. Az előkészületek során az úgynevezett Luther-évtized kezdetétől fogva a reformáció évfordulójának szervezői különösen nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a reformációt ne kizárólag német eseményként mutassák be, hanem nemzetközi hatásait állítsák a középpontba. Az LVSZ főtitkára, Martin JUNGE nevéhez fűződik az utóbbi években gyakorta idézett megfogalmazás, amely szerint „a reformáció világpolgárrá vált” (2017). A nemzetközi megközelítés igénye már a Luther-évtized elején, 2008 szeptemberének harmadik vasárnapján is nyilvánvalóvá vált Mark Hanson amerikai püspök ünnepi prédikációjában. A 2017. október 31-i wittenbergi ünnepség során szintén nagy hangsúlyt kapott a reformáció nemzetközi jelentősége, mégpedig a magyar államelnök központi ünnepségen elhangzott köszöntő szavaiban. Áder János köztársasági elnök fontos állomásként hivatkozott a reformációra a magyarországi hitbeli és lelkiismereti szabadság kibontakozásában, majd emlékezett a több mint ezer wittenbergi magyar diákra. Köszöntő beszédében Melanchthon Nádasdy Tamásnak küldött levelét idézte, amelyből jól kirajzolódik Melanchthonnak a magyar diákok és a magyar nép iránti elkötelezettsége, sőt rokonszenve.¹

Budapesten azért is fontos Melanchthonról beszélni, hiszen nemcsak *Praeceptor Germaniae* volt, hanem kétségkívül *Praeceptor Hungariae* is.² Előadásomban Melanchthon életének és működésének egy kevésbé ismert oldalát szeretném megvilágítani: nevezetesen politikai gondolkodásmódját és munkásságát.

I.

„(A természetben uralkodó rendhez hasonlóan) a politikai rend is Isten bölcsességét és jóságát tükrözi, mivel az emberi természet közösségre teremtett, és mivel szoros

* Az előadás 2017. november 7-én hangzott el az Evangélikus Hit Tudományi Egyetemen. A szöveg jóval rövidebb, hivatkozások nélküli változata megjelent: RHEIN 1988.

¹ Melanchthon 1537. október 7-én kelt levele. Lásd MBW 1949. sz.

² Wittenberg és Magyarország kapcsolatát illetően lásd SZABÓ 1993, ill. CSEPREGI 2017.

kötöttségben él a különféle elköteleződések, szerződések, paktumok, ítéletek, hatalmi viszonyok és büntetések rendszerében. Ez a rend arról tanúskodik, hogy az emberi nem létrejötte nem lehet a véletlen műve.” Így ír Melanchthon 1540-es Római levél-kommentárjában (CR 15: 567). Nemcsak a szöveg tájékozódási horizontja mutat a teológia irányába, hanem mindenekelőtt az idézett kijelentés gondolatmenete: Melanchthon istenbizonyítékokat fejt ki, köztük ötödiként az *ordo politicust*. A politika mint istenbizonyíték – a mai olvasót inkább mehökkenti ez az összefüggés, hiszen a politika kapcsán sokkal inkább a problémákra, mintsem az isteni hatáskörökre gondolunk. Hosszú út vezet tehát egy ilyen fura csengésű politikaértelmezéshez, különösen olyasvalaki esetében, akinek a munkásságát általában nem a politikához, hanem az egyházhoz, a teológiához, az iskolához vagy az oktatáshoz kapcsoljuk hagyományosan. Melanchthonnal kapcsolatban gyakran hevesen tagadják, hogy „politikus” lett volna, ő volt „a határozott álláspont nélküli ember”, aki „semmilyen államférfiúi erénnyel” nem rendelkezett, egy „udvari teológus”, aki a politika színterén „nem tűnt igazán vértezettnek” (BORNKAMM 1983, 61. o.). A Melanchthon nyilvános politikai szereplését illető értetlenség tüzelte egyébként a wittenbergi Melanchthon-emlékmű 1860-as, tehát halálának 300. évfordulójára tervezett avatása idején azokat, akik az emlékmű piactéri elhelyezése ellen emeltek szót; szerintük Melanchthon számára a legjobb helyet nem a piactér nyilvánossága, hanem az iskola és az előadóterem csendje jelentette volna, s a gimnázium előtti, valamivel félreesőbb térre szavaztak. A csatából végül a Friedrich Drake-féle szobor került ki győztesen, a reformátori tanok nyilvános, nagy hatású terjesztőjeként és a birodalmi gyűlések és hitviták politikai résztvevőjeként ábrázolt Melanchthon emlékműve egyenrangúan második Lutheré mellett. Joggal!

Humanizmus és reformáció – ezek a historiográfiai paraméterek sokáig meghatározták a Melanchthon-kutatást, amely a humanista tudományosság és a reformátori teológia kölcsönhatásával foglalkozott, és a humanizmusban gyakran a reformáció mélységének hiányát látta csak. Hit és tudás viszonya már fiatal egyetemi tanárként is a legnagyobb intellektuális kihívást jelentette Melanchthon számára. A reformáció első éveire egyfajta különös oktatásellenes hangulat alakult ki. Az egyházi normák és dogmák eltörlésre vártak, az Istennel folytatott közvetlen párbeszédben új, rajongó kereszténység volt kialakuló-

ban. Az egyetemeken drámai módon megcsappant a hallgatói létszám. Erfurtban például az egyik félévben mindössze egyetlen hallgató iratkozott be. Rostockban, ahogy egy kétségbeesett fiatal tanár írta, ötször annyi volt az oktató, mint a hallgató³ – mindenki a Szentlélekről beszélt, Isten Igéjéről, a bibliai nyelveket azonban alig értette valaki. Melanchthon erélyesen szót emelt ezzel szemben, és hevesen küzdött a tudomány e pseudoteológiai megvetése ellen. Isten emberi nyelven nyilatkoztatta ki magát. Ezért van szükségünk – mondja Melanchthon – nyelvtudásra, az ige iránti érzékenységre és a nyelvtudományra is, hogy megértsük Isten akaratát. Melanchthon számára nem volt kétséges: nincs hit képzettség nélkül! Így lett a tudományos evangélikus teológia, egyszersmind a budapesti evangélikus-lutheránus egyetem alapító atyja.

II.

Melanchthon Wittenbergben a görög nyelv és a teológia professzora volt, de retorikáról, természettudományról, asztronómiáról, logikáról és még sok más témáról is előadott. Luther legközvetlenebb munkatársa volt, ő írta az első evangélikus dogmatikát és 1530-ban az evangélikusok legfontosabb hitvallását, az *Ágostai hitvallást*. Melanchthon ugyanakkor *Praeceptor Germaniae*, Németország tanítója is volt, hiszen számos egyetemi és iskolai rendtartásával, tankönyvével, nyelvtanával és kommentárjával megteremtette a protestáns iskolarendszert, amely a felekezeti határokon túl is példává lett. Ez az izgalmas munka több száz iratban és majd tízezer fennmaradt levélben tükröződik, ez az egyik legkiterjedtebb levelezés a 16. században. Melanchthon ugyanakkor elkötelezett családfő is volt, négy gyermek apja, a háza folyamatosan tele volt diákokkal és vendégekkel Európa különböző országaiból.⁴

Mikor Melanchthon 1518 augusztusában öthetes lovaglás után megérkezett Wittenbergbe, nagy izgalommal várta az előtte álló feladatot, a görög tanszék megszervezését. Wittenbergi érkezésének idejét pontosan ismerjük, ugyanis Georg Rörer, a városi templom diakónusa, a bibliafordítás revíziójának jegyzőkönyvvezetője és Luther titkára nemcsak azt jegyezte fel Luther saját használatú Újszövetségébe, hogy „1517-ben Mindenszentek előestéjén [azaz október 31-én] Martin Luther doktor a búcsúról szóló tételeket kifüggesztette Wittenberg templomainak kapuin” – ami számomra a tételek kiszögezésének döntő történeti bizonyítéka –, hanem az ő kezétől származik az a bejegyzés is ennek az 1540-es kiadású wittenbergi Bibliának az utolsó lapján, amely szerint „1518-ban augusztus

25-én kb. 10 órakor jött Philipp Melanchthon először Wittenbergbe”.⁵ A tételek kifüggesztése és Melanchthon megérkezése talán különböző súlyú eseményeknek tűnnek, az egyik egy világtörténeti dátum, a másik csak széljegyzet egy életrajzhoz, mégis van egy közös pontjuk: mindkettő a reformátorok életének legfontosabb fordulópontját jelzi. Lutherból a kilencvenöt tétel révén lesz közszerelő, és wittenbergi utazása teszi a délnémet humanistát Németország reformátorává.

Néhány nappal később, 1518. augusztus 28-án tartotta az új görögprofesszor székfoglaló előadását: *De corrigendis adolescentium studiis*, amelyben az egyetemi tanszert reformját vázolta fel, és az *ad fontes* követelményét az összes tantárgy számára előírta. Bár az alacsony, törekeny fiatalember külső megjelenése miatt kezdetben főleg szkepszissel szembesült, székfoglaló előadása viszont mindenkinek, még a kezdetben elutasító Luthernek is megmutatta, hogy kimagasló elmét sikerült megnyerniük Wittenberg számára. Melanchthonról ugyanis nyomban kiderült, hogy energikus reformer, nem pedig szöszlős szobatudós. Konkrét programmal rendelkező vátesz, aki reformjával nem kevesebbet, mint a teljes egyetemi képzést kívánta átalakítani. És mind a diákok, mind Luther megfertőződtek ettől, rávetették magukat a régi szövegekre, hogy ezek segítségével mélyítsék el nyelvi készségeiket és tárgyi tudásukat.⁶

III.

Melanchthon igen gyorsan beilleszkedett új környezetébe, ezt erősíti meg a hit és az oktatás területéről származó források is. A reformatori teológiával való intenzív foglalatosságnak köszönhetően már 1519 júliusában fontos segítőtje Luthernek a lipcsei disputában, illetve támasza a reformatori teológia első rendszeres áttekintésének, az 1521-es *Loci communes*nek a kidolgozásában. Egyetemi tanárként gyors sikerekre tesz szert, hamarosan megjelenik egy sor írása, és meglehetősen magas, nemritkán négyszáz fős hallgatói létszámmal dicsekedhet. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy politikai tevékenysége milyen korán felkeltette a nagyközönség figyelmét: 1521 augusztusában fogalmazott meg Bölcs Frigyes számára egy a weimari ferences rendháznak szóló írást, amelyet a választófejedelem változtatás nélkül átvett, 1522 végén pedig papírra vetette a VI. Hadrianus pápának szóló választófejedelemi levél tervezetét.⁷ Hamar megtalálta tehát helyét az

⁵ Vö. a *Luther! 95 Schätze – 95 Menschen* című kiállítás katalógusával (2017), 88–89. o.

⁶ Melanchthon székfoglalóját lásd CR 11: 15–25. Német fordításban: MELANCHTHON 2011, 1: 45–67. o.

⁷ MBW 160; 261.

³ Janus Cornarius levele Stephan Rothhoz (1526/7). Vö. RHEIN 1995, 74. o. Részletesen lásd ASCHE 2001.

⁴ Bővebben lásd SCHEIBLE 2006.

udvari politikai életben, ami politika és vallás reformáció korabeli szoros kapcsolatával magyarázható. Nem véletlen, hogy 1521 nyarán veszi kezdetét Melanchthon tágabb értelemben vett szakértői tevékenysége, hiszen a wormszi ediktumtól fogva az új tanhoz és annak intézményes hatásaihoz való mindenfajta pozitív viszonyulás a birodalmi törvény megsértésének minősült, s így az evangélikussá lett fejedelmek mindaddig magától értetődő politikája és hagyományos jogosultságai új értékelésre szorultak – az új teológia mércéjével mérve is.

Negyvenkét wittenbergi éve során Melanchthon öt uralkodót segített tanácsaival, s eközben politikai ügyekben a wittenbergi teológia szóvivőjévé vált, majd az 1530-as évektől kezdve ő fogalmazta azokat a teológiai közös nyilatkozatokat, amelyeket Luther, Bugenhagen, Jonas és mások is aláírtak. A problémák pontos megragadásának és precíz leírásának képessége Melanchthont arra predestinálta, hogy ilyen, nem kizárólag egyházi-vallási vonatkozású, hanem például a schmalkaldeni szövetség és a birodalmi politika kérdéseit is illető nyilatkozatokat fogalmazzon. „Hogy épp Melanchthon lett a wittenbergi felsőbbbség képviselője és közvetítője, az azzal is összefügg, hogy számos birodalmi és schmalkaldeni gyűlésen, valamint vallási dispután részt vett, és sokkal közelebbi kapcsolatba került a politikával, mint Luther, aki előtt a birodalmi kormányzás fórumai 1521-től zárva maradtak, és haláláig birodalmi átok alatt állt.”⁸ Melanchthon ezzel szemben lassanként mintegy „a reformáció külügyminiszterévé” vált. Először 1529-ben vett részt birodalmi gyűlésen Speyerben, majd 1530-ban Augsburgban, 1541-ben Regensburgban, a szász delegáció tagjaként. Az 1540–41-es és 1557-es wormszi vallási disputákon ő volt a protestánsok főtárgyalója. Mai szóhasználatlaltal Melanchthont a szász udvar legbefolyásosabb politikai tanácsadójának nevezhetnénk.

Izgalmas kérdés, hogy Melanchthon gyors intellektuális felfogóképessége és gazdag reálpolitikai tapasztalata eleve politikusi adottságnak tekinthető-e. A politikai ügyek iránti érzékenységet otthonról hozta, legalábbis ami a kisvárosi léptékű politizálást illeti, meglátásai közel álltak nagyjáéhoz, akinek bretteni házában Melanchthon gyermekéveit töltötte. A nagykereskedő Reuter nagyapa kenyérkereső foglalkozása mellett polgármesterként is tevékenykedett, és a legelismertebb polgárok egyike volt nemcsak Bretten városában, de a pfalzi választófejedelemség egész területén. Melanchthon Georg nevű bátyja egyébként tovább ápolta a helyi politika iránti elköteleződést, és maga is sok éven át betöltötte a bretteni polgármesteri tisztséget. Iskolai és egyetemi éve alatt Melanchthonra minden kétséget kizáróan a humanista Johannes Reuchlin gyakorolta a legnagyobb hatást, aki Württembergi Eberhard gróf udvarának jogi és diplomáciai feladatait látta el, azaz orszá-

gának csúcspolitikusai közé tartozott. Csodálatra méltó kettős tehetség volt: író, hebraista és görög tudós, egyszerűsmind jogász és politikus – Reuchlin maga is gyakran panaszkodott fáradtságos kettős életére. Melanchthon szoros kapcsolatot ápolt rokonával és mentorával tübingeni tanulóévei alatt, hiszen a sváb szövetség három legfelsőbb bírójának ülései itt zajlottak, s így Melanchthon közvetlen tanúja lehetett a birodalom kormányzása szempontjából döntő tárgyalásoknak. A fiatal Melanchthon ráadásul publicisztikai téren is részese volt Reuchlin többéves erőfeszítésének a zsidó irodalom megőrzése terén, s ennek következtében olyan örökségre tett szert, amely élesen megkülönbözteti őt a többi reformátortól: Melanchthon sosem ragadtatta magát antijudaista kijelentésekre, sőt II. Joachim brandenburgi választófejedelelem előtt felszólalt a brandenburgi zsidó pogromok ellen. Az olyan abszurd, ám sok tudós által is osztott gyanúsítgatásokkal szemben, mint a kútmérgezés vagy az ostyagyalázás vádja, az önismeret tükrét tartotta fel, amelyben világossá vált, hogy a vádaskodás legfeljebb az ember saját szégyenteljes tetteit leplezi. Ahogy egy törököknek és zsidóknak tulajdonított gyűjtogatósról írta: „Általánosan elterjedt jelenség, hogy másokat hibáztatunk, mikor saját erkölcsünket vádolhatnánk, illetve ezeken kellene javítanunk.”⁹ A zsidókhöz való viszonyulás Melanchthon párbeszéd-politikájának egyik legmegbecsülendőbb fejezete.

Mindenekelőtt azonban szeretném Melanchthon reálpolitikai összefüggések iránti, a családi háttér és a személyes előképek által meghatározott érzékenységgel kapcsolatos gondolataimat kifejteni, és egy Luther-idézzel megerősíteni. Az asztali beszélgetések során Luther felhívja a figyelmet Melanchthon nagypolitika iránti fogékonyságára. „Kicsiny és könnyű dolgok hoznak tűzbe, nagyok azonban nem, és azt gondolom: ez nem a te dolgod, nem tudod befolyásolni, engedd csak el. Philippus pont fordítva csinálja. Az én gondjaim nem foglalkoztatják, csak az állam és az egyház nagy gondjai érdeklik. Engem csak a személyes aggodalmak nyomasztanak. A Szentlélek ajándékai így különböznek egymástól.”¹⁰ Ez a nyilvánvalóan kiélezett jellemzés egy 1531 őszére datált asztali beszélgetésben olvasható. Melanchthon ekkorra már komoly tapasztalatokkal rendelkezett, s ezek valóban „az állam és az egyház jelentős gondjaiként” neheztedek a vállára. A reformáció viharos éve, a wittenbergi zavargások, az újrakeresztelők 1521–22-es, Thomas Müntzer radikális társadalompolitikai követeléseit hirdető megjelenése és az 1525-ös parasztháború mind abban erősítette meg, hogy az evangélium egyedül nem alkalmas arra, hogy a politikát irányítsa. Különösen

⁹ MBW 7933. Vö. SCHEIBLE 1996.

¹⁰ WA.TR 1: 30 (80. sz.), LVM 8: 75–76. A két reformátor eltérő személyiségről szóló lutheri kijelentésekről bővebben lásd: MÜHLHAUPT 1982.

⁸ WOLGAST 1977, 297. o. Vö. uó 1998.

az újrakeresztelőkkel szemben helyezett nagy hangsúlyt Melanchthon az égi igazságosság és a politikai kormányzás alapvető különbségére, miközben cáfolta azokat, akik az Evangéliumból új törvényeket szerettek volna kovácsolni.¹¹ A politika és a teológia egymástól teljesen eltérő tudományok voltak számára, vagy ahogy Gottfried Weber Luthert és Melanchthont elemezve – kis túlzással – fogalmaz: „Luther teológiájának felfedezése az Evangélium felfedezése a törvénnyel szemben. Melanchthon felfedezése, hogy a törvényeket nem érinti az Evangélium. Melanchthon azon fáradozott, hogy kiszabadítsa a politikát a teológia szűkebben értelmezett keretei közül.” (WEBER 1962, 8. o.)

A politika autonómiájának hangsúlyozásával Melanchthon a reformáció korának olyan vallási fanatikusa és fundamentalistái ellen fordul, akik (mint Karlstadt vagy Müntzer) a mózesi törvénynek újra érvényt akarnak szerezni, akik (mint az újrakeresztelők) a fennálló jogrendet, annak törvényeit, bíróságait és büntetéseit kárhozzátják, vagy – ahogy Münsterben – egyenesen Isten országát óhajtják berendezni. A politika és az Evangélium megkülönböztetésének hiánya vezetett a múltban a pápák uralomra töréséhez (CR 16: 420). Melanchthon olyan elvet dolgoz ki, amelyben a politika alapja az ész – *ratione constat* –, és amely nem használja az Evangéliumot az emberi társadalom rendjének közvetlen alakítására. Melanchthon 1530-ban adja ki Arisztotelész *Politikájának* kommentárját, amelyet saját alapvetéseivel vezet be. „Először is a legfontosabb, hogy megkülönböztessük a politikát az Evangéliumtól, hogy szétzúzhassuk azt a tudatlan vélekedést, amely szerint az Evangélium nem más, mint államalapításra alkalmas politikai tanítás. Ez a tévedés többször is elképesztő zavarokat okozott a közvélekedésben, mikor fanatikus emberek eltörölték a törvényeket, és az Evangéliumnak megfelelően próbálták megalapítani saját államaikat. Napjainkban erre több példát látunk, mint szeretnénk, ezért e helyt emlékeztetjük az olvasót, hogy miben áll a politika és az Evangélium különbsége, illetve mennyiben támasztja alá az Evangélium a politikai tanokat. A tisztánlátás kedvéért a következő hasonlathoz folyamodunk: amilyen roppant távol áll az orvostudomány az Evangéliumtól, pont olyan távol van az Evangéliumtól a politika. Ahogy az orvostudomány egy racionális alapokon álló tudomány, a politika is az éssen alapszik, így nincs több köze az Evangéliumhoz, mint az orvostudománynak. De ahogy elvárható, hogy egy orvos jámbor hívő legyen, ugyanúgy elvárható a jámborság egy állami vezetőtől. A különböző tudományoknak nincs köztük az Evangéliumhoz. Az Evangélium az örök igazságosságra nyit kaput, amely a szívet ragadja meg a hit által.”¹²

A pozitív jogrend mégsem a felsőbbség önkényét tükrözi Melanchthon szerint, hanem a természeti törvények-

kel összhangban az isteni törvényekhez kapcsolódik. A Tízparancsolatban megjelenő természet törvényből eredeztethetők a pozitív törvények. A kor legjobb jogrendszerének a római jogot tartja Melanchthon, de azt is hozzáteszi, hogy bölcsességre és nagy tudásra van szükség ahhoz, hogy a római forrásokból helyesen következtessünk a jogi szabályokra. Végző soron nem a teológus vagy a filozófus, hanem a kormányzat dönti el, mely törvények szükségesek, csak így biztosítható a birodalom rendje, hiszen – szó szerint idézve Melanchthont – „[b]ármely törvény haszontalan, ha végrehajtására nincs lehetőség”.¹³

A felkelést szító vallási dezertőrökkel kapcsolatos negatív tapasztalatok révén erősödik meg Melanchthonban az *ordo* fogalma, amely az állam és a társadalom aktuális és kívánatos állapotát írja le. Számára a politikai rend egy Isten által óhajtott kozmikus rendet tükröz. A rend stabilitása tehát alapvető érték – ebben a rendben a vallási felkelés és az államhatalommal való szembefordulás halálbüntetést von maga után a jogi szabályozás és Melanchthon jogértelmezése szerint is.¹⁴

Melanchthon ugyanakkor formálja is ezt a rendet, és saját eszközeivel igyekszik kihúzni a talajt a felkelés és az anarchia alól. A vallási fundamentalizmussal az oktatást állítja szembe, hiszen csak ez teszi lehetővé, hogy az emberek összehasonlíthassák és rangsorolják az egymástól eltérő nézeteket, és elkerülhessék az Evangélium barbár elhomályosítását. Oktatási reformjai, iskolaalapításai, tantervei, az általa írt tankönyvek, a gyakori vizitációk, minden olyan tevékenység, amelyet a meglehetősen diffúz *Praeceptor Germaniae* (Németország tanító mestere) fogalom alá szokás sorolni, nagyobb figyelmet érdemelne napjainkban. Nemcsak az iskolák és egyetemek falain belül kellene elismeréssel tekinteni rá, hanem sokkal inkább nagy horderejű oktatáspolitikai projektként. Melanchthon ugyanis felismerte, hogy az oktatás a politikacsinálás előfeltétele. Ezt a felismerést a gyakorlatba is átültette. Melanchthon sosem húzódott íróasztala védősáncái mögé, nem játszott üveggyöngyökkel az elefántcsonttoronyban, hanem 1527–28-as thüringiai vizitációs körútja során például hónapokon át látogatta a falusi iskolákat. A politikai párbeszéd számára a gyakorlati étellel való párbeszéd is volt. Melanchthon mindig tisztában volt a helyi adottságokkal, amikor a fejedelmeket, tanácsosokat és polgármestereket oktatáspolitikai lépésekre bátorította. „Aki iskolát alapít és tudományos munkát végez – mondta az iskolák alapításával kapcsolatos egyik beszédében (*De restituendis scholis*) –, az népe és utódai számára nagyobb szolgálatot tesz, mint ha új ezüst- vagy aranylelőhelyeket tárt volna fel.” (CR 11: 492) E cél érdekében nem volt rest levelezni, szakértői vélemé-

¹³ *Lex enim inutilis sine executione.* CR 16: 243.

¹⁴ CR 11: 492. A parasztháborúnak Melanchthon politikafelfogására gyakorolt hatásáról lásd DEFLERS 2005.

¹¹ CR 12: 20 (*De dignitate legum*).

¹² CR 16: 417–418. Részletesebben lásd DEFLERS 2005.

nyeket, ajánlásokat fogalmazni, illetve párbeszédet folytatni a felelős politikusokkal. Melanchthon ma is oktatási feladataira emlékezteti az egyházat és a politikát, hiszen az értelmi és beszédkészség, valamint az ezekből következő politikai készség pallérozása megakadályozhatja a közösségek széthullását. Az oktatás fontosságának kiemelése, a képzés kiterjesztése a lehető legszélesebb rétegekre (férfiakra és nőkre egyaránt) ma is fontos motorját jelenti a protestáns országok gazdasági fejlődésének. Míg Max Weber a kapitalizmus sikerét még a sajátos protestáns teológiára és etikára vezette vissza, az aktuális kutatás arra mutat rá, hogy a reformációnak köszönhetően a népesség magas szintű képzettsége, az új találmányok és a munkások iskolázottsága is jelentősen befolyásolta a protestáns országok gazdasági fejlődését (vö. BEISE 2017).

IV.

Melanchthon politikai képességének, azaz a saját álláspontra reflektáló és azt racionálisan indokoló párbeszéd-készségének sok birodalmi gyűlésen és vallási dialógusban kellett bizonyítania. Egyetlen reformátornak sem kellett olyan gyakran saját szószerét vagy katedráját felcserélnie a nyilvános térrel, mint neki. Bár az augsburgi gyűlésen sokszor csak az *Ágostai hitvallás* felolvasását értjük 1530. június 25. délutánján, Melanchthont mégis hét hónapon át vette igénybe Augsburg – távol kedvenc foglalatosságától, az egyetemi oktatástól.

A katolikus oldallal folytatott vitában Melanchthon az általa kidolgozott retorikai és dialektikai eszköztárat vette be a gyakorlatban, hogy egy *szimmetrikus* párbeszéd segítségével jussanak el a kölcsönös megértésre. Ehhez számára a legjobb módszer egy józan, világos nyelv volt: Melanchthon szerint a racionális meggyőződés átlátható, egyszerű következtetéseken alapul. Szerinte ez az előfeltétele egy eredményes dialógusnak, amely egzakt definíciókon, racionálisan követhető álláspontokon alapul, és aminek révén létrejöhet a kölcsönös megértés.¹⁵ E racionális módszert a kortársak ugyanakkor nemegyszer Melanchthon szemére vetették, a leghevesebb kritikusok pedig éppen saját táborából kerültek ki. Ők ugyanis a rációt a hit ellenlábásának tekintették, s az észorientált gondolkodást gyanúsnak találták, mintegy a hiányos istenhit megjelenési formáját látták benne. Luther gúnyolódása az értelemről mint az „ördög ringyójáról” (WA 18: 164) a kortársak széksziszisét foglalta össze az emberi megismeréssel szemben, amelyre szerintük az emberi igazság vonatkozásában nem hagyatkozhat. A tiszta tanítást az okoskodás elhomályosítja, végül el is hagyja. Korabeli kritikusi Melanchthon tudásba és értelembe vetett bizalmát kárhoztatták az egyéb

felfogásokkal szemben tanúsított engedékenysége láttán. Mivel a saját igazság mint egyetlen tiszta tanítás mellett fundamentalista kardoskodás nem nyitott a másképp gondolkodókkal való párbeszédre, a többség számára nem okozott gondot, hogy a földi dolgokban kérelhetetlenséget mutatva kizárólag Istenre és az ő ígéreteire összpontosítson. Melanchthon politikafelfogása gyakran került a felfokozott vallási-apokaliptikus fundamentalizmus támadásainak keresztútjába.

Melanchthon racionális párbeszéd iránti elkötelezettsége ilyen módon a valóság falába ütközött. A megértés reménye, azaz az egyenes szándék kölcsönös feltételezése és a párbeszédben való egyenrangú részvétel esélye a heves konfliktus áldozatává vált. Az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen a protestánsok élükön Melanchthonnal engedelmességre kényszerültek. Nyilvános vitára nem került sor. Vitaetikai szempontból aggályos módon a császár hatalmi szóval visszavonatta a Melanchthon által szerkesztett *Ágostai hitvallást*. Melanchthon minden fáradozása ellenére nem jött létre a konszenzus. Pedig Melanchthon visszafogott-diplomatikus hangvételét Luther is elismeréssel üdvözlö: „Elovestam Philippus mester apológiáját: egészen jól tetszik nekem. Nem is tudnék rajta semmit sem javítani vagy változtatni. Ez nem is volna helyénvaló, mert én nem tudok olyan csendesen és halkán lépni.” (LVM 7: 521, 1568. sz.) Ugyan az augsburgi birodalmi gyűlés katasztrófája után Melanchthon is keményebb hangot üt meg, és a kölcsönös megértésbe vetett reménye meggyengül, de a racionális párbeszéd iránti elkötelezettsége nem csökken. Elsősorban a katolikusokkal szemben igyekszik a kevésbé fontos vitapontok elhagyásával és a meghatározó közös vonások kiemelésével hidat verni az egymástól egyre távolodó partok közé, illetve gátat szabni a konfliktus kirobbanásának. Egy 1547-ben kelt szakvéleményben így ír Georg és Johann anhalti uralkodóknak: „Kész vagyunk tanításunkat keresztény, pártatlan ítélőbíróság előtt indokolni és megvédeni [...]. Szívesen tanúskodom a császár előtti meghallgatáson arról, hogy mindkét oldal keresztényi meggyőződéssel szolgálja Isten dicsőségét.” (MBW 4556) Melanchthon párbeszéd-készségét európai kortársai nagyra becsülték, s az ökumené tündöklő reménycsillagának tartották, ahogy I. Ferenc testvére, Angoulême-i Margit navarrai királyné is: „Jó és szent ember [ti. Melanchthon], aki csak Istennek él, és oly békeszerető, mentes Luther és Zwingli szenvedélyességétől, és nincs más kívánsága, mint a felekezetek közötti viták elsimítása.” (Vö. RHEIN 1997, 56. o.)

Ahogy az előzőekben láthattuk, Luther a választófejedelemnek az *Ágostai hitvallással* kapcsolatban 1530. május 15-én írott levelében megdicséri Melanchthon diplomáciai képességeit: „...egészen jól tetszik nekem. Nem is tudnék rajta semmit sem javítani vagy változtatni. Ez nem is volna helyénvaló, mert én nem tudok olyan csendesen és halkán lépni.” Ez a metafora egész hatástörténetet indított el,

¹⁵ Vö. BAUER 1996, továbbá MÜHLEN 2011.

és tartósan meghatározta az utókor ítéletét Melanchthonnal kapcsolatban. Melanchthont mint „settenkedőt” ítélték el, akinek óvatosságával szemben Luther elszántságát hangsúlyozták. Luthernél azonban a „halkan lépni” nem settenkedést jelent, orvul végzett, alattomos cselekvést, hanem finom, óvatos eljárást, amit Luther például a halászoknak is ajánl (WA 10/I/2: 223). Egyidejűleg azonban Luther arra is rámutat, hogy szerinte az Ágostai hitvallás megfogalmazása lehetne világosabb, egyértelműbb és kevésbé tartózkodó a reformátori hitigazságokat illetően. Összességében mégis a dicséret hangja dominál Luthernél, illetve annak belátása, hogy a birodalmi gyűlésen nem a vita, hanem a diplomácia nyelve a megfelelő eszköz (vö. KOBLER 2014, 196–200. o.).

Az évszázadok során a „halk léptű” Melanchthon negatív értelmezése uralkodóvá vált, és egy negatív megítélésű Melanchthon-kép kialakulásához vezetett, egyszersmind leértékelődött Melanchthon egység és béke iránti törekvése, amelyet az óhitűekkel szembeni túlzott nagyvonalúságként ítélték el. A reformátusokkal szemben mutatott párbeszéd-készségére is az ingadozó, túlságosan is nagyvonalú, Luther teológiáját eláruló engedékenység bélyege került. Melanchthon igyekezett szembehelyezkedni a békeszerető és kompromisszumkész magatartását ostromozó vádakkal. Kritikus önvizsgálattal állapítja meg: „Tudom, hogy sokakban kétségeket ébreszt, hogy nem vagyok elég harcias. Noha őszintén megvallom, gyenge nyomorult vagyok, mégis az a véleményem, hogy ilyen kiismerhetetlen időkben mindennél fontosabb az előrelátás és a nyugalom.” (MBW 6750) Melanchthon viselkedése csak a II. világháború katasztrófája után, a párbeszéd- és a kompromisszumkészség újraértelmezésével és felértékelődésével nyert pozitív megítélést, különösen az ökumenikus mozgalom keretein belül. Az általa megfogalmazott *Ágostai hitvallás* lett a közös, felekezet feletti egyetemesség legelismertebb dokumentuma, így vált Melanchthon az ökumené számára a reformáció korának legfontosabb alakjává (vö. GÜNTER 2017).

Mindazonáltal le kell szögezni, hogy a katolikus oldalal folytatott párbeszédben Melanchthon számára lényeges elemek nem képezhették vita tárgyát: a két szín alatti úrvacsora, a papok házassága és a miseáldozat megszüntetése. A püspöki hatalom kérdésében kész volt a megegyezésre, amint a *Schmalkaldeni cikkek* 1537-es híres kiegészítése is mutatja: „A pápáról azonban azt tartom, hogy ha engedélyezné az evangéliumot az alája tartozó és a jövőben alája kerülő keresztények békeessége és egyetemes egysége érdekében, akkor felsőbbtségét a püspökök felett emberi jog alapján [*iure humano*] mi is meghagyhatnánk.” Első látásra ez kompromisszumnak tűnik, pedig csak annak a pápának a jogait ismeri el, aki engedélyezi az evangélikus tanítást és kegyességi gyakorlatot. A pápának tehát evangélikussá kell lennie, mielőtt Melanchthon őt elismerné (vö. HAUSTEIN 1997, 87. o.).

Fatalis necessitas urget Germanos – a németeket a szükségszerű végzet taszítja a mélybe (MBW 1051). A felekezeti megosztottság politikai és állami következményei rémülettel töltötték el Melanchthont. A hitvita háborúhoz vezetett, mindenekelőtt a harmincéves háború időszakában okozott súlyos károkat az államnak és az egyháznak. (Hatása ugyanakkor számos országban még ma is érezhető.) A *concordia*, az egység elvesztését megelőzendő Melanchthon folyamatosan igyekezett a megegyezésre, és ha szükséges volt, a teológiai különbségek legapróbb részleteinek tisztázása helyett az egymás iránti kölcsönös türelmet javasolta. Melanchthon fáradhatatlanul küzdött az igazság kiszajátítását kerülő, ám mindvégig a megigazulástan és az evangéliumhoz hű prédikáció szilárd bibliai alapjain nyugvó párbeszéd létrejöttéért. Ebből is láthatjuk, hogy az írástudók sem húzhatják ki magukat az állami és társadalmi kötelezettségvállalás alól, hanem tudatában kell lenniük mindkettő iránti felelősségüknek.

Melanchthon politikai tekintete nem került el a Németország határain túl eső területeket. *Communis salus Europae postponitur rebus privatis* – „Európa közös boldogulását belpolitikai gondok hátráltatják” (MBW 3191) – írja Melanchthon egy 1543. március 11-én kelt levelében Johannes Heß boroszlói teológushoz. Melanchthon a reformátorok között nem csupán „az ökumené atyja”, hanem az európaiságé is. Az általa létrehozott, egész Európát átfogó hálózat jól kirajzolódik levelezéséből, tanítványainak sokaságából és sokféleségéből, és nem utolsósorban azokból az írásaiból, amelyeket Európa számos pontján kinyomtatnak és olvastak – többek közt Magyarországon, ahol a 16. század legnagyobb nyomtatott példányszámát elérő szerző éppen Melanchthon volt. Európa tanítómestere tisztában volt Európa kulturális és keresztény egységével, és az euroszeptikus jelent is arra inti, hogy kiálljon és harcoljon Európa közös boldogulásáért.

V.

A párbeszéd, a konszenzus és a kompromisszum kultúráját jól szemlélteti egy Pliniustól származó történet, amelyet Melanchthon saját bevallása szerint gyakran felidézett: „Két kecske találkozik egy keskeny hídon. Nincs elég hely, hogy elférjenek egymás mellett. A kecskék csodálatra méltó ügyességgel mégis találnak megoldást: az egyik elnyújtott testtel lefekszik a hídra, míg a másik végigsétál rajta.” Melanchthon a következő tanulságot vonja le: „Sok olyan eset van, amelynek során biztos, hogy komoly feszültség alakul ki, ha az egyik fél nem enged a másiknak. Tisztában kell lennünk azzal, milyen társadalmi következményekkel számolhatunk, és meg kell zaboláznunk indulatainkat. Van, akit a dicsőség és a haszon vágya hajt, van, aki pártérdekekből cselekszik, pedig sokkal helye-

sebb lenne, ha visszafogná magát, és – ahogy a kecskék tették – önuralommal letenné a botránkozás követ. Hiszen Isten két dolgot parancsol: hűséget a hivatásban és az egyetértés megőrzéséről való gondoskodást.” (CR 11: 616) A két kecskéről szóló fabula a 17. század végétől kezdve a két konok kecske meséjeként válik közismertté, ezek a hídon találkozáskor nem akarnak engedni, majd az egyre hevesebbé váló szóváltás és dulakodás után mindketten a megáradt patakba zuhannak, és csak nagy nehézségek árán evickélnek újra partra. A párbeszédre képtelen politika nyomort és hanyatlást von maga után. Plinius és Melanchthon tanulsága máig érvényes. Melanchthon a derűs végkicsengésre tette le a voksát: a kecskék együtt találták meg a konfliktus megoldását.

A Plinius-féle fabulát Melanchthon beleszötte egy 1543-as beszédébe, amelynek címe programadó követelést fogalmaz meg: „Az iskolák és az evangélium szolgálatának szükséges összekapcsolásáról” (*Oratio de necessaria coniunctione scholarum cum ministerio evangelii*). A beszédben Melanchthon leszögezi: „Kölcsönös párbeszédre születünk” (*Nati sumus ad mutuam communicationem*). A megállapítás nemcsak az embereket jellemzi általában, hanem jól leírja a számos város tanácsadójaként fáradhatatlan, egy egész tanítványi nemzedéket mintaszerűen felkaroló, a felekezetek között hidat építő Melanchthon szellemi pozícióját is. Munkásságának aktualitása nem lehet kérdéses; európai látásmódja, az ökumené iránti elkötelezettsége, a nyelvi kompetencián alapuló általános iskolázottság előmozdítása, illetve a politikai párbeszédképesség ethosza mind ezt példázza. Melanchthon arra bátorít bennünket, hogy mai felekezeti és európai politikai problémáink megoldása közben ne veszítsük szem elől az egység célját.

Bibliográfia

Rövidítések

- CR 1–28 = *Philippi Melanthonis Opera*. Hrsg. von Karl G. Bretschneider – Heinrich E. Bindseil. Halle–Braunschweig, 1834–1860. (Corpus Reformatorum 1–28.)
- LVM 7 = LUTHER Márton: *Levelek*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest, 2013. (Luther válogatott művei 7.)
- LVM 8 = LUTHER Márton: *Asztali beszélgetések*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest, 2014. (Luther válogatott művei 8.)
- MBW = *Melanchthons Briefwechsel*. Szerk. Heinz Scheible. Stuttgart – Bad Cannstatt, 1977–.
- WA = LUTHER, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe* („Weimarer Ausgabe”). 1–73. köt. Böhlau, Weimar, 1930–2009.
- WA.TR = LUTHER, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden*. 1–6. köt. Böhlau, Weimar, 1912–1921.

Hivatkozott művek

- ASCHE, Matthias 2001. Frequenzbrüche und Reformen. Die deutschen Universitäten in den 1520er Jahren bis 1560er Jahren zwischen Reformation und humanistischem Neuanfang. In: Walther Ludwig (szerk.): *Die Musen im Reformationszeitalter*. Leipzig. 53–96. o.
- BAUER, Barbara 1996. Die Rhetorik des Streitens. Ein Vergleich der Beiträge Philipp Melanchthons mit Ansätzen der modernen Kommunikationstheorie. *Rhetorica. A Journal of the History of Rhetoric*, 14. évf. 1. sz. 37–71. o.
- BEISE, Marc 2017. Macht der richtige Glaube reich? *Süddeutsche Zeitung*, október 29. <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/lutherjahr-macht-der-richtige-glaube-reich-1.3728895>.
- BORNKAMM, Heinrich 1983. *Das Jahrhundert der Reformation. Gestalten und Kräfte*. Frankfurt/Main.
- CSEPREGI Zoltán 2017. Die Rezeption der deutschen Reformation in ungarländischen Städten und Herrschaften. In: Ulrich A. Wien – Michai-D. Grigore (szerk.): *Exportgut Reformation. Ihr Transfer in Kontaktzonen des 16. Jahrhunderts und die Gegenwart evangelischer Kirchen in Europa*. Göttingen. 161–189. o.
- DEFLERS, Isabelle 2005. *Lex und ordo. Eine rechtshistorische Untersuchung der Rechtsauffassung Melanchthons*. Berlin.
- GÜNTER, Frank 2017. Melanchthon als „größte ökumenische Gestalt der Reformationszeit”. In: uő (szerk.): *Philipp Melanchthon. Der Reformator zwischen Glauben und Wissen. Ein Handbuch*. Berlin. 767–772. o.
- HAUSTEIN, Jörg 1997. Melanchthon und die katholische Kirche. In: uő (szerk.): *Philipp Melanchthon. Ein Wegbereiter für die Ökumene*. Göttingen. 79–97. o.
- JUNGE, Martin 2017. Die Reformation ist nicht zu Ende – auch nicht am Ende. Rückblick auf das Reformationsjubiläum aus internationaler Sicht. *Materialdienst des Konfessionskundlichen Instituts Bensheim*, 68. évf. 6. sz. 89–90. o. Web: http://konfessionskundliches-institut.com/wp-content/uploads/sites/2/2017/11/MD_6-2017_Leitartikel_web.pdf.
- KOBLER, Beate 2014. *Die Entstehung des negativen Melanchthonbildes. Protestantische Melanchthonkritik bis 1560*. Tübingen. *Luther! 95 Schätze – 95 Menschen. Nationale Sonderausstellung zum Reformationsjubiläum*. Kiállításkatalógus. Stiftung Luthergedenkstätten in Sachsen-Anhalt, München, 2017.
- MELANCHTHON, Philipp 2011. *Melanchthon deutsch*. 1. köt. *Schule und Universität, Philosophie, Geschichte und Politik*. 2., jav. kiad. Szerk. Michael Beyer – Stefan Rhein – Günther Warthenberg. Leipzig.
- MÜHLEN, Karl-Heinz zur 2011. Der Dialog als Mittel zur Lösung religiöser und politischer Konflikte bei Melanchthon. In: uő: *Reformatorische Prägungen. Studien zur Theologie Martin Luthers und zur Reformationszeit*. Szerk. Athina Lexutt – Volkmar Ortman. Göttingen. 277–292. o.
- MÜHLHAUPT, Erwin 1982. Luther und Melanchthon, die Geschichte einer Freundschaft. In: uő: *Luther im 20. Jahrhundert. Aufsätze*. Göttingen. 121–134. o.
- RHEIN, Stefan 1988. Vom Konflikt zum Dialog – Gedanken zu Melanchthons Politikverständnis. In: *Kompromiß im Widerstreit. Überzeugung und Zugesandnis in der Politik*. Halle, 1988, 21–33. o.

- RHEIN, Stefan 1995. „Löbliche Stadt und Universität”. Das gelehrte Rostock im 16. Jahrhundert. In: *575 Jahre Universität Rostock*. Rostock. 72–77. o.
- RHEIN, Stefan 1997. Melanchthon und Europa. Eine Spurensuche. In: Jörg Haustein (szerk.): *Philipp Melanchthon. Ein Wegbereiter für die Ökumene*. Göttingen. 46–63. o.
- SCHEIBLE, Heinz 1996. Reuchlins Einfluss auf Melanchthon. In: uő: *Melanchthon und die Reformation. Forschungsbeiträge*. Mainz. 71–97. o.
- SCHEIBLE, Heinz 2006. *Melanchthon. Vermittler der Reformation. Eine Biographie*. München.
- SZABÓ András 1993. Magyarok Wittenbergben 1555–1592. In: Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit (szerk.): Régi és új peregrináció: *Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Szeged, 1991. augusztus 12–16.) elhangzott előadások*. 2. köt. Budapest–Szeged. 626–638. o.
- WEBER, Georg 1962. *Grundlagen und Normen politischer Ethik bei Melanchthon*. München.
- WOLGAST, Eike 1977. *Die Wittenberger Theologie und die Politik der evangelischen Stände. Studien zu Luthers Gutachten in politischen Fragen*.
- WOLGAST, Eike 1998. Melanchthon als politischer Berater. In: Hanns Christoph Brennecke – Walter Sparn (szerk.): *Melanchthon. Zehn Vorträge*. Universitäts-Bund, Erlangen. 179–208. o.

Fordította: Szűcs Kinga

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Emlékezés Sárkány Tibor evangélikus lelkész szolgálatára

1927–2018

■ D. SZEBIK IMRE

Tudtuk, hogy öregkori súlyos betegséggel küszködik évek óta, de karácsony előtt még megelőzött a telefonos köszönéssel, az ünnepi áldáskívánással. Fáradt volt a hangja, de élni akarásának ereje még átsütött rajta. S aztán jött a hívás hitvesétől: Tibor hazament...

Sárkány Tibor 1927. május 12-én született Kecskeméten. Nagyapja, Sárkány Béla itt volt a gyülekezet nagy tekintélyű lelkésze negyvenegy éven át. Dédapja – Sárkány Sámuel – bányakerületi püspök volt, pilisi székhellyel. Édesapja banktisztviselőként biztosította a négygyermekes család megélhetését. Tibor az elemi és középiskolai tanulmányait a híros város református gimnáziumában végezte. 1944-ben, tizenhét évesen behívták katonának. Az egyévi szovjet fogság borzalmairól, az éhezéseiről és vándorlásának viszontagságairól megrendítően emlékezett vissza egy vele készített interjúban.

1946-ban a budapesti műszaki egyetem építésmérnöki karán kezdte meg tanulmányait, majd – négy szemeszter elvégzése után – felvételét kérte a soproni evangélikus teológiai fakultásra, amely akkor még a pécsi egyetem hittudományi karaként működött. Átélve az intézmény kényszerű Budapestre költözését és egyetemi rangjától való megfosztását, tanulmányait 1953-ban fejezte be, immár az Evangélikus Teológiai Akadémián. Ebben az évben szentelte lelkésszé Dezséry László püspök a budapesti Deák téri templomban.

Az ősi papi dinasztia 1700-as évektől nyilvántartott feljegyzései szerint Tibor testvérünk a tizenkettedik evangélikus lelkész volt a szolgálattevők sorában. 1953-tól segédlelkész Pécssett Káldy Zoltán későbbi püspök mellett, majd a fővárosban Kőbányán s Óbudán. 1955-ben kötött házasságot a szintén teológiai végzettségű s később lelkésszé is szentelt Horváth Erzsébettel. Házasságukat Isten három gyermekkel áldotta meg, akiket példás keresztyén szeretettel neveltek, majd kilenc unoká-

juk felnőtté válásának örülhettek. Közel hatvanhárom évi meghitt és hűséges házaselet szakadt meg ez év január 20-a reggelén.

Sárkány Tibor testvérünket 1958-ban választotta meg a nagybörzsönyi német gyökerű ősi bányászgyülekezet önálló parókus lelkészének. Hat évet töltött itt, gondolva a nagy kiterjedésű szórványgyülekezeteket is. 1964-ben az ugyancsak német hátterű hartai gyülekezet hívta meg lelképásztornának. Itt 1985-ig szolgált. Fontos feladata volt az iskolai hitoktatás, a hívek látogatása, s közben felépítette az új lelkészlakást, majd a gyülekezet új imaházát, gyülekezeti termét.

Huszonegy évi hartai szolgálat után a nagy múltú miskolci gyülekezet egyhangúlag választotta meg lelkészének, hitvesét pedig másodlelkészének. Még beiktatásának évében a Borsod-Hevesi Egyházmegye esperese lett; tisztességét tizenkét éven át lelkiismeretesen, odaadással és kellő precizitással töltötte be. Nagy hangsúlyt helyezett az igehirdetésre, a hívek megismerésére, a gondos és pontos hivatalvezetésre. Itteni szolgálati idejére esett a rendszerváltás történelmi időszaka, ezáltal lehetővé vált pedagógusok, törvényszéki bírák, katonai és rendőrtisztek bekapcsolódása a gyülekezeti életbe.

Ő maga is részt vett a város társadalmi életében, különböző közösségi feladatok elvégzésében, különösen választások idején. Ökumenikus teológiai gondolkodása hídként kapcsolta össze a város katolikus, görögkatolikus, református és szabadegyházi lelkészeit s közösségeit. Örült gyülekezete növekedésének. Esperesként fontosnak tartotta mind a lelkészgyűlések gondos előkészítését, mind a hozzá tartozó gyülekezetek látogatását.

1997. évi nyugalomba vonulását követően hat évig megbízott püspöki titkárként az Északi Egyházkerület püspöki hivatalában volt segítségemre szolgálatom ellátásában. Készséges, megbízható és odaadó munkatárs volt, aki min-

dig örömmel szolgált, s vallotta: „A szolgálat jutalma az, hogy szolgálhatok.” (Johann Konrad Wilhelm Löhe) Fáradságot nem ismerve utazott Kecskemérről a fővárosba hetvenhat éves koráig.

Temetésén e sorok írója és Kis János kecskeméti lelkész szolgált. Az évfolyamtársak nevében Fehér Károly nyugalmazott esperes mondott búcsúbeszédet.

Sárkány Tibor szíve utolsó dobant, de az érte is meghalt Krisztus élő reménységünk, aki így vigasztal igéjével: „...így most ti is szomorúak vagytok, de ismét meglátlak majd titeket, és örülni fog a szívetek, és örömtöket senki sem veheti el tőletek: és azon a napon nem kérdeztek értőlem semmit.” (Jn 16,22)

Legyen áldott emléke!

Igehirdetés Sárkány Tibor nyugalmazott esperes koporsója felett^{*}

Zsolt 100,4b–5

■ D. SZEBIK IMRE

Szeretett Gyülekezet, gyászoló Család! Kedves Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Hálásót veszünk ajkunkra, és vigasztaló igét vár a szívünk. Hálásót énekel az ajkunk, és bátorítást, reménységet vár az elmúlástól megrettent lelkünk.

Közel kétezeröttszáz év távolából hangzik a 100. zsolttár igéje. Zarándokénekként vették ajkukra a választott nép fiai és leányai, amikor évenként háromszor felkeresték a jeruzsálemi templomot. Amikor mi most Kecskemétre, a hírös városba zarándokoltunk, hogy megköszönjük Istennek, az élet és halál Urának Sárkány Tibor testvérünk személyét, életet és szolgálatát, az ősi zsolttár szavainak engedelmeskedünk: „*Adjatok hálát neki, áldjátok az ő nevét!*”

Köszönjük Istennek személyiségét, ahogy teremtette, formálta, a megváltás útján vezette. Nyilvánvalóvá válik jósága. Isten teremtésbeli gazdagságának sokszínűségéhez tartozik, hogy mindnyájunkat egyéniséggé, sajátos képességekkel megáldott emberré, különleges tulajdonságokkal felruházott teremtményeivé formál. Sárkány Tibort előrelátó, az életet tervezni kívánó, lelkiismeretes, precíz emberré teremtette. Ilyenné formálta szeretteit, környezetét, gyülekezeteit, ahol szolgált.

Köszönjük Istennek életét, mert ő jó!

Ősi család sarjaként a tizenkettedik lelkész volt a Sárkány családban. Dédapja az egykori Bányai Egyházkerület püspökeként szolgált, nagyapja a kecskeméti gyülekezet nagy tekintélyű lelkészeként 41 éven át pásztorolta e város evangélikusságát. Édesapja tisztviselőként biztosította a négygyermekes család mindennapi kenyerét.

Innen indult testvérünk élete a helyi református gim-

náziumi tanulmányok után először az építészmérnöki pálya felé, majd négy félév elteltével 1948-ban jelentkezett a soproni teológiai fakultásra, amely akkor a pécsi egyetem hittudományi karaként működött. Miután az intézmény Budapestre kényszerült költözni, és egyetemi rangjától is megfosztották, 1953-ban fejezte be tanulmányait immár az Evangélikus Teológiai Akadémián. Ebben az évben szentelte lelkésszé Dezséry László püspök a budapesti Deák téri templomban.

Segédlelkész volt Pécsen a későbbi püspök, Káldy Zoltán mellett, majd Kőbányán és Óbudán. 1955. július 22-én kötött házasságot a szintén teológiai végzettséget szerzett, s később lelkészé szentelt Horváth Erzsébettel. Házasságukat Isten három gyermekkel, Piroskával, Zsuzsannával és Zsolttal áldotta meg. Kilenc unokájuk felnőtté válásának örülhettek.

Tibor testvérünket 1958-ban választotta meg a Zsigmond király idejében idetelepített német ajkú nagybörzsönyi bányászgyülekezet önálló parókusának, ahol hat évet töltött, gondozva a nagy kiterjedésű szórványban élő híveket is.

1964-ben a Bács-Kiskun megyei, német háttérű Harta evangélikus egyházközsége hívta meg lelkipásztorának, köztük 1985-ig szolgált. Fontos szolgálata volt az iskolai hitoktatás, a hívek látogatása, s közben felépíttette a gyülekezet új imaházát és az új lelkészlakot.

Huszonegy évi hartai szolgálatot követően a nagy múltú miskolci gyülekezet választotta meg teljes egyhangúsággal lelkészének, hitvesét pedig másodlelkésznek. Itt még beiktatása évében a Borsod-Hevesi Egyházmegye gyülekezetei is kitüntették bizalmukkal, és esperesükké választották. Tizenkét éven át lelkiismeretesen és odaadással végezte ezt a szolgálatát is. Nagy hangsúlyt helyezett az igehirdetésre, a

* Elhangzott 2018. január 27-én a kecskeméti köztemetőben.

hívek megismerésére és a pontos hivatalvezetésre. A rendszerváltás történelmi időszakában sikerült a gyülekezet életébe behívnia a korábban világnézeti okokból kényszerű távolságtartást tanúsító pedagógusokat, rendőr- és katonatiszteket, törvényszéki bírákat. Ökumenikus beállítottsága hidat képezett a más felekezeti lelkészek között.

Szívből örült a gyülekezet növekedésének. 1997-ben, hetvenévesen kérte nyugalomba vonulását. Majd hat évig – kérésemre – megbízott püspöki titkárként szolgált az északi püspöki hivatalban, és segítségemre volt a sokrétű szolgálat ellátásában. Készséges, megbízható és odaadó munkatárs volt, aki mindig örömmel szolgált, és Löhe Vilmosmal együtt vallotta: a szolgálat jutalma az, hogy szolgálhatok. Hetvenhat évesen kérte felmentését, s azt követően is itt, Kecskeméten segített a gyülekezet lelki munkájában.

Istennek legyen hála jóságáért, hogy elhívta az evangélium szolgálatára, és abban mindvégig megtartotta!

Igénk így folytatódik: „*örökké tart szeretete*”. Ha ajkunkra vesszük ezt a szót: örökké, beleremeg a szívünk. Értelmét alig tudjuk felfogni. A mulandó, mégoly hosszú élettel megajándékozott ember is csupán az idő korlátainak szűk dimenziójában tud gondolkozni. S Valaki társul szegődik a földi élet általa megszabott idejében, hogy Örökkévalóként kísérje életünket, sőt e földi élet után is. Ennek bizonyos történelmi eseménye Jézus Krisztus Urunk közénk érkezése. Ő az, aki életével és halálával, feltámadásával és ígéréssel hidat épített mulandóság és örökkévalóság között. Ő az, aki ígéri: én élek, és ti is élni fogtok. Valóban ezt a jelentést hordozza: örökké. Ez a mi vigaszunk és reménységünk.

„*Nemzedékről nemzedékre tart hűsége*” – folytatja a zsolttáros.

A Sárkány család nemzetségtáblája az 1700-as évekig nyúlik vissza. Ősi evangélikus dinasztia, akik a reformáció örökségéhez, a felismert evangélium igazságához hűséggel ragaszkodtak, s belőle, a bűnbocsánatból és a kegyelemből éltek. Ma élő Sárkány gyermekek és unokák, tiétek a küldetés, hogy Isten hűségét felismerjétek, megéljétek s továbbadjátok. Meg ne szakadjon ez a láncolat!

Az utolsó istenhozzád e visszavonhatatlan pillanatában magunk elé idézzük Tibor testvérünk arcvonásait, mint akik soha nem akarjuk elfeledni. Megölelnénk, mint akik soha nem akarnánk elengedni. De megáldjuk s elbocsátjuk, hogy vigye magával szívünk szeretetét, hitvesét és gyermekeit, unokákat és szolgatársakét. Urunk pedig fogadja magához a Krisztusért, aki érette és mindnyájunkért adta életét, hogy mi is vele örökké éljünk.

Legyen szívünk imádsága a bús lírájú költő, Tóth Árpád vallomása:

„Tudom és érzem, hogy szeretsz:
Próbáid áldott oltó-kése bennem
Téged szolgál, mert míg szívembe metsz,
új szépséget teremni sebez engem.

Összeszorítom ajkam, ha nehéz
A kín, mert tudom, tied az én harcom,
És győztes távolokba néz
Könnyekkel szépült orcád-fényű arcom.”
(*Isten oltó-kése*)

Győztes távolokba réved tekintetünk, Krisztus keresztjén át egészen az örökkévalóságig. Ámen.

Böjt 6. vasárnapja (Palmarum)

► Jel 1,4–6

Igehirdetési előkészítő

Szeret az Úr, és megszabadított!

A vasárnap jellege

Virágvasárnap, amelyen az alázatos királyról az is elhangzik, hogy Ő dicső király

Virágvasárnapal megkezdődik a nagyhét, de maga a vasárnap – mint ahogyan a többi böjti vasárnap is – mindig örömnappal, ünnep, amely Krisztus Urunk győzedelmes harcát mutatja meg. A nagyhét élén álló virágvasárnap a *Palmarum* nevet az evangéliumi tudósítás alapján, a megígért Messiás királyi bevonulásáról kapta, amely most lekióként szerepel az istentiszteleten. A textus már mint megtörtént eseményre tekint vissza Jézus váltságművére. A virágvasárnap három igéje megmutatja tehát az ember elveszett, megváltás előtt való állapotát (Ézs 50,1–10); a megváltás egy nélkülözhetetlenül fontos üdvtörténeti eseményét, a Jeruzsálembé való bevonulást, amelyben megláthatjuk, hogy minden, ami történik, Isten irányítása alatt áll (Mt 21,1–9); és láthatjuk a feltámadt Úr Jézus dicsőségét, aki országa népévé tett minket.

Exegetikai-kortörténeti megértés

A múlt, a jelen és a jövő – Isten nevében és Krisztus királyi uralmában
A Jelenések könyvének elnevezése az első szavaiból ered: Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, vagyis Jézus Krisztus ki-nyilatkoztatása. Az ἀποκάλυψις szó eredetileg a lepel lerántását, egy titok feltárását jelenti. Ma az „apokaliptikus” szót

a tragikus pusztulás és különféle megpróbáltatások szinonimájaként használják, de eredeti, biblikus értelme nem a pusztulásra, hanem az isteni titok feltárására vonatkozik. Ez a titok pedig nemcsak fenyegetést, hanem nagy vigasztalást is rejt magában. A könyv reménységet ad az üldözött keresztények és minden keresztény számára. Kitartásra buzdítja őket a szorongatott helyzetben, és azt üzeni, hogy Isten jövőjének ügyét képviselik. Alapigénk a Jelenések könyve bevezetése (1,1–3) után következő első nagy szakasz, a hét levél címzése (1,4–6), amely két prófétai mondással folytatódik (1,7–8).

Isten megnevezése: *aki van, és aki volt, és aki eljövendő*. A *van* 2Móz 3,14-ből jön, Istent úgy jelöli meg, mint aki időtől és tértől függetlenül létezik, és minden más létező valóság örökkévaló alapja. A név második tagja a *volt*: ami nekünk, embereknek visszahozhatatlan és megmásíthatatlan múlt, az Istenben idő fölötti valóság. Benne nem veszik el, nem múlik el a múlt, ő azt mindig magában hordozza. Ugyanakkor Isten *eljövendő* is: nemcsak azt jelenti ez, hogy semmi sem történhet akaratán kívül, és hogy ő maga irányít mindent, hanem azt is, hogy ő *jön* népéhez, övéihez, egész teremtett világához, hogy mindent uralma alá vetve ő legyen majd minden mindenkiben.

A hét lélek: az Újszövetség korabeli zsidóságban közzismert volt az Isten mennyei trónja előtt álló és szolgálatot teljesítő hét arkangyal képe, igaz, János ezt már alig-alig érzékelteti. A régi magyarok úgy vélték, hogy mivel a hetes szám jelképesen a teljességet fejezi ki, a hét lélek a Szentlelket adományainak teljessége szerint jelöli meg.

Jézus nevéhez hármastagolású jelzősor csatlakozik a Zsolt 89,38.28 alapján, a hitvallás sorrendje szerint: meghalt, feltámadt, megdicsőült. A *hűséges tanú* kifejezésbe belesendül a későbbi „vértanú” fogalma. *Elsőszülött a halottak közül*: elsősorban Krisztus feltámadására utal, de a Bibliában az elsőszülöttség rangot és méltóságot is jelent. Ő elsőnek támadt fel. Az elsőszülött a vezetője, sőt pa-

rancsolója az utána következőknek. Ő *a földi királyok fejedelme*, mondja János. A földi királyok ugyan még „hatalmaskodnak”, de már alá vannak vetve a megdicsőült Krisztusnak, aki őket is felhasználja a végső váltság megvalósításánál.

A hármás jelzősor után szintén hármás tagolású, dicsőítő himnusz következik. Először szeretetere emlékeztet, majd a Zsolt 130,8-ból vett kifejezéssel jelöli meg ennek a szeretetnek a megnyilvánulását, a vére általi megváltást, végül ajándékaról beszél 2Móz 19,6 alapján: *országá népévé tett minket, papokká.*

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Egyetemes papság Krisztus népében

A zsidó apokaliptikusok előrenéztek az ítéletre, amely őket félelemmel töltötte el, és várták a messiási váltságot. János viszont abban a biztos tudatban ír, hogy a váltság Jézus Krisztusban már megtörtént. Övé minden hatalom mennyen és földön, ő intézi a világ sorsát, és vezeti gyülekezetét, amely az Isten számára kiválasztott „papok” gyülekezete.

Az Istenhez és Krisztushoz más helyes viszonyulás nem képzelhető el, mint az imádás és hódoló tisztelet, vagy más szóval az istentisztelet. Ezért rajzolja meg János a gyülekezet képét is Isten és Krisztus előtt hódoló, imádó és dicsőítő közösségként. Papi szolgálatot végez, így emeli őt Krisztus magához. Az istentisztelet nemcsak liturgikus rend, hanem az ember egész életét átfogó helyes viszonyulás Istenhez.

A végső cél, amelyre Isten a világot teremtette, és amelyet az emberiség elé kitűzött, hogy kiteljesedjen királyi uralma, ahol *„letöröl minden könnyet a szemükről, és halál sem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az elsők elmúltak”* (21,4).

Ez a cél nem fejlődés, nem haladás által valósul meg, hanem egyedül Isten akaratából, az ő kegyelme által.

Igehirdetési vázlat

Övé a dicsőség és a hatalom örökkön-örökké!

Isten, *aki van, és aki volt, és aki eljövendő*, nem távoli, közbömbös isten, hanem olyan Isten, aki jelen van számomra. Ennek felismerése gyógyulás lehet ma annak az embernek a fájdalmára, aki úgy érzi, egyre személytelenebb világban él. Olyan nemzedék vagyunk, amely nem leli a helyét. Ha valami jellemzi a generációnkat, akkor éppen ez az. János szavai: *„Kegyelem nektek és békeesség attól, aki van, és aki volt, és aki eljövendő, és Jézus Krisztustól, aki szeret minket...”* Nem más ez, mint maga a személyesség. A személyes kapcsolat Istennel magával, a létünk alapjával. Ez a kapcsolat nemcsak a mennyben vár ránk, hanem megvalósul már a földön is. Ha megértjük ezt, rádöbbenünk, milyen szép és lelkesítő így élni. Hogy

én mint keresztény tudom, hogy ki vagyok; ismerem Istent, aki van, és aki volt, és aki eljövendő. Szólok, és ő hall engem. És ha felismertem Krisztusban a királyt, aki országa népévé tett minket, akkor a létező Istenhez fűződő személyes kapcsolatom percről percre valóság lehet a számomra. Ennek az alapja az, amit Krisztus tett értem, amikor elindult Jeruzsálem felé, a fájdalom útja felé. Látni fogom benne az alázatos királyt, aki azért jött, hogy szolgáljon, és a dicső királyt, aki győzedelmes úr, akié a dicsőség örökkön-örökké. Mert vállalta értünk a keresztthalált. Bevonult a nemsokára elhallgató éljenzés, hozsannázás közepette Jeruzsálembe, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által: *„Íme, királyod jön hozzád, aki alázatos, és számárháton ül, igavonó állat csikóján.”* Azért jött, hogy király legyen. A keresztény ember az, akinek Krisztus a Királya, Ura. Aki előtt meghajol, akinek a nevére megkeresztelkedett, akiben hisz, és akit követ egész életében, át a halálán, az örök élet felé.

Megláthatom és hittel elfogadhatom, hogy olyan világban élek, ahol a természet, a történelem és a saját életem felett is az örökkévaló Isten az Úr. Az ő országa olyan emberekből áll, akik a maguk életét önként alávetették Krisztus királyi uralmának. Vajon én meghajtom-e a fejem előtte, odaszánom-e az életem neki? Friedrich Schleiermacher így fogalmaz: a vallás nem más, mint az Istentől való abszolút függés érzése. Kitől függ az én életem? Azt mondom, amit sokan, hogy senkitől és semmitől, mert én teljesen független vagyok? Mindentől és mindenkitől szabadon döntök mindenben? Vagy van királyom: Jézus Krisztus, aki szeret minket, és vére által megszabadított bűneinktől? Mert ha ő valóban Királyom, Uram, akkor tudom, hogy országa népévé tett minket, papokká Isten, az ő Atyja előtt. Tudom, hogy feltámadása óta utat tör magának világunkba Isten új világa. Ha az ő népéhez tartozom, ha hű maradok Krisztushoz, már most ennek az új világnak a részese vagyok.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 21,1–9; Ézs 50,1–10

Énekek

EÉ 201, 141

Illusztráció

GONDOLATOK

„Teológiai eredet nélkül soha nem tértem volna a gondolkodás útjára. Az eredet azonban egyúttal jövő is.”

Martin Heidegger (1889–1976) német filozófus: *Mit hívunk gondolkodásnak?*

„Elmondom neki, hogy ezek a tudatalattival kapcsolatos elgondolások (a tudatalatti számára minden éppen most történik, egy régi trauma éppen olyan fenyegető érzéssel tölti el az embert, mint amikor történt) nekem Istent juttatják eszembe.

Mire ő:

– Istent?

– A Tórában Mózes azt kéri Istentől, árulja el neki a nevét. És Isten a következő szót adja meg neki válaszul: JHVH. Magánhangzók nincsenek benne, így aztán akkor sem lehetne kiejteni, ha akarnánk. Képtelen ragozás, a »lenni« ige három különböző igeidejének egyetlen szóba való belepréselése. Jelentése: volt, van, lesz, mindhárom egyszerre. Eből szerzünk tudomást Isten időtlen természetéről. Számára a múlt, a jelen és a jövő egy és ugyanaz. [...]

– Azért van egy különbség. A tudatalatti tévedésben van a múltat és a jövőt illetően. A dolgok, amelyek fenyegetők voltak a múltban, ma már nem olyan rémisztőek. Ez különbség a maga Istenről alkotott elképzeléséhez, nem?

– De – feleltem. Ha az Istenről alkotott »elképzelésem« helyes, akkor a tudatalattinak igaza van. A múlt nem tűnt el sehová. Itt van most is.”

Naomi Alderman (1974–) angol regényíró: *A rabbi meg a lánya*

„Ez a hölgy tehát abból indult ki, hogy Jézus a királyi palotába is el fog látogatni. Hát persze, miért is ne? Királyok egymás között, elvégre. Jelenlétével a nő arra kényszerített minket, a városvezetőket is beleértve, hogy elgondolkozunk a követendő útvonalon. [...] Krisztusnak Brüsszelben – én úgy véltem – ezt az utat kellene végigjárnia. A zúgolódó tömegeket, az örökös satöbbizőket, a leigázottakat, a pancsereket. De valóban, a királyi palota felé is mehetne. Nézőpont kérdése az egész.”

„– Halottad, hogy Jézus ideutazik?

– Semmi másról nem beszélnek.

– Neked is volna kedved ott lenni, amikor végigmegy az utcákon?

Vége felemelte tekintetét arról a buta, fárasztó televízióról. Mereven rám nézett, mint aki azon tűnődik, hogy kinevessen-e, vagy inkább intő beszédet tartson. [...]

– Mindazok, akik már három héttel korábban kiállnak az utcára, nem nagyon bíznak a dologban. Aki hisz abban, hogy lesz még elég ideje Istent nézni, annak nem kell törnie magát azért, hogy földi életében egy múló pillantást vethessen rá.”

Dimitri Verhulst (1972–) belga költő, regényíró: *Krisztus bevonulása Brüsszelbe*

Felhasznált és ajánlott irodalom

SCHAEFFER, Francis A. 1996. *Aki van*. Harmat Kiadó, Budapest.
JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.

KARNER Károly 1990: *Apokalipszis*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

PECSUK Ottó (szerk.) 2004. *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.

PUNGUR József 1997. *Gyümölcstermés*. Emmaus Kiadó, Budapest.

■ SZÜCS ESZTER

Nagycsütörtök

▶▶ Jel 3,20–22

Igehirdetési előkészítő

A jelenlét ünnepe – „Veletek vagyok. . .”

A vasárnap jellege

Az ünnep intimitása

Nagycsütörtök estéjének eseményei nagyon bensőségesek és részletesen dokumentáltak az evangéliumokban. Együtt a csapat a felső szobában. Lábmosás. Nagy családi körben ünnepelt szédervacsora és annak újraértelmezése. A János által feljegyzett beszélgetések a dolgok háttéréről, a jövőről, a szeretetkapcsolatról, a Szentlélek ígérteréről. Jézusnak az asztalnál elmondott imája a tanítványokért.

Ennek az estének a mozdulatai, gesztusai, szavai nemzedékeken átörökítődtek. Ezeket felidézve értik meg a tanítványok húsvét után Jézus halálát és feltámadását. A kenyér megtörése és a hálaadás mozdulata lebbenti fel a fátylat az emmausi tanítványok szeme előtt, hogy megértsék, Jézus közöttük van. Az úrvacsorai közösség számunkra is jelen idejűvé teszi ezt az estét, és valóságossá Jézus jelenlétét közöttünk.

Az ünnep fókuszában tehát az utolsó vacsora áll – teljes összetettségében.

Amit a textusról tudni kell

Az ünnep igéjének feszültsége

A kijelölt igehirdetési ígén meg van vágva. A mondatok az előzmények nélkül csak részben érthetőek. Jel 3,20 kiragadva evangélizációk kedvelt mondata, de sokkal több van benne a háttér ismeretében, ezért először tekintsünk rá a teljes ígére.¹

Laodiceát a Kr. e. 3. század közepén II. Antiokhosz hellenista uralkodó alapította Kis-Ázsiában, és feleségéről nevezte el. Kr. u. 60-ban egy földrengés Kolosséval együtt le-

¹ A fejezet megírásához felhasználtam: KARNER 1990, illetve Fabiny Tamás 1999. december 6-án az EHE-n tartott előadásának általam készített jegyzetét (Jel 3,14–22).

rombolta, de a szenátus gyorssegélyét visszautasítva külső segítség nélkül újjáépítették („*nincs szükségem semmire*”). A város három főút találkozásánál helyezkedett el, híres volt erről, a térség pénzügyi központja is volt („*gazdag vagyok, meggazdagodtam*”). A városban volt a környék fekete gyapjút feldolgozó üzeme – ebből vászonszöveteket és takarókat készítettek („*végý tőlem fehér ruhát*”). Gyógyszer-gyára is volt: indiai nárdusból és frígiai kőporból készítettek gyógykenőcsöket szemre, fülre („*végý tőlem gyógyító irt*”). Ezenkívül a völgy túoldalán található a meleg hőforrásairól híres Hierapolisz, amelyeknek a vize viszont Laodiceába érve már csak langyos („*langyos vagy*”).

A Jelenések 2–3-ban található hét levél (üzenet) egyes – jobbára adventista – értelmezések szerint az egyház hét történeti korszakát is lefedi. Ezek szerint az utolsó idők gyülekezetének láttelepe a laodiceai langyosság, és a visszatérő Jézust illusztrálja az ajtó előtt álló, zörgető és az igét szóló Jézus. Az asztalközösség és a vacsora képe pedig a nagy vacsora példázatával állítható párhuzamba. Akár igazat is adhatnánk ennek a véleménynek, de akkor is sokkal tágabb az értelmezési keret. Karner ezt így mondja: „Krisztus igéje tükkörre válik a legkülönbözőbb korokban a gyülekezetek és az egyház számára. Az egyház felismerheti az üzenetek igéjében Ura kegyelmét és ajándékát, az alapvető veszedelmeket, amelyek megkörmökezik vándorútján, és mindazt, amit meg kell tartania, hogy szolgálatát híven teljesítse, a »nemes harcot« megharcolja, és e világ javára éljen, de mégse világiasodjék el, hanem hú maradjon Urához.” (KARNER 1990, 55. o.)

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Az ünnep fókusza

Jézusnak a levélben olvasható, önvizsgálatra, megtérésre hívó hangja és a vele való közösség ígérete találkozik az utolsó vacsora jelentőségével. Jézusnak az egész életet átható, a gondolkodást megváltoztató, a tetteket átfőmáló erőteljes jelenléte és kizárólagos igénye zörget ajtónkon. Ha belegondolunk, ezen az estén a Szentlélek munkájáról is fejezeteket beszél Jézus, márpedig Isten a mi életünkben a Szentlélek által él. Az úrvacsorában mintegy szentéllyé válik a szívünk, a Szentlélek teszi jelenvalóvá az ostyában és a borban Jézus testét és véré. Jézust fogadjuk be. A reálprezencia Jézus jelenvalósága a Szentlélek által. Ahogy Jézus mondja: „én bennetek, ti énbennem” (Jn 15,4).

Az igehirdetés felé

A jelenlét ünnepe

Jézus leghőbb vágya, hogy szüntelen kapcsolatban, életközösségben lehessen velünk. Ezért figyelmeztet minket. Jel 3,19-ben visszaköszön a lábmosás utáni beszélgetés baráti

hangja: „*Ti barátaim vagytok...*” (Jn 15,14) Akit én szeretek (itt φιλέω, azaz társként, barátként!),² azt megfeddem, fegyelmezem (ἐλέγχω), nevelem, megfenyítem, tanítom (παιδεύω). Jézus a feltámadása után így hívja tanítványait: gyermekeim (παιδιά)! Jogot formál magának arra, hogy foglalkozzon velünk. A sajátjának tart. Hozzá tartozónak. Szentnek.

Erről hajlamosak vagyunk elfeledkezni. Nem látjuk jelentőségét. Az íme (ἰδοὺ) felkiáltószó is a ὁράω 'látni' ige imperatívusza: Vedd észre! Lám! Lásd! Igényt tartok rád. Ezért állok előtted. Be akarok lépni szentélyedbe. Vele szeretnék élni.

Ha belenézünk a gyonás lelki tükrébe, vagy rátekinünk a felső szobában ünneplő tanítványokra, Jézusnak ez a vágya egyszerre csodálatos és érthetetlen. Ki meri mondani a lábmosás után, némi tanítványi értetlenséget követően, hogy „ti tiszták vagytok”. Kik? Azok, akik fejevesztve menekülnek még aznap éjjel? „Féltek, agyaltok, bujdosatok, megtagadtok, mégis tiszták vagytok, szentek vagytok.” Miért? Miért kellünk mi Jézusnak ennyire? Miért akar közösséget vállalni velünk? Azért, mert hisz bennünk és szeret minket. Az ő hitvallása az, hogy nem hagy el, nem mond le rólunk.³ Ott áll és kopogtat és szól. Hangzik az ige. Aki pedig meghallja és kinyitja az ajtót, azzal közösségre tud lépni Jézus. Itt két érzékszervünk nyitottságáról is szól az Úr. A fül meghallja a hangot (ἀκούω), és a szem kinyílik, fölnyílik (ἀνοίγω, átv.). Isten szelleme meglátásban részesít.

Miként a tanítványok egészen húsvétvasárnap estjéig, úgy mi is benne lehetünk egy ilyen köztes létben. Vele vagyunk és mégsem. Hallgatjuk őt, de nem értjük. Látjuk a jeleket, de rejtve maradnak előttünk az összefüggések. Valahogy kimarad valami. A jelenlét. Nem bent van, hanem kint. Jézus még kívülálló. Még nem tudjuk, mit kezdjünk a szavaival: „Ez az én testem, ez az én vérem.” Ülünk vele egy asztalnál, mégis olyan távol van tőlünk. Nagyon intim, bizalmas az utolsó vacsora, de nem hatol el szívünkig a jelentősége.

Nincs látás. Együtt a csapat, teszi a dolgát, elkészíti az ünnepi alkalmat, megszervezi a szeretetvendégséget, a gyülekezeti napot. Minden Jézusról szól, de nem ő szól. Nem jut el szava az értelmünkig. A megtérés az, amikor lehull a szellemi szemünkről a hályog. Mélyre hatol az ige, megítéli a szív szándékait és gondolatait (Zsid 4,12), szétrobbantja a félelemből, kényelemből és könnyebbségből összeragadt fildugót, és bátorságot ad a cselekvésre, hogy megfogjuk a kilincset, és kitárjuk a szívünket.

Mi ennek a következménye? Hatalmas! Ha Jézus belép az én szentélyembe, és az asztalfőre ül, akkor szívem

² Vö. VARGA 1992; www.ujszov.hu.

³ „Jöjj, Izrael, ne félj, bízzál Istenedben, mert ő téged vár! Nem mond le rólad, visszafogad téged, és karjába zár.”

trónjára ül. Ővé lesz a hatalom, az uralom, a befolyás életem felett. Mindennap imádkozunk ezért: Jöjjön el a te országod! Pedig ez az önátadás teszi lehetővé, hogy Isten uralma, fennhatósága kiterjedjen ránk is. Hatalmas a következmény abban is, hogy aki győz, az Isten mellé ülhet a trónján. Isten trónja nemcsak az uralmat, hanem Isten dicsőségét is szimbolizálja. Ez az a dicsőség, amely miatt Mózesnek el kellett takarnia az arcát a nép előtt (akik még nem éltek át az Úrral való személyes kapcsolatot). Ez a dicsőség Ézsaiás ígérete: „Fölötted ott ragyog az Úr, dicsősége meglátszik rajtad.” (Ézs 60,2) Ez a Szentek Szentjének dicsősége. A tisztátalant megöli, Isten gyermekeit, Isten barátait viszont beragyogja. János írja: akik befogadták őt, „azoknak hatalmat adott arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek” (Jn 1,12). A legnagyobb győzelem pont ez: élünk istengyermeki jogunkkal azáltal, hogy szent jelenlétben élünk.

Igehirdetési vázlat

1. Jézus vágya – jelen lenni életünkben
2. Meglátni és vágyani Jézus jelenlétét
3. Hatalmas jelenlét!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

2Móz 12,1–11; Jn 13,1–15

Énekek

Ajtódnál valaki megáll (EÉ 552)

Készítsd magad, kedves lélek (EÉ 308)

Igehirdetés utáni imádság

Istenem, közelségedre vágyom. Jelen lenni nálad. Csak nálad. Csak veled. Csak benned. Hangodat meghallva. Szemeimet kinyitva. Arcra borulva. Szívem kitérve. Érintésedre érzékenyen. Téged ízelve.

Illusztrációk

IMÁK, DICSŐÍTŐ ÉNEKEK

„Életnek Kenyere, Jézus Krisztus, aki lejöttél a mennyből, hogy életet adj a világnak: jöjj hozzám is az élet ajándékával. Jöjj, tisztíts meg bűneimből, hogy boldog bizalommal és szabad lelkiismerettel szolgálhassalak. Jöjj, szentelj meg, légy oltalmam, maradj velem, maradj nálam. Hadd menjek egyszer én is oda, ahol te vagy, és színről színre láthassalak téged.” (EÉ 704. o.)

„Vezess sátradbba, Uram, szüntelen hívlak.
Én Istenem vagy te, úgy vágyom utánad.
Engedd hallanom hangod, hiszen tőled van az élet.
Nem ad boldogságot más, csak a te jelenléted.
Tisztíts meg, ó, Uram, szent tüzeddel,
Szentelj meg a Bárány vérével!
Vedd izzó parazsadbba a mennyei oltárról,
Érintsd meg ajkaim, hogy szent legyen!
Érintsd meg ajkaim, hogy szent legyen!
Szólj, Uram, hallja szolgád, a te kedves beszéded
szívem mélyére rejtem, hogy ne vétkezzem többé.
Készen állok előtted, hogy tegyem, amit parancsolsz,
Amit rám bízol, Uram, hogy örömmel elvégezzem.”
(Szent András-énekfüzet 308)⁴

„Jöjj a Szentek Szentjébe, jöjj az ő jelenlétébe,
a Bárány Jézus vérén át, imádd Istent a trónjánál!
Szent kezeket emelj fel,
mert szent az Isten, igen, szent!”
(Szent András-énekfüzet 133)⁵

„Odaadom neked mindenemet, amit akarsz,
cselekedd meg most velem,
legyen, ahogy akarod!
Kincseiddel töltsd meg életemet,
adj nekem látást, hogy ne tévedjek el!
Újítsd meg friss keneted!
Formáld át engem, hogy hasonlítsak rád!
Drága Szentlelkeddel gyere közel hozzám!
Egy pillantásod, ha megtalál,
az többet jelent minden szónál,
jelenléted, ha eláraszt engem.
Egy villanás dicsőségdből,
és újjá lesz minden bennem.
Jézus vérén át jövök hozzád.
Tüzed ég a szívemben!”
(Szent András-énekfüzet 184)⁶

Hivatkozott művek

KARNER Károly 1990. *Apokalipszis*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

Szent András-énekfüzet. Szent András Evangelizációs Alapítvány. <https://enekfuzet.ujevangelizacio.hu>.

VARGA Zsigmond 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

■ FARKAS SÁNDOR

⁴ <https://enekfuzet.ujevangelizacio.hu/enek/vezess-satradba-uram>.

⁵ <https://enekfuzet.ujevangelizacio.hu/enek/jojj-szentek-szentjebe>.

⁶ <https://enekfuzet.ujevangelizacio.hu/enek/odaadom-neked>.

Nagypéntek

▶ Zsid 5,1–9

Igehirdetési előkészítő

„Őt áldjuk, a hű Főpapot”

Az ünnepről

„Nagypéntek. Az egész egyházi év legfájdalmasabb napja, amelynek véres valóságában a *váltságmű szíve* tárul fel Isten népe előtt. A Jézus Krisztusban testben jött Isten, az Istenember elvérzik, meghal értünk a keresztfán, hogy engesztelő áldozat legyen az egész világ bűnéért. [...] A halálnak, gyásznak ez a komor, fenséges napja [...] egészen a törődelmes (sic!) hitnek, szívbeli bűnbánatnak, igazi elcsendesedésnek a napja akar lenni, hogy a golgotai áldozat csodája a bűnbánó szívek mélységéből felfakassza a – hálaadást is!” (JÁNOSSY 2008, 30–31. o.)

„A keleti és a római katolikus egyház hagyománya szerint [...] ez az egyetlen nap az egész évben, amelyen nem ünnepelnek teljes misét, amelynek az átváltoztatás a középpontja. Ezzel szemben a tradicionális evangélikus kegyesség számára a legnagyobb ünnep, és sok gyülekezetben éppen az év kiemelkedő úrvacsorai alkalmá is. Nagypéntek jelentőségének ez a hangsúlyozása összefügg a (lutheri teológiát összefoglaló) *theologia crucisszal*, a kereszt teológiájával, amely – bár a maga teljességében az egész Jézus-történeten alapul – az ünnepi igehirdetéssel, Jézus Krisztus szenvedésének és kereszthalálának hirdetésével különösképpen is kapcsolódik a »legnagyobb evangélikus ünnephez.« (DEICHGRÄBER 1998, 21. o.)

Amit a textusról tudni kell

A Zsidókhöz írt levél bevezetéstani kérdéseivel kapcsolatban nem tudok nem utalni egyik „kedvenc” történetemre. A II. vatikáni zsinat idején történt. Willebrands kardinális, az egységtitkárság akkori vezetője az egyik szünetben ezzel a kérdéssel fordult Lukás Vischerhez, az EVT zsinati megfigyelőjéhez: „Mondja, professzor úr, mit fog csinálni az üdvösség első tízezer évében?” Lukás Vischer szellemes – nekem is gyakran segítő – válasza így hangzott: „Majd megbeszélésem Pál apostollal, helyesek voltak-e feltételezéseim levelei keletkezésével kapcsolatban.” Hozzátehetjük: beszélgetnünk kell majd a Zsidókhöz írt levélről is, hiszen a levél szerzőjével kapcsolatban áll F. Overbeck mondása: „Se atyja, se anyja, se nemzeti táblája.” (Lásd PRÖHLE 1979, 91. o.)

A keleti és nyugati egyházi hagyomány eltérően vélekedett a Zsidókhöz írt levélről. Keleten mindig Pál-

nak tulajdonították és kanonikusnak tartották. Ezzel szemben nyugaton nem vélték sem kanonikusnak, sem Páltól származónak. Levél volta, szerzőjének személye, keletkezési helye és ideje újra és újra vizsgálódás tárgya maradt.

Pröhle Károlyt idézem: „[A] következő feltevést állítom fel, mely további megfontolást és igazolást igényel: A levél a római gyülekezetnek szól, de olyan időben, amikor a római gyülekezet túlnyomóan zsidókeresztyénekből állott, tehát Pál római működése előtt. A levél problematikája és okfejtése ugyanis elsősorban zsidókeresztyénekre számít, bármennyire hangsúlyozza az újabb kutatás, hogy keresztyénekhez általában szól. [...] A Zsidókhöz írt levél Pál római útja előtt, sőt Római levele előtt keletkezhetett: 59 vagy 56 előtt. A gyülekezet megtérését nyomon követő üldözés (10,32–34) azzal a zavargással lehe- telt kapcsolatban, amelyet a keresztyénség terjedése váltott ki a zsidók között, és amely a zsidók Rómából való kitiltásával végződött Claudius alatt 49-ben. [...] A levél tehát beleillik az 50-es évek közepén Rómában feltételezhető helyzetbe. A levél szerzője valamennyi feltevés közül legvalószínűbben Apollós lehetett. [...] A levél kelhetett bármely nagyobb városban, amelyben számosan voltak itáliai zsidók, ill. zsidókeresztyének.” (Uo. 95. o.)

A perikópa megértése

Textusunk megértéséhez a tipológiai értelmezés jön segítségünkre, amely „[a]z Ótestamentum tényeiben valami készült, valami önmagát felvázolót lát, amelynek az ószövetségi tanú még nincs tudatában, mivel ez az ószövetségi bizonyágtétel körén túl esik. [...] Az Istennek a népével vagy egyénekkel való dolgairól szóló tanúságtételeknél fennáll annak a lehetősége, hogy Krisztus újszövetségi ki nyilatkoztatásának árnyékát lássuk bennük.” (RAD 1988, 163. o.) Ez a felismerés arra bátoríthat bennünket, hogy az ószövetségi összefüggések (a főpap szolgálata, Melkisédek szerepe) alapos végiggondolása és megértése után „felszabadultan” hirdessük meg Jézus Krisztus – az önmagát tiszta és szeplőtelen Bárányként feláldozó igazi Főpap – halálának páratlan jelentőségét. A lutheri teológia *solus Christusa* így lesz áldássá – és szép feladattá – számunkra igehirdetői szolgálatunkban is, hiszen ahogy reformátorunk mondja az 5. zsoltárhoz fűzött magyarázatában: *Crux sola est nostra theologia!* (WA 5: 163)

Igehirdetési vázlat

Bevezetés

Jézus Urunk szeretetének, áldozatának örök érvényét hirdeti ez az ünnep. Róla tanúskodik minden ezen a

napon. Rajta kívül nincs másra szükségünk. A Golgotán értünk hozott áldozatát nem kell kiegészíteni, csak elfogadni. Megismételni is lehetetlen. Az ószövetségi képek háttérén igénk ezt hirdeti. Irgalma örök megoldás a számunkra.

Miért vallhatja az egyház, hogy egyedül Jézus Krisztusban van üdvösségünk?

1. *Mert Jézus Krisztust maga Isten küldte.* Sőt Jézus Krisztusban maga Isten jött el közénk. Tehát az az Isten oldotta meg általa és benne az ellene lázadó emberrel való konfliktusát, aki mindnyájunk Teremtője, aki a mindenség Ura, minden élet forrása. Az ember bűne miatt megbántott szent Isten kezdte el a békülést. A vallások színes, sok tévtanítással terhelt világában is felismerhető a rossz lelkiismeretű embernek a szándéka: valamiképp rendeznem kell vele a viszonyomat. Minden ilyen próbálkozás – a „részeredmények” ellenére is – kudarcra van ítélve, mert a bűnös ember nem juthat az élő Isten színe elé. Nagypéntek viszont azt hirdeti, hogy a szent Isten eljött – ami embernek lehetetlen, neki lehetséges (Mt 19,26). Ezért „Ember, sirasd nagy vétkeidet, Mert érte Krisztus a mennyet Elhagyva földre szállott.” (GyLK 812,1)

2. *Istennek nem volt könnyű közénk jönnie.* Vessük ki a szívünkéből a bűnös, beképzelt gondolatokat, hogy magától értődő, hogy Isten eljött hozzánk. Hogy neki lehetséges volt üdvösségünk megszerzése, az egyáltalán nem jelenti azt, hogy ez neki könnyű is volt; ezért volt könnyű, fájdalom, halál a Golgotán. Figyeljünk igénk üzenetére! Isten behalt abba, hogy eljött hozzánk. Isten nem jöhetett el úgy, mint egy derűsen csevegő vendég; nem telepedhetett le otthonunkban úgy, mintha ott minden a legtökéletesebb rendben lenne; nem léphetett bele a történelembe úgy, hogy ne kellett volna ebbe belehalnia. Keresztje tükröt tart elénk. S amit abban látunk, nem szemet gyönyörködtető. Az üdvözítő hit születésének szabálya nem változtatható meg! Csak annak jelent vigasztalást Krisztus szent szenvedése, akit először rémületbe ejtett – ezt tanítja Isten igéje, és így tanít a reformátor is. Azért kellett meghalnia, mert nem bízunk benne igazán. Ezért Istennek így kellett meggyőznie bennünket arról, hogy ő szent haraggal gyűlöli a bűnt, de könnyörül a Krisztus keresztjéhez menekülő bűnbánó bűnösön. Nem ő, hanem a bűnös ember a megbékélésre szoruló fél! (2Kor 5,18)

Jézus Krisztusnak meg kellett halnia értünk azért is, mert a bűn és halál hatalmát csak ennek a megrendítő áldozatnak az erejével lehetett az útból eltávolítani. Az igazi Főpap testében vert hidat a szakadék felett, hogy megnyílják az Atyához visszavezető út.

3. *Jézus Krisztusnak, a „Főpap-Báránynak” az áldozata tökéletes, vagyis hiányt nem szenvedő.* Nem kell kipótolni, nem kell kiegészíteni. Nagypéntek ítéletet mond minden

olyan vallásos szándék felett, amely elégtelennek tartja Jézus Krisztus halálának büntörölő erejét. Nincs és nem is lesz áldás semmi olyan próbálkozáson, amely szertartásokra, emberekre, emberek áldozatára, emberek pénzére, emberek jószándékára hivatkozva megszegényíti és háttérbe szorítja Jézus Krisztus áldozatát. Az tökéletes. Súlyos mondat ez: *„Jóllehet ő a Fiú, szenvedéseiből megtanulta az engedelmisséget”* (8. vers) – és így lett tökéletes. Nem lehetett rajtunk másképp segíteni, csak úgy, hogy Isten Fia eljött, testet öltött, és végig kellett járnia az Atya akarata iránti engedelmisség halálíg tartó útját – és ő végigjárta győztesen. Tökéletesen engedelmes volt; mindhalálíg engedelmes volt.

Befejezés

Ha keresztjére hittel nézünk, felemeli szívünket Isten trónusa elé a mi szent és ártatlan Főpapunk áldozatának ereje. Nincsen másban üdvösség, nem kell másban reménykednünk. Őbenne hiszünk, őt valljuk Urunknak, ő a mi egyedüli reménységünk életben és halálban. És így győzelmi kiáltássá lehet a mi szívünkben is az ősi vallomás: *Ave crux, spes unica!*

További javaslatok az istentisztelethez

Általában is jónak tartanám, ezen az ünnepünkön pedig kifejezetten javasolom mindkét lekción felolvasását, függetlenül attól, milyen rend szerint (*Agenda, Liturgikus könyv*) ünnepel a gyülekezet. Az ószövetségi olvasmány (Ézs 52,13–53,12) és az ünnep evangéliuma (Jn 19,16–30) együttesen elmélyítheti igeértésünket. (Korábbi tapasztalataim alapján említem, hogy az ószövetségi olvasmány *mindig* megelőzi az újszövetségi ígét, akár epistoláról, akár evangéliumról van szó. A „kötelező” és „fakultatív” jelző ezt a sorrendet sosem változtathatja meg.)

Ahol ismerik és használják a GyLK-t, kezdőnek a 812-et, igehirdetési éneknek a 192-et (EÉ), úrvacsorai éneknek pedig a 312-et javasolom.

Illusztrációk

A szakaszcímmel kapcsolatban nem hallgathatom el azt a meggyőződésemet, hogy igehirdető szolgálatunkban komolyabban kellene vennünk a *Scriptura sacra sui ipsius interpres* és a *Scriptura sacra sui ipsius critica* (P. Althaus) – a *solus Christus* következetesen érvényesítő – kettős alapelvét.

De ha már ez is a feladathoz tartozik, a Jézus Krisztus valóságos szenvedését bemutató néhány példát mégis megemlítek. A sokat vitatott Mel Gibson-féle *Passió* film brutális realizmusa, Matthias Grünewald isenheimi oltárkép-

nek megrázó Golgotája, Dsida Jenő *Út a Kálváriára* című verse talán használhatónak tűnik majd néhány szolgatársam számára.

És valamit egészen személyesen: „Egy, a Krisztus Urunk kereszthalálát és húsvéti diadalát középpontba állító rádiós megszólalásom után levelet kaptam egy hitestvérünktől. Ha eszembe jut ez a levél, azóta is mindig elszomorodom. Nem tagadhatom, ehhez az is hozzájárul, hogy tudós, a felsőoktatásban dolgozó, gyülekezeti tisztségviselő testvérünk írta. Nem kevesebbet közölt velem, mint azt, hogy Jézus Krisztus halálának és feltámadásának az összefüggésében ő tudja a megoldást. Húsvét magyarázata ugyanis szerinte az, hogy Jézus Krisztus a kereszten valójában nem is halt meg a szó igazi értelmében. Tetszhalott volt csupán. – Így hát minden érthető! A keresztről immár nem botrány, húsvét meg az emberi értelem számára is megfejthető esemény...” (*Tanúságtétel Jézus Krisztus halála ügyében*. In: ITTÉS 2011, 233–234. o.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

- DEICHGRÄBER, Reinhard 1998. Das Kirchenjahr aus evangelischer Sicht. In: Gerhard Ruhbach et al. (szerk.): *Meditative Zugänge zu Gottesdienst und Predigt*. VIII/2. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 17–30. o.
- ITTÉS János 2011. *Hacsak*. Luther Kiadó, Budapest.
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.
- Judica. Hebräer 5:7–9. In: Hans Bornhäuser et al. (szerk.): *Neue Calwer Predigthilfen*. 2. évf. A köt. Calwer, Stuttgart, 1979. 230–238. o.
- Judica. Hebräer 5:7–9. In: Gerhard Ruhbach et al. (szerk.): *Meditative Zugänge zu Gottesdienst und Predigt*. II/1. köt. Göttingen, 1991. 122–125. o.
- LUTHER Márton 1997. *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését?* Magyarországi Luther Szövetség, Budapest. (Magyar Luther Füzetek 6.)
- MAGASSY Sándor 1971. Húsvét után 5. vasárnap. *Lelkipásztor*, 47. évf. 3. sz. 188–192. o.
- PRÖHLE Károly 1979. Újszövetségi bevezetés. Előadás az Evangélikus Teológiai Akadémián. Kézirat. Budapest.
- RAD, Gerhard von 1988. Az Ótestamentum tipológiai értelmezése. In: Fabiny Tibor (szerk.): *A tipológiai szimbolizmus. Szöveggyűjtemény a bibliai és az irodalmi hermeneutika történetéből*. JATE, Szeged.
- RIENECKER, Fritz (szerk.) 1974. *Lexikon zur Bibel*. R. Brockhaus, Wuppertal. 570–571. o.
- TÚRÓCZY Zoltán: A király. Virágvasárnapi igehirdetés Zsid 7,1–3-ról. In: uő: *Időszerű szeretet*. Budapest, 2013. 128–132. o.
- WELTLER Rezső 1956. Virágvasárnap. *Lelkipásztor*, 35. évf. 2. sz. 117–118. o.
- WELTLER Rezső 1973. Nagypéntek. *Lelkipásztor*, 49. évf. 3. sz. 176–179. o.

■ ITTÉS JÁNOS

Nagyszombat

▶ Jel 4,1–11

Igehirdetési előkészítő

Jézus érdemébe kapaszkodva

A vasárnap jellege

Különleges érzés elindulnom veletek ezen az igehirdetésre hangolódó úton. Soha nem prédikáltam nagyszombaton. Most mégis meghívást kaptam közetek, akik néhányan valószínűleg évek óta tesztitek ezt. Beleláthatok abba a világba, amelyet eddig „passzívan” éltem csak meg, a nagyszombat magányában készülve a húsvéti, feltámadásünnepi gondolatokra. Valahogy mégsem volt ez a készülés soha a megszokott, az „igazi”. Ültem az asztalomnál, a lelkemben ott volt a kép a fekete oltárterítőről, a csupasz oltárról, ahonnan éppen csak elléptem, és akkor beszűrődött az ének a fülembé, a szívembe. Sötétedett, és néztem az ablakon át a szomszéd katolikus körmenetet, a maga vidámságával, fáklyáival, énekeivel. Lekéstem? Még nem tartok ott! Nem csak én, nem csak mi nem tartunk ott! Igazi feszültség ez az egyházi esztendő, a Krisztus-dráma itt igazán kifeszülő ívében. A mi földi nézőpontunk szerint csendben meditálunk Jézus sírja mellett, ahol végre az emberi értelem is kaphat némi lehetőséget nagypéntek és húsvét transzcendens dinamikája között, még ha ez a lehetőségünk Urunk halálához kötődik is. Hitvallásunk szerint Jézus közben, távol az élők világától, alászállt a poklokra (1Pt 3,19 hagyománya). Az igehirdetésre készülők lelkét is szétfeszíti ebben a három napban a kiüresedéstől (kenózis) a dicsőséges megjelenésig (doxa) vezető, döbbenetesen intenzív tematizált lelki út. Igazi „műhelymunka” lehet tehát ez a közös út, nekem most egy kicsit kényelmesebben, nektek talán feszítettebben a nagyhét végén, nagypéntek és húsvét között.

Amit a textusról tudni kell

Miután az előző két fejezetben elolvassuk a hét gyülekezetnek szóló leveleket, az Úr üzeneteit, és alapvetően önmagunkra, közösségeinkre, emberi hit- és viszonzásintjeinkre értelmezzük, a nézőpontunk textusunkkal megváltozik. Természetesen ott állunk János mellett, és felfelé nézünk. Annyira pasztikus a leírás, hogy kihagyhatatlan belőle – még az elemzés szintjén is – a mi személyes karakterünk. Nyitva van egy ajtó a mennyben (tulajdonképpen valahol „fönt”, a mennyi és földi, transzcendens és immanens határán), amely belátást enged abba a mennyi világba, amely a földiek számára láthatatlan, a *teljesen más*

világába, ahol az emberi tapasztalatok, tudás, képek elvesztik lényegüket. Jánosnak oda kell mennie ehhez a belátást biztosító ajtóhoz, ahol az őt instruáló hang bemutatja neki azt a mennyei szentélyt, ahol az örökké tartó, Istent dicsőítő mennyei istentisztelet zajlik az örök jelenben, a *vagyok* jelenlétében. Amit lát, annak minél gyorsabban be kell következnie, teljesednie. Van így egyrészt egy beteljesedés felé haladó irányultság (a kronosz kategória itt természetesen erősen viszonylagos), másrészt pedig egy örökké tartó, újra és újra „megismétlődő” valóság (kairosz).

A János elé kerülő mennyei világ képei ismeretlenül is ismerősek. Ezékiel 1. és 10. fejezeteinek képei, Ézsaiás elhívásának körülményei teszik otthonosabbá a kitérülő mennyei szentélyt. Mindenek közepén egy trónust látott az apostol, amelyen „*ült valaki*”. Nem említi Isten nevét, hanem azzal a szóval jellemzi az ott ülőt, amellyel az Úr maga mutatkozott be Mózesnek. Így talán még nagyobb a feszültség az ember számára furcsa, bár elképzelhető, a földi jelenségekhez, élőlényekhez, tárgyakhoz hasonlító leírás és a középpontban álló trónon ülő, szavakkal ki nem mondható között. Istennel kapcsolatban maximálisan kerül minden antropocentrikus vonást.

A könyv keletkezésének időszakához (90-es évek) kötik a kutatók *Domitianus* császár véres keresztényüldözésének világát. A császár istenként való imádását a keresztények megtagadták, így közeli parúziavárásukkal, krisztusi őszinteségükkel, elkötelezettségükkel prédájává váltak a hatalmát minden eszközzel erősíteni kívánó császári önkénynek.

A trónon ülő olyan távol van minden földi hatalomtól, hogy emberi módon kifejezhetetlen a lénye, jelenléte. Nem mindennapi fény- és hangjelenségek, különleges ékkövek és az örök szövetség szivárványa vette körül a mennyei asszisztenciát. Huszonnégy trónus, huszonnégy fehér ruhás vén veszi körül a középen ülőt, aki mellett megjelenik az Ezékiel 1-ből ismert négy különleges külsejű élőlény, akik mintha oroszlánhoz, bikához, emberhez és sas-hoz hasonlítanak. A teljes kép egyértelműen azt sugallja, hogy itt – valami örökkévaló tökéletes rend szerint – jelen van minden lény, aki a mennyek világát alkotja. Hét örökké égő lámpás tanúskodik az Isten örökké jelen lévő Lelkének csorbíthatatlan egységéről.

A teljesség igényével ábrázolt mennyei világ szavával is az Örökkévalóról tanúskodott. A már Ézsaiásnál szeráfok éneke szerint megismert Sanctus némi változtatással kerül itt elő. A „háromszoros” szent is a teljességet hivatott kifejezni Isten dicsőségét illetően. Múlt, jelen, jövő, maga az örökkévalóság igénye és jelenvalósága ölt testet a dicsóításban. Mindehhez, mintegy dramatikusan elemként, a vének leteszik a koronájukat a középső trónon ülő elé, ezzel mindenki számára világossá téve az örök üzenetet: minden korona a trónon ülőt illet, földön és mennyben egyaránt.

A perikópa megértése

Nyugodtan menjünk bele és maradjunk benne a gyászban! Itt most hiába fészkelődünk, annyi lehetőségünk van csak erre, mint Jónásnak a cethal gyomrában. De ahogy Jónás is megfogalmazza: „*Amikor elcsüggedt a lelkem, az Úrra gondoltam, és imádságom eljutott hozzád, szent templomodba.*” Itt körülvesz a sötétség, az embervilág világosságot be nem fogadó esetlensége, ellenszenve, de a mélységből Istenhez kiáltó, a mennyei világba belátó ember olyan ígéretet kap, amely gyászában az élet, örök élet lehetőségét hordozza. Az örökké tartó mennyei istentisztelet befogadja mindazokat, akik a koronájukat letéve követik a mennybe kalauzoló hangot Istent dicsőítő életükben.

Igehirdetési vázlat

Nyitott ajtó

Azért nagy jelentőségű a *nyitott ajtó*, mert amikor az ember fellázadt Isten ellen, ez az ajtó becsukódott. Isten bezárta, és az emberi lélek, tudat ősi toposzává vált: meg kell találni azt az ajtót, amely az életre vezet. Örök utat jelent ez a keresés, amelyet minden generációnak végig kell járnia. Az az ígéret fűződik hozzá, hogy aki elér a földet és a mennyet elválasztó ajtóhoz, annak az magától kitér, hiszen nem a maga elszántsága, ereje segítette el a végsőig, hanem a róla gondot viselő, jelenvaló Isten, aki ajtót nyit neki, befogadja a maga világába. A keresőnek ehhez a kulcsot a benne lévő, Istent kereső ősi vágy feltámasztása és életben tartása adja: meglátni, megérezni az isteni világot, ami végül is az út célja. „*Követlek, akárhova mégy. Jézus azonban így felelt: A rókáknak barlangjuk van, és az égi madaraknak fészük, de az Emberfiának nincs hova fejét lehajtania.*” (Lk 9,57–58) Itt azonban kiderül, hogy mi magunk sem értjük pontosan Jézust. Ki kell lépniünk a komfortzónánkból, el kell tudnunk engedni az összes emberi elképzelésünket, előfeltételezéseinket ahhoz, hogy rádöbbenjünk: a mennyei istentisztelet Istent dicsőítő valósága számunkra a Krisztus-követés otthontalan dinamikájában válik teljessé itt a földön.

A Lélekbe kapaszkodva

Megragad engem a „belátás-belátás” lehetősége. „*Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt látja, ami a szívben van.*” (1Sám 16,7) Nem vagyunk könnyű helyzetben. Az ember valóban csak *nézni* (folyamatos cselekvés) tud, főleg a transzcendens irányokba, Isten azonban *lát* (befejezett cselekvés: meglát). Belát a világba, az emberi szívbe, hiszen ez a látás Isten jelenvalóságának Krisztusban megjelent valóságaként értelmezhető a számunkra. János beláthat a mennyei világba, és minket is magával ragadhat a látomás grandiozitása, de mégiscsak a valódi *látás* hiányától zen-

vedünk. Csak a tükörig látunk, és onnét minden visszajön, visszahullik ránk. Ez a sajátossága profán világunknak. Be kell látnunk, bármilyen csábító is a belelátás lehetősége, itt, a földi utunkon csak azok az örökké égő, Isten Lelkét belénk égető fáklyafények világítanak a számunkra, amelyeket értünk jött Urunk életében megláthatunk, megélhetünk.

Egyedül övé a korona

Övé minden dicsőítő szó és cselekedet. Az ő fején van a korona; bizony, ezt látva mindenkinek le kell tenni a fejéről mindazt, ami csak egy kicsit is magasabba emeli annál, mint amivel még a Bányába kapaszkodhatna. Nagy küzdelem ez magunkban, olyan, mint amikor élet és halál mezsgyéjén az élet apró villanásait keressük görcsösen. Talán az egyik legnehezebb feladat pedig (saját személyes teológiánk számára) az, hogy a nyitott ajtón nekünk kell belépünk. Az álmaink, vágyaink arról, hogy mozgólépcső vezet fel oda, vagy a magát végsőkig lemeztelenített Urunk fog minket, tehetetleneket oda átvinni, hiú ábránd. A fehér ruha végül azoké, akik le tudják tenni emberségüket: „Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.” (Gal 2,20) Csak az értünk önmagát adó Jézus érdemébe kapaszkodva, reménykedve, mintegy vele belépve élhetjük át az örökké tartó istendicsőítés mennyei örömét.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 27,57–66; Ez 37,1–14

Énekjavaslat

EÉ 212, 502

Illusztráció

TÖRTÉNET

Az ajtó

Régi történet szól arról, hogy két szerzetes csodás ígéretet talált egy pergamenlapon. E szerint a világ ezer útjának végén van egy ajtó, ahol összeér a menny és a föld. Aki ezen az ajtón bekopogtat, az előtt megnyílik, s küszöbén átlépve meglátja az Istent. A két szerzetes hosszú szabadságot kért. Elhagyták a kolostort, s útnak indultak, hogy megkeressék azt az ajtót. Bejárták a világ ezer útját. Találkoztak ezer kísértéssel, tengernyi szenvedésen vergődtek át. Megöregedtek és elfáradtak ugyan, de Isten közeli látásának vágya fiatalos tüzzel vitte őket egyre tovább. Egy napon célhoz értek. Ott volt az ajtó, ahogy a régi írás ígérte. Ott a küszöb, s azon túl... – majd Isten. A várva várt pillanat itt volt, az ajtó megnyílt, szemüket behunyták, úgy lépték át meghatottan

a küszöböt. Amikor ismét kinyílt a szemük – kolostorukban találták magukat. Ugyanott, ahonnan sok évvel ezelőtt csodavárón elindultak. Asztalukon a nyitott Biblia feküdt, kint megszólalt a harang reggeli imára és a napi munkára...

(Görög Tibor: *Csendes szobák – nyitott ablakok*)

Felhasznált és ajánlott irodalom

BAÁN Izsák OSB 2007. „Szálla alá poklokra...” Gondolatok Nagyszombat titkáról a hagyomány és a misztika tükrében. *Katekhon*, 4. évf. 1. sz. 5–36. o. Web: https://issuu.com/katekhon/docs/katekhon_11.

BÁCSKAI Károly 2009. Az alázat mint bibliai paradigma. *Teológia*, XLIII. évf. 1–2. sz. 1–10. o. Web: <http://szit.katolikus.hu/feltoltes/Bacsikai.pdf>.

KARNER Károly 1990. *Apokalipszis*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.

■ JOHANN GYULA

Húsvét ünnepe

▶ Mt 28,1–8

Igehirdetési előkészítő

Váratlan megoldás: a feltámadás!

A vasárnap jellege

Keresztény ünnepeink egyik legősibb és legegységesebb alkalma a feltámadás ünnepe. Már a Kr. u. 2. században feljeljük ennek az ünnepnek a kialakított formáját, erre utal a ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗ (az ötven nap, pünkösd) elnevezés, amelyet húsvétól számítottak. A húsvéti időszak első vasárnapja a *triduum sacrum* (a három szent nap) harmadik napja, amely a nagycsütörtököt, nagypénteket és a nagyszombat estétől kezdődő időszakot foglalta magában, s a háromnapos liturgiai rendben egy szótériológiai (megváltási) rend bontakozott ki (lásd BIERITZ 1986). A feltámadás csodájának ünneplése szükségképpen a pünkösti eseménybe torkollik. A tanítványok alkalmatlansága (félelme) miatt szükséges volt a lendületbe hozó Szentlélek működése. Kr. után 325-ben a niceai zsinat is foglalkozott az ünnepek rendezésével. Később született meg, hogy a tavaszi holdtölte utáni első vasárnapra esik az ünnep, azaz március 22. és április 25. közé.

Jörg Jeremias szerint a feltámadás hitvallása az ősegyház „legősibb hagyományának a része”, Ulrich Wilckens szerint pedig „kétségtelenül a korai kereszténység történetének a legkorábbi szakaszából származik” (idézi STROBEL 2005).

A feltámadás ünnepének a tartalmáról: megérteni nem lehet, de ünnepelni és örvendezni igen. A feltámadás nélkül nincsen kereszténység (1Kor 15,7).

Amit a textusról tudni kell

Az exegeták vitájára nézve érdekes lehet, hogy az 1. vers időmeghatározása a mi napszakunk felől nézve késő este volt-e, vagy hajnalok hajnala. Aligha véletlen az 1. versben az ἐπιφώσκω 'hajnalodik, virrad' szó. Az asszonyok mennek a sírhoz, ám csak azért, hogy megnézzék (θεωρῶ v. θεωρῶ 'megszemlélmi, nézni'). Ott és akkor ők csak a sír- emléket akarták látni.

S ami a 2. vers szerint történik, az egy hatalmas teofánia. Földrengés (σεισμός) jelzi, hogy „az Úr angyala le szállt a mennyből”. A földrengés bibliai jele az Isten megjelenésének (vö. Zsolt 114,7; 2Móz 19,18: „az egész hegy nagyon rengett”). Amikor az Úr angyala jön, azt fejezi ki, hogy Isten döntő dolgot cselekszik (GRUNDMANN 1968, 568. o.). Az angyal a teofánia eszköze. Odament a kőhöz, elhengerítette, és ráült.

A sír/halál hatalmát is érzékelteti az angyal tettének leírása, hogy a követ elhengerítette. ἀποκυλίω 'elgördít, elgördül': „Ezt a szót az Evangéliumban arra a kőre használják, ami Jézus sírját lezárta”, ez egy nagyméretű kő. „Egy kisebb sír esetén is ehhez a művelethez legalább húsz ember kellett.”¹ A második mozzanat, hogy az angyal ráült a kőre, s ennek is mély szellemi tartalma van (κάθημαι 'ül, leül'; 'letelepszik, elfoglal, fenségesen trónol'). A győzelem kifejezése az, ahogy az angyal a kőre ráül, rajta trónol.

A 3. versben olvasunk az angyal látványáról (εἶδεα), amely erőteljesen fejezi ki az isteni hatalmat, amellyel szemben a halálnak semmi esélye sincs. Ez egy hatalmas villámlás (ἀστραλή). A lehető legnagyobb energia. Az angyal ruhája pedig, mint a fehér hó, ami a tisztaság kifejezése. Mindez a 4. vers szerint lesújtó hatással van az örökre. Ettől olyanok lesznek, mint a halottak. Alkalmatlanok arra, hogy a feladatukat ellássák. Grotesk: egy halottat kellett volna őrizniük, ám ők váltak szinte halottakká. A sírt lezáró kő csak egy ülőalkalmatosság.

Csak az 5. versben szólítja meg az isteni követ a két asszonyt. Nyomatékosan: „ti ne féljétek” a helyzettől. Az angyal tudja (οἶδα 'tud, ismer'), hogy mi van az asszonyok lelkében. Látja, hogy rettegnek, de azt is tudja, hogy Jézust keresik. Nem a megfeszítettet, hanem aki megfeszítetett (ἐσταυρωμένος, passzívum). Az angyal megszólítva az asszonyokat, feloldja rettenetes félelmüket: μή φοβεῖσθε – ne féljétek. Ismert lélektani (és hétköznapi) fogalom lett a fobia. Ettől óv az angyal határozott felszólítása.

A 6. vers fontos igéje szintén passzívum: ἠγέρθη 'feltámasztatott' (verb. P. ind. aor. sg. 3. ἐγείρω). Mind a két központi jelentőségű (keresztre feszítés és feltámasztás) cselekmény mögött Isten a cselekvő alany. Lássuk mindig a passzív formában, ahogy az Atya Isten cselekszik Fia megváltói

művében. Ezt Jézus előre megmondta, tehát isteni terv valósult meg. Az asszonyok láthatják még a fekvőhelyet is.

A textus maradék két verse a megbízásról szól. Az angyal parancsol. Gyorsan, hamar, azonnal menjenek elmondani a tanítványoknak, hogy Jézus „feltámasztatott”. S a találkozás helyszíne Galilea. (Majd ott: ὄψεσθε – ὁράω, vö. orákulum, többet jelent a fizikai látásnál, ez már szellemi látás, felismerés.) A történet elején az asszonyok csak a sírt mentek látni, de az igazi látás majd a galileai felismerés lesz. „Galilea” neve teológiai jelentéssel bír már Mt 4,12kk-ben is. Eduard SCHWEIZER a jelzett részhez kapcsolódóan fontos megjegyzést tesz: amikor Keresztelő János letartóztatása után Jézus „a pogányok Galileájába” megy vissza, ezzel Isten meglepő cselekedetét jelzi, hogy ő azokhoz fordul, akikre senki sem gondolt volna (1977, 37–38. o.). Galilea a pogányok (vegyes) világa.

S végül az asszonyok lélektani alapképlete a félelem és a nagy öröm, s így futottak hírt adni (ἀπαγγέλλω) a tanítványainak. Futottak, mert nagyon fontos a hír, s mert az öröm nagyobb a szívükben, mint a félelem.

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Egyetemes emberi kérdés a halál és a hogyan tovább?

Erre az egyik leghatékonyabb válasz Istené Jézus Krisztusban. Hogyan viszonyuljon ehhez az ember? Az első perctől felteszik a kérdést, hogy ez a történet valóban megtörtént-e. Az első tanítványokat is meg kellett győzni, mert néhányuknak „kétségeik voltak” még a galileai hegyen is (28,16–17).

A kétségek, kételyek, hitetlenségek nem érhetnek meglepetésként bennünket sem. Vannak-e érvek a feltámadás mellett? Vannak! Segítenek-e a „bizonyítékok”? Önmagukban nem, csak a hiteles bizonyágtételek lehetnek hatékonyak, de még ebben a helyzetben is a Szentlélek titka a hitre jutás. Élő hitből fakadó bizonyágtételre van szükség. Mert a halál nyomorával mindenki szembesül. Legfeljebb ideig-óráig elfojtja, aminek azonban megszenvedni a következményeit. Vagy cinikusan viszonyul az egészhez, de a döntő pillanatokban (pl. gyászhelyzet, gyógyíthatatlan betegség) a cinizmus nem segítség.

Az igehirdetés elé

Érzékeljük és érzékeltessük az igeszakasz mozgalmasságát, dinamizmusát! Az asszonyokban lévő feszültséget fedezhetjük fel abban, hogy az első adandó időpontban a sírhoz sietnek, hogy lássák azt. Nem töpregenek az örök miatt sem. Nem töpregenek a nagy kő miatt sem. Menniük kell, hajtja őket a Mester iránti szeretetük. Energiával, erővel telített az angyal megjelenése is a földrengésben. S az angyal békességet árasztó nagy nyugalma ellenpontozott szerke-

¹ <http://ujszov.hu/text?corpus=2&book=201&chapter=28&verse=1#120102800200140>.

zet. A hatalmas erő békével ül a halál kövén. Ugyanakkor tekintetének sugárzó erejét a villámlás fejezi ki, és a tisztaságot a fehér hó. A hóesést sem a hideg miatt szeretjük, hanem mert eleinte minden olyan tiszta lesz tőle. Vágyunk a tisztaságra. Mint villámcsapástól érintettek, válnak féltámadóvá a katonák, akik most nem kapkodnak fegyverük után. Nekik ennyi a szerepük: az emberi (fegyveres) erő nulla az isteni erővel szemben.

Szívet melengető az angyal szeretetteljes készsége, ahogy ezekkel a megrettent asszonyokkal bánik. Tapintattal magyarázza el nekik, hogy nem találják itt Jézust, akit megfeszítettek. Mennyei Atyja nem hagyja őt a sírban. S a kijelentését megerősítendő az angyal kész megmutatni nekik azt a helyet, ahol Jézus holtteste feküdt. A parancsa sürgető: siessenek a bujdosó férfitanítványokhoz, oszlássák el gyorsan kétségbeesésüket a hírral, hogy Jézus feltámadt „a halottak közül”. Majd Galileában felismerik őt igazán, hogy valóban a megváltásra szoruló bűnösök miatt történt mindez.

Igehirdetési vázlat

Nagypéntek és húsvét szoros egysége

Nagypéntek nélkül nincsen húsvét, és feltámadás nélkül nincsen kereszténység. Isten igazolta Jézust mindenben. 1. Igazolta, hogy a kereszten kínhalálával, szenvedésével Jézus legyőzte a bűnt és a halált. 2. Nyilvánvalóvá teszi számunkra, hogy Jézus feltámasztása a mi reménységünk, hogy részünk lesz – hit által – a feltámasztásban, mert Isten azt akarja, hogy a bűnös megtérjen és üdvösségben éljen az ő örök országában.

Rólunk is szó van

Az elején hangsúlyoznám, hogy ránk is vonatkozik, nekünk is szól ez a híradás. E nélkül semmi értelme sincs a templomoknak, istentiszteleteknek, szentségeknek. „*Ha Krisztus nem támadt fel, akkor semmi a ti hitetek...*” (1Kor 15,7) Jézus feltámasztása az egyetlen reménységünk arra nézve, hogy nem a halál nyel el mindent.

Gondolkodni is szabad

Mérlegeljük: kinek lehetett érdeke, hogy egy ilyen – emberi értelem számára – képtelen hír elterjedjen? Mindezt nehezíti az is, hogy még képtelenebb elem a kereszten elszenvedett kínhalál középpontba állítása. Közismert az ókorban a kereszt végzetesen taszító bitófa jellege. S hozzá még egy konkrét személynek, akit akkor sokan ismertek személyesen, a feltámadása. Sorra kizárhatjuk azt, hogy kik találhatták volna ki ezt a drámai eseményt. Még a tanítványok sem, mert őket is megdöbentette, zavarba hozta a feltámasztás. Zárt ajtók mögött reszkettek. S a Feltámasztott Jézus megjelent nekik. Annyira rettegtek, hogy a sírhoz is csak az asszonyok merészeltek kimenni. Tehát Isten gondolata, akarata volt ez, hogy a segítségünkre legyen a bűnnel és a halállal szemben.

Halálos félelmeink feloldása: örömhír!

Ez pedig a minden korban a bűnös embernek címzett evangélium: 1. Ne féljete! Számos bibliai helyen szólal meg ez az ige. Fontos, mert félünk mi mindentől, de lényegében legjobban a haláltól. 2. A titkok titka nyílt titok, azaz bárkié lehet a tartalma: akit megfeszítettek, Isten feltámasztotta nekünk. Vele beszélhetünk, s legyen üdvözítőnk, megváltónk, Urunk. 3. Vigyétek híru! Életvitellel, szóval. Bizonyágtételünket Isten Szentlelke ébressze fel a szívünkben, és áldja meg!

Megalapozott biztatás: Jézus feltámasztásába vetett hitünk Isten Lelkének a csodája, és ez az élő, megszentelt kapcsolat lehetősége is a Feltámadottal. Ő a mi reménységünk!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

1Kor 5,6–8; 1Sám 2,1–10

Énekek

EÉ 215, 216

Imádság

Agendaválaszték. Saját imádság esetében legyen bűnbánat, hálaadás, magasztalás, dicsőítés, és ezek után kérni sem szűgyen.

Illusztrációk

GONDOLATOK

„A feltámadás kétségkívül kezdettől fogva az ősegyház igehirdetésének a középpontjában állt. Az első keresztényeknek nemcsak Jézus tanításának a követői voltak, hanem arról is meg voltak győződve, hogy élve látták őt a keresztre feszítés után. Ez az, ami megváltoztatta az életüket, és útjára indította az egyházat. Mivel ez a hitvallás állt hitvallásuk fókuszában, semmi kétséget nem hagytak ennek igazsága felől.”

Lee Strobel (1952–) amerikai keresztény író, újságíró: *A Jézus-dossier*, 280. o.

„Miközben pedig a földön tevékenykedünk, alkotunk, fáradozunk, újra és újra fel kell emelni a fejünket, és fel kell tekintenünk – ahogy Jézus mondta. Amennyiben látjuk Krisztus ábrázatát, aki velünk szemben jön, aki EL-jövendő, Őt, aki a fény, s azt kívánjuk, bárcsak valami picinyke visszfény megcsillanna a mi arcunkon az Ő fényéből, akkor is tettünk már valamit, mert ezzel másoknak viszünk picinyke fényt az életükbe.”

Jörg Zink (1922–2016) német evangélikus teológus: *Maroknyi remény*, 160. o.

VERS

Ernst Lange: *Békesség néktek*

Krisztus feltámadt!
Valóban feltámadt!
– hirdetik a sírnál járt asszonyok.
De a tanítványok hitetlenül
bezárkóznak.

Zárt ajtók mögött idézgetik
emlékeiket, csalódásaikat.

Vádolják Istent,
nem csalta-e meg
saját magát és barátait?
Nem tette-e őket nevetségessé
mindenki előtt?

Vádolják a népet:
hogyan ujjongott feléje,
elfogadta segítségét,
hallgatta ígéit,
aztán halálra ítélte.

Vádolják önmagukat:
Nem hagyták-e el Őt
gyáván a bajban?!

Zárt ajtók mögött
szállnak perbe Istennel, a világgal, önmagukkal.

De Jézus behatol a zárt ajtón át
bezárt szívükbe.
S ahogyan egykor a hullámoknak
csendet parancsolt,
kinyújtja kezét a panaszok és önvád
vigasztalan háborgása fölé:
Békesség néktek!

Feltámadott,
a Te békeköszöntésed
több, mint köszöntés!
Győzelmed az és aratásod!
Azért lettél testté,
hogyan békét szerezz.
Azért éltél, tanítottál,
szeretted és szenvedtél.
Azért szálltál le
a Halál mélységébe.
Megszerezted a békességet.
És most hozod a békességet.
Te vagy a békesség!

Megbékéltetted az embert
Istennel és önönmagával,
hogyan megbékélt, legyen
embertársai testvére, barátja.

Feltámadott!
Rejts el békességedbe
minket, barátainkat, ellenségeinket –
embereket és állatokat –
korokat és tereket –
most és mindörökre!

(Fordította: Túrmezei Erzsébet)

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BIERITZ, Karl-Heinrich 1986. *Das Kirchenjahr*. Union Verlag, Berlin.
- GRUNDMANN, Walter 1968. *Das Evangelium nach Matthaeus*. Ev. Verlagsanstalt, Berlin. (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 1.)
- JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Magánkiadás, Sopron.
- SCHWEIZER, Eduard 1977. *Das Evangelium nach Matthaeus*. Ev. Verlagsanstalt, Berlin. (Das Neue Testament Deutsch 2.)
- STROBEL, Lee 2005. *A Jézus-dosszié*. Harmat Kiadó, Budapest.
- ZINK, Jörg 2000. *Maroknyi remény*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- ZINK, Jörg 2002. *A feltámadás. Útban a fény felé*. Korda Kiadó, Kecskemét.

■ RIBÁR JÁNOS

Húsvét 2. napja

▶▶ Mt 28,9–15

Igehirdetési előkészítő

Tanúk és hamis tanúk

A vasárnap jellege

Húsvéthétfő nagy ünnepünk másnapja, amely a húsvéti misztérium folytatását hordozza, és ahogy a többi ünnep másodnapján, ezen az ünnepen is előtérbe kerül az ünnep gyümölcse, vagyis a szorongató kérdés: Miként hat az egyházra és az egyes emberre Isten nagy tette, Jézus feltámasztása? JÁNOSSY Lajos *Az egyházi év útmutatása* című munkája (1944) biztos forrás az előkészítők íróinak, illetve az igehirdetésre készülő evangélikus lelkészeknek, de igen kívánatos volna, ha egyéb műveit, kiváltképpen az evangélikus liturgiai megújhódással kapcsolatos könyvét (2010) is egyre többen forgatnák! Jánosy igen szikáran és tisztán foglalja össze az ünnep lényegét, amikor így fogalmaz: „Ez a második ünnepnap a feltámadt Krisztussal

való találkozásról” szól. Az ünnep óegyházi evangéliuma a feltámadott Úr és az emmausi tanítványok találkozását írja le, ami idén nem hangzik el, mert Máté evangéliuma jelöltetett ki a nap evangéliumának és az igehirdetés alapigéjének. Ettől függetlenül esti istentiszteleten vagy hétközi könyörgések alkalmával nyilvánosan is olvassuk fel a Lk 24,13–15 szakaszt! Ne maradjon el!

Exegetikai-kortörténeti megértés

Néha előfordul perikópánkban, hogy egy „kurta lectio continua” feldolgozásával van dolgunk, vagyis az egymást követő ünnepeken a Szentírásnak ugyanazt a részét olvassuk folytatásban, és prédikálunk róla. Idén húsvét ünnepén Mt 28,1–8 alapján hangzik az igehirdetés, majd következik az előkészítőnk alapjául szolgáló 9–15. vers. Mindez lehetőség, de szakmai kihívás is, hiszen nagyon kell figyelni arra, hogy az igehirdetések igazodjanak egymáshoz. Fontos a hangsúlyok megtalálása! Ott, ahol több lelkész szolgál az ünnepen egy gyülekezetben, érdemes közösen készülni, és az igehirdetéseket egymáshoz igazítani. Nagy segítségünkre lehetnek a lekciónak kijelölt szentírási részek, amelyek teológiai tartalma újabb aspektusokat, képeket ragyogtathat fel az igehirdető és igehallgató előtt. Ünneünk öszövétségi textusa Mózes hálaéneke (2Móz 15,1–11) amely – túl azon, hogy idén az ökumenikus imahét mottója volt – a 6. versben olyan képet tár elénk, amely erősítheti az igehirdetésünket. Isten jobbjá (יְמִינִי – yamin) erőtől dicső. Az isteni jobb megmozdult húsvét hajnalán, és feltámasztotta a názáreti Jézust a halálból. Az igehirdetésünk szempontjából különösen fontos, hogy az angyali jelenés hatása alatt álló asszonyok nagy félelemmel és örömmel (μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης) távoztak a sírtól. A félelem és az öröm, megrendülés és felszabadultság a hírnök felszólítására – „*Ne féljete!*” – nem bénítóan hatott, hanem útra indítóan.

Különös, hogy a történetben a félelem, a hírnök és a híradás kifejezés milyen gyakran fordul elő. Hírnök az angyal, hírt vittek a futó asszonyok, és a városba térő katonák is hírvivőként érkeztek megbízóikhoz.¹ Tehát nagy hír van, amit vinni kell. Az úton lévő asszonyok előtt jelenik meg, szembejön (ὄπαντάω ’találkozik; megütközik, pl. csatában’) a Feltámadott Úr. Ez a szembejövetel valójában kikerülhetetlen találkozást jelent, feltétlen kontaktust. Az emmausi tanítványok esetében azt olvassuk, hogy melléjük szegődött az úton az Úr, itt pedig a kifejezés arra utal, hogy kikerülhetetlenül találkozott a sírtól félelemmel és öröm-

mel távozó asszonyokkal, és megszólította őket (χαίρω – Χαίρετε A. Imper. Pl. 2: Örüljete!).

Mind a Károli-fordítás, mind az új protestáns fordítás kicsit halványan adja vissza e köszöntést: „*Legyetek üdvözölve!*” A χαίρετε, ez az antik görög üdvözlési forma ennél több jelentést hordoz: Örüljete, örvendjete! A feltámadott Úr szava teremtő szó, az új teremtés szava. A liturgiában a salutatio kiemelt teológiai értelemmel bír, hisz az Úr megszólít minket, mi pedig válasszal tartozunk. Örvendjete, békesség néktek! A két asszony egészen elképesztő dolgot tesz válaszként: megragadták a lábát (κρατέω – ἐκράτησαν – A. Ind. Aor. Pl. 3), és leborultak előtte (προσκυνέω – προσεκύνησαν – A. Ind. Aor. Pl. 3). Úgy is mondhatnánk, hogy a Krisztussal való találkozás alkalmát ragadták meg, és az egyedüli helyes viselkedést választották; imádták őt.² Jézus elfogadja a hódolatot, és ismét felhangzik az isteni felszólítás, immáron nem az angyal, hanem Jézus ajkán: Ne féljete! (φοβέω – Μη φοβεῖσθε – M. Imper. impf. Pl. 3) Kis szójátékkal élve, a φόβος szóból kiindulva mondhatjuk: Ne legyen „istenfóbiátok”! Jézus ezután „missziói parancsot” oszt, és elküldi női tanítványait a belső körhöz Galileába, a férfi tanítványokhoz. Luther gyönyörűen ír húsvéti prédikációjában az asszonyok szerepéről és küldetéséről (LVM 6: 320–326. o.). Így lett a kenettel a sírhoz érkező, angyali jelenést átélő, a Feltámadottal frontálisan találkozó magdalai Mária és a másik Mária a megfeszített, meghalt, eltemetett, de feltámadt názáreti Jézus Krisztus tanúja.

A 11–15. vers Máté saját anyaga. Isten újjáteremtő munkája a zsidók által lezárt és őriztetett barlang sír ellenére lezajlott. Mt 27,62–66 és 28,11–15 szorosan összetartozó részek. E sorok olvasása közben nem lehet elvonatkoztatni az őskereszténység és a korabeli zsidóság háttérben húzódo vitájától. LAPIDE és LUZ teológiai dialógusában (1994), amelyet a zsidó Jézusról folytattak, Luz gyakran használ egy képet: a konfliktusokat a zsidóság és a kereszténység közös útjára helyezett kövekkel írja le, amelyek gátolják a közeledést és a kölcsönös megértést. Közel kétezer év terhei ezek az akadályok. Talán nem túlzás állítani, hogy a Máté által rögzített sírörzés története és a lopás híresztelésének ügye ilyen kőakadály, amelyet a zsidóság éppen húsvét után állított. Az őrségből néhányan hírvivők lettek, és jelentették, ami történt, majd hamis tanúzásra vették rá őket, mégpedig korrupcióval, hiszen a zsidó papi elit tagjai megvesztegették a katonákat. Dezinformációs oktatáson vettek részt (διδάσκω – ἐδιδάχθησαν P. Ind. Aor. Pl. 3 ’kitanítottak’). Sikeres volt ez a propaganda, hiszen maga az evangélista jegyzi meg a szakasz végén, hogy az evangélium leírásának idején a szóbeszéd még terjedt. Ennél már

¹ ἀπαγγέλλω: 28, 8: „Az asszonyok gyorsan eltávoztak..., hogy megvigyék a hírt” (ἀπαγγεῖλαι – A. inf. Aor.). 29,10: „Vigyétek a hírt!” (ἀπαγγείλατε – A. Imp. Aor. Pl. 2). 29,11: „Jelentették a főpapoknak...” (ἀπήγγειλαν – A. Ind. Aor. Pl. 3).

² „A húsvéti történet asszonyai két világ határmezsgyéjén állanak ennek kifejezése, hogy a velük szembe jövő Jézus előtt térdre borulnak, mint ahogy a kegyesek Isten előtt szoktak.” KARNER 1935, 194. o.

csak az rosszabb, hogy ez az állítás, miszerint a tanítványok az éj leple alatt ellopták Jézus testét, vagyis az egyház „oszlópai” sírrablók lettek volna – az egyházatyák beszámoló alapján is –, még nagyon sokáig élt tovább a kereszténységgel ellenséges gondolkodásban. Mindazonáltal például Rienecker kommentárjában az egész történet abszurdításáról értekezik. Szerinte meglehetősen fura, hogy az öröknek a teljes csődjüket kellett világgá kürtölni, hisz éppen azért pecsételték le és őrizték a sírt, hogy el ne lopják onnan a holttestet (RIENECKER 1962, 374. o.). Mindez persze semmit nem változtat a lényegen: az evangéliumi szakaszban tanúk és hamis tanúk tűnnek fel.

Összefoglalva: Jézus feltámasztásakor Isten jobbra mozdult, és új teremtés jött létre. Ennek nem voltak tanúi. Tanúi csak az üres sírnak voltak. Az üres sír látványa azonban csak annak bizonyíték, aki találkozik a Feltámadottal, és megszólított ember lesz. Az örök a megbízókhoz mentek, és hamis tanúk lettek, míg az asszonyok Jézus lábát ölelték, és igaz tanúkká, húsvéti követekké tette őket az Úr. Jézusnak nemcsak születése, beszédei, csodái, tettei váltottak ki vele szemben gyűlöletet, hanem ellenségei még halálában is félték tőle, az üres sír ténye és a Jézus-fóbia hazugságra indította őket, ami történetileg a Krisztus-hívók elleni frontális támadás kezdetének is tekinthető.

A perikópa megértése – teológiai összefüggések feltárása

Teológiai összefüggéseket kutatva mindenképpen szólni kell e textus alapján az üres sír problematikájáról. Luther a fentebb idézett húsvétvasárnap délutáni igehirdetésében nagyon világosan beszél arról, hogy a húsvéti hit nem az üres sír látványából fakad. Abból csak rémület és hamis következtetés születik: elvitték, ellopták, vagyis az értelem önmagától csak erre jut a sír láttán. Luther az igehirdetésben látja a húsvéti hit és az öröm forrását. „Amikor Krisztus feltámadt, senkinek sem akart megjelenni. Mindenekelőtt a hirdetett igének kellett hangoznia. És inkább érkezett egy mennyei angyal, mintsem hogy ige nélkül történjen mindez.” Az angyal hírül adja, hogy a Megfeszített nincs a halottak között, hanem feltámadt. Egészen tökéletes prédikáció, és a prédikáció után, íme, maga az Úr jelenik meg előttük.

A 20. század teológiai koncepciói – élen Bultmann epigonjaival – komoly kihívást jelentettek a visszafogottabb reformatori teológia örököseinek. „Az üres sír a hívőknek Jézus feltámadása testi valóságának történeti nyoma, és mindannyiunk feltámadása vonatkozásában van jelentősége, mert Isten nemcsak a lelkünket, hanem a testünket is meg akarja váltani.” (PÖHLMANN 1990, 261. o.) A hit és a hívő lét azonban a találkozásból, megszólításból az igehirdetés által, vagyis Isten Szentlelkének átformáló munkájából adatik. Oscar CULLMANN mértékadó munkájában, a

Krisztus és az idő című könyvében (2000, 219–226. o.) hosszasan értekezik a Szentlélek jelentőségéről, aki által Isten munkálta Krisztus feltámasztását (1Pt 3,18).

Ezen a ponton ünnepünk teológiai kincsére találtunk, amelynek ragyognia kell, és amelyre rá kell mutatni az igehirdetésben. Isten a Lélek által munkálkodott szombatáról a hét első napján virradóra a jeruzsálemi sírkertben, és az őrzött és lepecsételt sír ellenére magasra emelte jobbját. Ugyanez a Lélek adatik nekünk is, megajándékoz a húsvéti hittel, amely nélkül elveszett emberek vagyunk. Jézus, a Feltámadott szembejött a két asszonnyal, és megszólította őket: „Örvendjete! Legyetek üdvözölve!” Bár Máté – Jánostól eltérően – nem jegyezte fel, hogy amikor megjelent közöttük Jézus, köszöntötte őket, majd elküldve őket ezt mondta: „Vegyetek Szentleket!” (Jn 20,19), bátran vallhatjuk mégis, hogy a salutatio akkor is és ma is a Szentlélek kiadásának eszköze az istentiszteleten. „Az Úr legyen veletek! – És a te lelkeddel!” – mindez történés, mégpedig a Szentlélek munkája. Cullmann szerint a Szentlélek ereje és munkája átfog mindent, és halálunk utáni állapotunkban és feltámadásunkban is munkálkodik. Idézhetjük Pált: „*Ha pedig annak Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Jézust a halottak közül, életre kelti halandó testeteket is a bennetek lakó Lelke által.*” (Róm 8,11)

Igehirdetési vázlat

Gyorsan el az üres sírtől!

Emberek a kereszt tövében és emberek a sírnál. A két Mária tanúja volt a kereszthalálnak, a temetésnek és az üres sírnak. Rendkívüli személyek, akik a kinyilatkoztatás részesei lettek. Angyal hirdeti nekik az ígét (Luther), majd a félelem és öröm vitte őket. A másik csoport az őrzők serege, akik szintén tanúk, de önmaguk ellen kell tanúskodniuk. Ők is elindulnak, de félelem és kétségbeesés van bennük. Az asszonyok Jézussal találkoztak, és útjuk az egyházba vezetett tovább. Az örök a vallásos világ uraihoz mentek, a megbízókhoz és hamis tanúkká váltak. Az üres sír jel a hívőnek, ugyanakkor megbotránkozás, bolondság és kisértés az istentelennek.

Χαίρετε – Legyetek üdvözölve! Vegyetek Szentleket!

A feltámadott Krisztus üdvözli övéit akkor és most is. Az istentiszteleten megszólal a Feltámadott, amikor az üdvözlés elhangzik. Erre választ vár, mert Jézus nem monológot mond, hanem dialógusba hív. A megszólítás megteremti a beszédteret, ahol az Úr meghallgat, kérdez és választ ad. Bevon váltságműve (halála és feltámadása) erőterébe. A Krisztussal történő találkozás legvalószínűbb alkalmá a mai Emmausba vagy Galileába vezető úton járó gyülekezet. Itt hangzik az igehirdetés, itt megszólítanak, és lebo-

ruhátok Krisztus elé az oltárnál. A megdicsőült Krisztus valóságos teste és vére az oltáriszentségben a kenyér és bor színe alatt a miénk, és mindent átjár a bennünk szállást venni kész Lélek.

Miként hat gyülekezetünkre és ránk személyesen Isten megváltó munkája, ami Krisztus kereszthalálában és feltámadásában történt?

Induljunk el az üres sírtól, amely jel, hogy útközben Jézussal találkozunk! Ne ragadjunk le a múltnál és az emlékezésnél, hanem istenfélelemmel és örömmel induljunk! Útközben Jézus vagy mellénk szegődik, vagy szembejön, de biztosan megszólít és tanítvánná formál. Kérdezzük őt életünkről és halálunkról, feltámadásról és örök életről! A húsvéti hit bizonyosság, de állandóan szent izgalomban tart. Nem lebényt, hanem előrelendít, mert a bennünk lévő, hozzánk érkező Szentlélek munkálkodik Isten és világ között, Krisztus és az egyház között, egymás között, halottaink és miközöttünk.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

ApCsel 10,34–43; 2Móz 15,1–11

Énekek

EÉ 221, 218

Imádság

„*Ne féljete!*” – Istenem, átadom neked mindazt, amitől félelem szokott eltölteni. Újítsd meg hitemnek azokat a területeit, amelyeket el akar nyomni a félelem!

„*Tudom, hogy ti Jézust keressétek...*” – Uram, add, hogy jusson eszembe mindig, amikor a lelkem keres valamit, hogy minden vágyakozás benned teljesedik be.

„*Feltámadt!*” – Istenem, az, hogy feltámadt Jézus, fel kellene hogy emelje homlokomat, lelkemet, hangulatomat. Segíts, hogy ma egész nap úgy éljek, mint aki ezt lényen minden porcikájával hiszi!

Illusztráció

GONDOLATOK

„*Ne féljete!* Nyissátok meg, sőt tárjátok ki Krisztus előtt a kapukat! Nyissátok meg az ő üdvözítő hatalma előtt az államhatárokat, a gazdasági és politikai rendszerek határait, a kultúra, a fejlődés és a civilizáció széles mezőinek

korlátait. Ne féljete! Krisztus tudja, hogy »mi lakik az emberben«. De egyedül ő tudja ezt!”

II. János Pál pápa (1920–2005)

VERS

Dsida Jenő: *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett* (részlet)

Az én Uram újra él most,
országútján mendegél most,
áprilisban fürdik és
aranyozza napsütés,
ahol lépked, jobbra-balra
ezer madár fakad dalra
s ring, hullámszik a vetés.

Éneklő sok tiszta lánnyal,
liliomos tanítvánnal
nem követlek, Mesterem.
Majd csak csöndes estelen
indulok, hol vitt a lábad,
földön kúszom könnybe lábadt
szemmel, szinte testtelen.

Fennakadva túskeágon,
éjsötét nagy pusztaságon
étlen, szomjan vágok át,
nagy hegyeken vágok át,
mint eltévedt eb szimatja,
mely halódva is kutatja
vándor ura lábnyomát.

Felhasznált irodalom

CULLMANN, Oscar 2000. *Krisztus és az idő*. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron.

JÁNOSSY Lajos 2010. *Az evangélikus liturgia megújulása történeti alapon*. 2., átdolg. kiad. Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület – Fraternitás Lelkészegyesület, Győr.

KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. Sopron.

LAPIDE, Pinchas – LUZ, Ulrich 1994. *A zsidó Jézus. Zsidó tézisek, keresztény válaszok*. Logos Kiadó, Budapest.

LUTHER Márton 2015. *Prédikációk*. Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya. Luther Kiadó, Budapest. (Luther Válogatott Művei 6.)

PÖHLMANN, Horst Georg 1990. *Abriß der Dogmatik*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.

RIENECKER, Fritz 1962. *Das Evangelium des Matthäus*. Ev. Hauptbibelgesellschaft, Berlin. (Wuppertaler Studienbibel.)

■ GREGERSEN-LABOSSA GYÖRGY